

ISSN 2413-4953

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
**ТРАНЗИТНАЯ
ЭКОНОМИКА**

В НОМЕРЕ:

**4
2021**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОММЕРЦИЯЛЫҚ
БАНКТЕРІНДЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУДЫҢ АҒЫМДАҒЫ
ЖАҒДАЙЫНА ТАЛДАУ

СИСТЕМА АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ КАК ОСНОВА
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЗАЩИЩЕННОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЯ

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE
DEVELOPMENT OF INBOUND TOURISM IN THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 11 200 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»:
ИИК KZ90826A1KZTD2020958, КБЕ 19
в Филиале АО «АТФ Банк» г. Алматы:
БИК ALMNMKZKA, БИН 721019401132

Условия подписки и размещение статьи
Обращаться в редакцию по адресу:
050000, г. Алматы, мкр. Мамыр-1, д. 29/7
Сайт: www.tranzit-as.kz
E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru
Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков
(Казахстан)
Мурат Алиев (Казахстан)
Асан Сатмурзаев
(Казахстан)
Салима Барышева
(Казахстан)
Данагуль Тлеужанова
(Казахстан)
Валентина Бондаренко
(Россия)
Нина Дюлгерова
(Болгария)
Ерканат Темирханов
(Казахстан)
Жангельды Шимшиков
(Казахстан)
Назгуль Шамуратова
(Казахстан)
Махаббат Жамкеева
(Казахстан)
Петр Хайек (Чехия)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

- Касенова Г.Е., Мамаева Р.С.**
Совершенствование системы управления
кредитным портфелем банка..... 4
- Олейникова Л.Г.**
Налоговое регулирование как составляю-
щая налоговой политики..... 10
- Дауылбаев К.Б., Заманбек Е.М.,**
Қазақстан экономикасындағы инновация-
лық дамуды ғылыми жетілдірудегі
мәселелер..... 21
- Кенжебай Н., Қарабаева Ж.С.**
Салық жүйесіндегі салық жіктемесінің
маңызы..... 29

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ

- Череп О.Г., Горбунова А.В.,**
Бугай В.З., Череп А.В.
Система антикризисного управления как
основа обеспечения экономической за-
щищенности предприятия..... 35
- Асилова А.С., Әуесбек А.Қ.**
Қазақстан Республикасының коммерция-
лық банктерінде тәуекелдерді басқарудың
ағымдағы жағдайына талдау..... 44

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ПОЛИТИКА

- Пралиева С.Ж., Касымбекова Г.Р.**
Анализ развития инвестиционной дея-
тельности..... 52

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет.

Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050000, г. Алматы,
мкр. Мамыр-1, д. 29/7,
офис 156

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

<http://tranzit-as.kz/>
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail..ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2021

Дауылбаев К.Б., Адильханов М.К.
Organizational and economic aspects of the development of inbound tourism in the Republic of Kazakhstan..... 60

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Нурсапа С.Т.
Учетно-аналитическая база для оценки стоимости компаний..... 68

Шавкатова К.Ш.
Сравнительная характеристика экологического аудита Республики Казахстан на основе международного опыта..... 76

Низамдинова А.К., Ниязбек М.Б.
Бухгалтерлік есептің саудадағы көрінісі. 84

Павиз Ю.Р.
Қазақстандағы шағын және орта бизнесті салыстырмалы талдау..... 91

Касенова Г.Е., Есиркепова А.
Основные пути совершенствования инструментов управления развитием банковских услуг населению..... 101

Асилова А.С., Қарабаева Ж.С.
Инновациялық білім беру технологиялары..... 107

Образовательная программа «Учет и аудит» университета Туран..... 108

Сведения об авторах..... 109

Информация о членах редакционной коллегии..... 111

Требования к содержанию и оформлению статей..... 112

МРНТИ 06.73.75
УДК 336.77

Г.Е. Касенова¹, кандидат экономических наук, и.о. доцента
Р.С. Мамаева², бакалавриат, Высшая школа экономики и бизнеса
^{1,2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКА

Аннотация. В статье рассматриваются направления совершенствования кредитного портфеля банка, как основного источника формирования доходов современных финансовых институтов. Развитие кредитных операций требует повышения качества управления кредитами в целях ограничения кредитного риска. Важным элементом является совершенствование подходов финансовых институтов к построению эффективной системы управления кредитным портфелем и банковскими рисками. Изучение деятельности кредитных организаций показывает, что в целом в банках создана основа для управления качеством кредитного портфеля: определены стратегии в области кредитования, в рамках которых образованы структуры управления кредитным процессом; разработаны механизмы кредитования, методики оценки качества кредитов; разграничены уровни управления, определены задачи и полномочия для каждого уровня; имеется информационное обеспечение, кадровое, системы безопасности; созданы системы внутреннего контроля и оценки рисков.

Управление кредитным портфелем в общем виде представляет собой его формирование с соблюдением всех параметров, установленных кредитной политикой и обеспечивающих эффективное функционирование банка, а также регулирование портфеля для поддержания его в хорошем состоянии.

Ключевые слова: экономика, финансы, образование, университет, банк, кредитный портфель, кредитный риск, управление кредитным портфелем, оптимизация.

Введение. На сегодняшний день, одним из наиболее динамично развивающихся секторов экономики Казахстана является банковский сектор. Развитие и совершенствование банковского сектора невозможно представить без осуществления кредитных операций. В связи с этим, возникает острая необходимость в подготовке высококвалифицированных кадров в финансово-банковской сфере. Одним из ведущих вузов, осуществляющих подготовку профессиональных специалистов финансистов, является Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби. В декабре 2021 года КазНУ им. аль-Фараби в очередной раз подтвердил свою устойчивую

конкурентоспособность и поднявшись в рейтинге лучших вузов развивающихся стран Европы и Центральной Азии QS EECA (Emerging Europe & Central Asia) с 19 места на 16 – позицию. Это высокое признание мирового академического сообщества подтверждает глобальную конкурентоспособность университета.

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби находится в числе ведущих вузов нашего государства, осуществляющим подготовку специалистов по образовательной программе «Финансы» на кафедре «Финансы и учет» Высшей школы экономики и бизнеса. Выпускники образовательной программы «Финансы» КазНУ им.аль-Фараби являются востребованным кадровым потенциалом для экономики Казахстана и могут осуществлять свою профессиональную деятельность в таких отраслях финансовой системы как: налоговая система, инвестиционная деятельность, фондовый рынок, страховая деятельность, банковская деятельность.

Ключевыми параметрами устойчивого развития банка, является грамотное формирование кредитного портфеля. Одним из важных аспектов кредитной политики коммерческого банка с точки зрения банковского менеджмента является управление кредитным портфелем. Необходимость совершенствования системы управления кредитным портфелем в современных условиях обусловлена такими тенденциями как: рост кредитных рисков при кредитовании, что выражается в росте просроченной задолженности; рост возрастающих потребностей реального сектора экономики и населения в кредитных ресурсах; просчеты стратегий управления кредитным портфелем.

Поэтому совершенствование системы управления кредитным портфелем современных финансовых институтов, является основополагающей задачей финансово устойчивых и прогрессивных банков Казахстана.

Экспериментальная часть. Управленческая деятельность коммерческого банка в области кредитования должна быть направлена на минимизацию кредитных рисков, роста доходности и ликвидности кредитного портфеля.

Эффективность управления кредитным портфелем в конечном итоге определяется принятием правильных управленческих решений, которые предполагают, что разумная кредитная политика коммерческого банка устанавливает параметры для ссудного портфеля в целом, определяя:

- какую долю ресурсов банка можно использовать для предоставления кредитов;
- какие типы кредитов выгоднее предоставлять и какую долю в кредитном портфеле они должны занимать;
- определить географические регионы предоставления кредитов (касается тех банков, которые имеют региональную сеть);
- определить объем резервов для покрытия кредитного риска.

Несмотря на то, что, в современной кредитной политике отсутствует определенный перечень правил, удовлетворяющих основным требованиям, однако, интеграция таких правил управления кредитным портфелем будет иметь эффективное влияние на выбранный метод для повышения уровня его качества.

Проанализируем кредитный портфель АО «First Heartland Jusan Bank».

На долю кредитного портфеля, в структуре активов, приходится 28% всех активов. Данные по активам и кредитам Jusan Bank, то есть финансовые показатели их динамика, рассмотрены в таблице 1 и таблице 2.

Таблица 1 – Динамика активов и кредитов 2019-2020 гг.

Показатель	2019, млрд. тг.	2020, млрд. тг.	2019-2020, млрд. тг.	%
Активы	1492	1661	169	11,3
Кредиты	415	780	365	88

Таблица 2 – Динамика активов и кредитов 2020-2021 гг.

Показатель	2020, млрд. тг.	2021, млрд. тг.	2020-2021, млрд. тг.	%
Активы	1661	2800	1139	68,6
Кредиты	780	904	124	16

Активы банка увеличились в связи с поглощением АТФ банка и за счет этого активы достигли 2800 млрд тенге. Другими словами, увеличились на 68,6%. И благодаря этому стал одним из гигантов, которые имеют место на рынке и составляет 8% его. После поглощения у них остались «токсичные» кредиты, и к концу 2021 года успешно избавляется. В связи с этим эта тенденция выглядит «оптимистично» и благодаря этому он имеет международный рейтинг банка В1 от Moody's. Показатель составил на конец 2021 года 112 млрд тенге, что в 3,4 раза меньше, чем в прошлом году. Как видно из таблицы показатели кредитов в 2021 году увеличились до 904 млрд тенге, иначе на 16%. Это произошло за счет расширения банка. Рассмотрим динамику по кредитам на диаграмме 1.

Рисунок 1 – Динамика кредитов 2019-2021 гг.

Примечание – составлено автором источник годовой отчет

На диаграмме 2 показан ссудный портфель за сентябрь 2021 года БВУ РК первые три места.

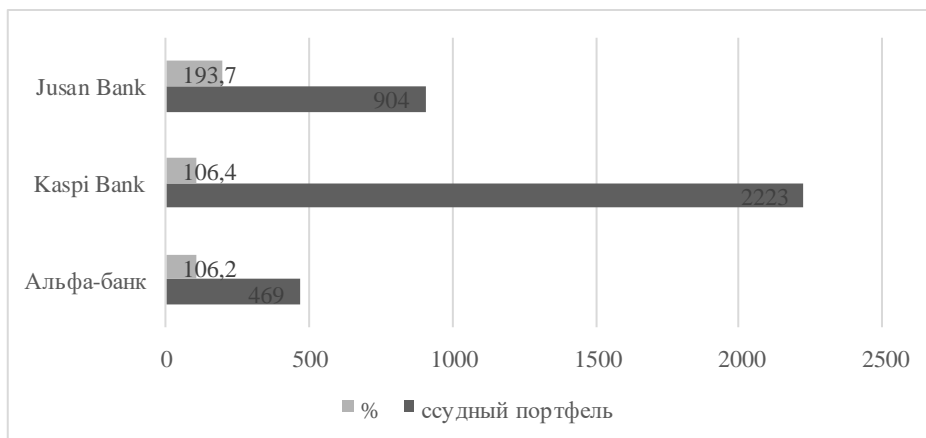

Рисунок 2 – Ссудный портфель БВУ РК 2021 г.

Примечание – составлено автором источник <http://ranking.kz/>

Как видно из диаграммы по росту ссудного портфеля первое место занимает Jusan Bank (93,7%). Вторую и третью строчку топовой десятки по росту ссудного портфеля в «стандартном» режиме занимают Kaspi Bank (плюс 6,4% за месяц) и новичок в этой категории – Альфа-Банк (6,2%).

Результаты и обсуждения. Для управления качеством кредитного портфеля, важно понимать правильное управление кредитными рисками и их качеством. Также необходимо знать, что неправильным управлением кредитными рисками является именно отсутствие контроля и анализа их. Понятием кредитного риска является вероятность возникновения потерь, вследствие невыполненных обязательств заемщиков или контрагентов.

К методам управления кредитным риском можно отнести:

- Установление основных требований и ограничений кредитования в рамках введенной кредитной политики.
- Оценка кредитного риска и его мониторинг путем использования внутренних моделей оценки кредитного риска (PD, LGD, EAD-модель).
- Лимитирование кредитного риска в рамках допустимого уровня риска.
- Стресс-тестирование кредитного риска.
- Мониторинг и анализ кредитного риска в рамках формируемой отчетности по кредитному риску.
- Предоставление рекомендаций о мерах по снижению уровня кредитного риска.

Важным качеством системы управления кредитными рисками является ее стабильность и наблюдаемость, то есть, мониторинг для минимизации потерь и возникновения высоких рисков. Управление кредитным портфелем напрямую связано с выбором правильной кредитной политикой. Поэтому важно применять мер по совершенствованию ее:

- Совершенствование методов оценки кредитоспособности заемщиков.

- Применение оптимальной формы обеспечения для снижения кредитных рисков.
- Изменить цели направления выдаваемых ссуд, для большей диверсификации портфеля.
- Усиление контроля.
- Усовершенствование элементов кредитного процесса и его организации.

В таблице 3 приведены мероприятия по оптимизации кредитного риска.

Таблица 3 – Мероприятия по оптимизации кредитного риска АО «First Heartland Jusan Bank»

Вид риска	Мероприятия по оптимизации кредитного риска
Кредитный риск	1) усовершенствование управленческой отчетностью по управлению кредитным риском
	2) повышение уровня автоматизации процесса кредитования
	3) усовершенствование системы лимитирования кредитного риска
	4) усовершенствование модели кредитного риска, которые используются для формирования провизий
	5) расчет процентных ставок вознаграждения
Примечание – составлено автором источник годовой отчет АО «First Heartland Jusan Bank»	

Заключение. Важно отметить, что управление кредитного портфеля прямо взаимосвязанно с правильной выстроенной кредитной политикой, которая в свою очередь связывает возможные кредитные риски. От них будет зависеть состояние кредитного портфеля. Эффективное функционирование банка обусловлено выполняемой функцией управления кредитным портфелем банка. Для эффективного управления портфелем важно выбрать правильную стратегию и методику от снижения возможных рисков. Также немало важно оценивать экономическую конъюнктуру банковского сектора и возможных экономических кризисов. Подытожив все, можно понять, что правильное управление кредитными рисками связано с эффективностью управления кредитным портфелем.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Мертон Р., Боди З. Финансы. – 2020. – С. 592.
2. Жоламанова М.Т. – Учебник. Кредитное дело. – 2018.
3. Банковское дело: стратегическое руководство / под ред. В. Платонова, М. Хиггинса. – М.: Консалтбанкир, 2011. – 432 с.
4. Исакова А.К., Шырынхан А.С. Исследование информационной системы кредитного портфеля коммерческого банка. – Алматы, 2020. – С. 264-269.
5. Шырынхан А.С. К теоретическому аспекту кредитного портфеля коммерческого банка. – 2020. – С. 563-570.

Г.Е. Касенова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а
Р.С. Мамаева², экономика және бизнес жоғары мектебінің бакалавриатты
^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Банктің несиелік портфелін басқару жүйесін жетілдіру

Түйіндеме. Мақалада қазіргі заманғы қаржы институттарының кірістерін қалыптастырудың негізгі көзі ретінде банктің кредиттік (несиелік) қоржынын жетілдіру бағыттары қарастырылады. Кредиттік операцияларды дамыту кредиттік тәуекелді шектеу мақсатында кредиттерді басқару сапасын арттыруды талап етеді. Кредиттік (несиелік) қоржынды және банктік тәуекелдерді басқарудың тиімді жүйесін құруға қаржы институттарының тәсілдерін жетілдіру маңызды элемент болып табылады. Кредиттік ұйымдардың қызметін зерделеу жалпы банктерде кредиттік (несиелік) қоржынның сапасын басқару үшін негіз құрылғанын көрсетеді: олардың шеңберінде кредит процесін басқару құрылымдары құрылған, кредит беру саласындағы стратегиялар айқындалды; кредит беру тетіктері, кредиттердің сапасын бағалау әдістемелері әзірленді; басқару деңгейлері шектелді, әрбір деңгей үшін міндеттер мен өкілеттіктер айқындалды; ақпараттық, кадрлық қамтамасыз ету, қауіпсіздік жүйелері бар; ішкі бақылау және тәуекелдерді бағалау жүйелері құрылды.

Кредиттік (несиелік) қоржынды жалпы түрде басқару кредиттік саясатта белгіленген және банктің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін барлық параметрлерді сақтай отырып, оны қалыптастыруды, сондай-ақ қоржынды оны жақсы жағдайда ұстау үшін реттеуді білдіреді.

Түйінді сөздер: экономика, қаржы, білім, университет, банк, кредиттік (несиелік) қоржын, кредиттік (несиелік) тәуекел, кредиттік (несиелік) қоржынды басқару, оңтайландыру.

G.E. Kassenova¹, Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor
R.S. Mamayeva², bachelor's degree, Higher School of Economics
and Buiseness

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Improvement of the bank's credit portfolio management system

Abstract. The article discusses the directions for improving the bank's loan portfolio as the main source of income generation for modern financial institutions. The development of credit operations requires an improvement in the quality of credit management in order to limit credit risk. An important element is the improvement of financial institutions' approaches to building an effective system for managing the loan portfolio and banking risks. A study of the activities of credit organizations shows that, in general, banks have created a basis for managing the quality of the loan portfolio: strategies in the field of lending have been defined, within which structures for managing the credit process have been formed; lending mechanisms, methods for assessing the quality of loans have been developed; management levels are delineated, tasks and powers for each level are defined; there is information support, personnel, security systems; internal control and risk assessment systems have been established.

Loan portfolio management in general is its formation in compliance with all parameters established by the credit policy and ensuring the effective functioning of the bank, as well as portfolio regulation to maintain it in good condition.

Keywords: economics, finance, knowledge, university, bank, loan portfolio, credit risk, loan portfolio management, optimization.

Л.Г. Олейникова

доктор экономических наук, старший научный сотрудник
ГНУУ «Академия финансового управления», г. Киев, Украина

НАЛОГОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация. Обгрунтовано непосредственное влияние процессов глобализации как на международную налоговую конкуренцию, так и на налоговую политику любого государства. Доведено, что мировая практика разработала несколько подходов к реализации налоговой политики. Доказано, что в последнее время в развитых странах мира место занимает кейнсианская государственная финансовая политика, предполагающая активную фискальную политику, занятую неоклассической теорией, в основе которой лежат предложения по сокращению непосредственного участия государства в экономических процессах и увеличению косвенного государственного влияния. технические средства финансовых операций. Показано, что во избежание недобросовестной конкуренции на уровне налоговых систем основное внимание правительств было сосредоточено на реализации налоговой политики, основанной на конкурентных преимуществах в области налоговой политики. Установлено, что активное развитие малоподвижных объединений и их тесная экономическая интеграция привели к необходимости формирования нейтральной налоговой политики в государствах-членах во избежание прямой конкуренции и ограничения ее непродуктивного влияния внутри объединения. Отражено, что применение таких принципов налоговой политики целесообразно при наличии развитой рыночной экономики. На переходных этапах, особенно в странах с трансформационной экономикой и развивающихся странах, налоговая политика должна быть более активной и сбалансированной. На основе исследований трудов современных финансистов, усовершенствовано структуру международной экономической конкуренции и формы международной налоговой конкуренции. Предложен современный механизм налогового регулирования и систематизированы инструменты налогового регулирования. Выполнен анализ динамики налоговых поступлений и неналоговых доходов в структуре государственного бюджета и ВВП Украины.

Ключевые слова: Налоговая конкуренция, глобализация, международная экономическая конкуренция, налоговая политика, структура, инструменты, принципы, администрирование, регулирование, налогообложение.

Введение. В условиях глобализации все более актуальными становятся вопросы взаимосвязи международной налоговой конкуренции с формированием налоговой политики в каждом отдельном государстве.

Результаты и обсуждения. В этом контексте уместно кратко остановиться на сути международной налоговой конкуренции и налоговой политике (рис. 1).

Рисунок 1 – Структура международной экономической конкуренции и формы международной налоговой конкуренции

Источник: Обобщено на основе [1, с. 39, с. 45, с. 50]

Суть международной налоговой конкуренции заключается в соперничестве значительного количества налоговых юрисдикций для привлечения в национальную экономику «глобальных налогоплательщиков», как субъектов хозяйствования – резидентов других регионов, так и собственных иностранных хозяйствующих субъектов с целью налогообложения своих доходов как от сделок внутри данной юрисдикции, так и за рубежом (в соответствии с принципами резидентства и налогообложения доходов вблизи источника их образования) [1, с. 50]. Она имеет значительное количество видов и форм, систематизированных в исследованиях многих ученых, в частности, в трудах Михаила Юрьевича Вирта, Ольги Юрьевны Клепанчук [1].

Одной из важных задач международной налоговой конкуренции является стимулирование притока иностранного капитала в некую суверенную налоговую юрисдикцию за счет надлежащего администрирования налогов, умеренных налоговых ставок и благоприятных налоговых режимов [1, с. 52].

Учитывая современные тенденции развития налоговых систем, такие формы налоговой конкуренции, как справедливая и недобросовестная,

оказывают глобальное влияние на хозяйствующие субъекты в рамках мировой экономики. Международная налоговая конкуренция не ограничивается желанием правительств привлекать капитал иностранных инвесторов в фискальные юрисдикции (с целью налогообложения полученных доходов), но и способствует соперничеству между государствами за формирование налогооблагаемой прибыли потенциальных резидентов (с целью получения права на глобальное налогообложение доходов в соответствии с принципом резидентства). Оказывает влияние на национальную налоговую систему конкретной страны налоговой политики, реализуемой в других странах. В условиях глобализации системы связей мирового уровня взаимозависимость национальных налоговых систем возросла настолько, что решения в области налогообложения отдельных стран непосредственно затрагивают все субъекты мировой экономики [1, с. 52].

Министерство финансов Украины определяет государственную налоговую политику как деятельность государства в сфере установления, правового регулирования и организации налогообложения и налоговых платежей в централизованные фонды денежных средств государства [2, 3, с. 16-17].

Ученые [4, 5] подчеркивают, что налоговая политика является продуктом существующей в стране политической системы. С переходом к высшим формам политической системы, в частности демократии, меняется содержание политики, форма ее реализации, подходы к регулированию. Политический процесс напрямую влияет на управленческие решения в налоговой политике.

Общеизвестно, что одной из основных целей налоговой политики является применение таких мер и инструментов налогового регулирования, которые позволили бы скорректировать макроэкономическую динамику и смягчить внешние и внутренние шоки, приводящие к дисбалансу экономической системы [4].

Основной задачей налоговой политики является решение социально-экономических проблем, характерных для каждого этапа развития общества, политического устройства и экономического потенциала государства.

Искусство формирования налоговой политики заключается в нахождении оптимального смысла налоговой политики в условиях фундаментального противоречия между устойчивыми темпами экономического роста и дестимулирующими эффектами, порождаемыми налоговым влиянием.

Сегодня наметилась тенденция: налоговая политика в развитых странах преимущественно ациклична, в то время как в странах с трансформационной экономикой – проциклична. Во многих странах мира, особенно в странах с переходной экономикой, широко применяется пропорциональное налогообложение. Соответственно, налоги теряют свои стабилизирующие свойства. Необходима активная политика государственного регулирования экономики, а в рамках ее реализации – дискреционная налоговая политика [6, с. 17].

Необходимость формирования сбалансированной и эффективной политики налогообложения трансграничной деятельности привела к появлению первых двусторонних договоров об избежании двойного налогообложения.

С помощью договорного механизма государство получает возможность, в частности [6, с. 14]:

1) избегать конкуренции налоговых юрисдикций путем четкого разделения прав на налогообложение доходов и имущества с другим договаривающимся государством;

2) защищать собственные субъекты предпринимательства на территории другого государства посредством режима недискриминации;

3) обеспечить возможность административного сотрудничества в форме обмена налоговой информацией, процедур взаимной координации и административной помощи при сборе налогов.

Однако использование этих норм привело к возникновению двойственного эффекта – с одной стороны, как отмечалось Клаусом Фогелем о Конвенциях об избежании двойного налогообложения [7], согласованное толкование и понимание содержания договорных норм создало основу для появления своеобразного «международного налогового языка», а с другой стороны, что подчеркивает [6, с.14], гибкость, неопределенность и широкое пространство для усмотрения договаривающихся государств в сочетании с различными уровнями опыта последних и особенностями их национальных подходов. пробелы и возможности для злоупотреблений со стороны налогоплательщиков. Согласно исследованию [8], такие «подводные камни» договоров об избежании двойного налогообложения вызвали смещение акцентов с двустороннего на многостороннее регулирование с целью обеспечения сохранения национальной налоговой базы и ограничения негативных последствий международной налоговой конкуренции. Отмечу, что стремление обеспечить должные позиции в международной налоговой конкуренции путем заимствования лучших примеров выходит далеко за рамки сравнительно-правовых исследований, которые всегда предшествуют налоговым реформам. Такая новая динамика изменяет измерение налогового суверенитета от абсолютного к относительному, в котором возрастает роль технических экспертов, а содержание принимаемых решений зачастую определяется не законодательным органом, который лишь обеспечивает форму налогового суверенитета.

Современная теория описывает влияние международной практики на формирование государственной налоговой политики в условиях глобализации и может сопровождаться дружественной или неподписывающейся налоговой конкуренцией между странами. Но внедрение международного опыта, являющегося определенной формой подражания, в практику конкретной страны должно осуществляться с большими оговорками. чтобы рецепт успеха одной страны не стал «смертным приговором» для другой. Особенно заметно влияние эмуляционной политики на страны, вступающие или стремящиеся вступить в те или иные сверхдержавные экономические союзы, которые, как правило, имеют общие рамочные положения (ограничения) на использование тех или иных инструментов государственного регулирования. Примером могут служить требования налоговой политики ЕС или проект EPS, инициированный странами ОЭСР и G20. Если государство полностью независимо в принятии тех или иных политических решений, никаких ограничений извне не может существовать [9, с. 19; 10].

Одним из основных элементов налоговой политики является налоговое регулирование (рис. 2).

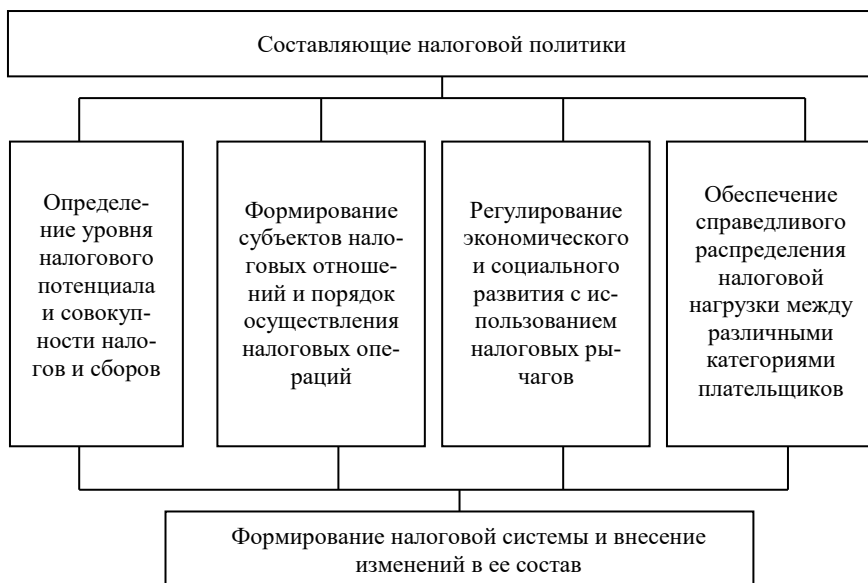

Рисунок 2 – Составляющие налоговой политики

Источник: [11, с. 89]

Одной из важнейших и эффективных составляющих государственного регулирования является налоговое регулирование, которое осуществляется во всех странах с рыночной экономикой и которое означает сознательное, активное и целенаправленное воздействие государства на участников экономических отношений через элементы налоговой политики с целью достижения желаемых социально-экономических результатов [11, с. 26].

Налоговое регулирование играет важную роль в государственном регулировании экономики. Это влияние органов государственной власти на экономический процесс путем корректировки в соответствии с целями социально-экономического развития в интересах общества [12].

Рыночная реформа экономики сопровождалась неоднократными попытками усовершенствовать налоговую систему путем принятия отдельных законодательных актов, не учитывающих реальное состояние экономики. Реформирование налоговой системы должно осуществляться в соответствии с приоритетами государственной политики в области социально-экономического развития, способствовать устойчивому экономическому росту путем либерализации налоговой системы на основе сбалансированной политики, обеспечивать достаточный объем совокупных налоговых поступлений в бюджеты всех уровней, устанавливать либеральное отношение к налогоплательщикам, добросовестно выполняющим свои налоговые обязательства, усиливать ответственность за неуплату налогов [13, с. 137].

Рисунок 3 – Современный механизм налогового регулирования

Разработано автором

Современный механизм налогового регулирования представляет собой совокупность организационно-правовых норм, принципов, методов и форм, субъектов и объектов государственного регулирования налоговых отношений через систему различных инструментов обеспечения социально-экономического развития общества [14].

На рисунке предложен набор элементов современного механизма налогового регулирования в авторской трактовке.

В Украине в рамках общего механизма налогового регулирования выделяют отдельные механизмы в зависимости от масштаба регулирующего воздействия. Системные механизмы налогового регулирования, которые встроены во внутреннюю систему налогообложения, включают в себя структуру системы налогообложения: соотношение национальных и местных налогов и сборов, прямых и косвенных налогов и т.д. [15].

Упрощенная система налогообложения, учета и отчетности представляет собой специальный механизм осуществления налогов и сборов, который устанавливает замену уплаты индивидуальных налогов и сборов на уплату единого налога при ведении упрощенного учета и отчетности.

Сложные механизмы налогового регулирования включают специальные налоговые режимы (например, сельское и лесное хозяйство, а также рыболовство; и т.д. в отношении произведений искусства, предметов коллекционирования или антиквариата) и налогообложение налогоплательщиков на условиях соглашения о разделе продукции [16, 17].

Механизм налогового регулирования состоит из значительного количества элементов, которые являются отдельными налоговыми инструментами. Правовая среда оказывает существенное влияние на эффективность налогового регулирования. С узкой точки зрения механизм налогового регулирования можно представить как совокупность количества инструментов, определенных Налоговым кодексом Украины (рис. 3).

Таблица 1 – Инструменты налогового регулирования

Экономические инструменты налогового регулирования	Административные инструменты налогового регулирования
общий уровень налогообложения, который влияет на экономические процессы	порядок начисления, содержания и уплаты налогов и сборов
Структура системы налогов и сборов является определением национальных и местных налогов и сборов	условия уплаты налогов и сборов
соотношение прямых и косвенных налогов, определяющее распределение налоговой нагрузки на производителя и потребителя	порядок расчета суммы налога или сбора
налоговая ставка	налоговый контроль
налоговые льготы	ответственность
объекты налогообложения	права, обязанности и ответственность должностных лиц контролирующих органов
порядок определения налоговой базы	обязанности и права налогоплательщиков, которые путем установления обязанностей и прав затрагивают их
налоговые скидки	определение состава налогоплательщиков и сборов
Систематизировано автором	

Согласно Закону Украины «О государственном бюджете» на соответствующий год осуществляется определенная группировка налоговых поступлений. Таким образом, выделяются следующие основные группы: налоги на прибыль, налоги на прибыль, налоги на возрастающую рыночную стоимость; аренда; внутренние налоги на товары и услуги; налоги на международную торговлю и зарубежные операции; местные налоги; другие налоги и сборы. Такая группировка позволяет проанализировать эффективность налогового регулирования экономических процессов через характеристику основных направлений его влияния, определить наиболее эффективные инструменты и механизмы, обеспечивающие развитие реального сектора экономики, сформировать внутренние стимулы для инновационной и инвестиционной трансформации налоговой политики [18].

В таблице 2 показан удельный вес налоговых и неналоговых доходов в ВВП и доходах государственного бюджета.

Таблица 2 – Динамика налоговых поступлений и неналоговых доходов в структуре государственного бюджета и ВВП Украины

Показатели	2017	2018	2019	2020
Доходы государственного бюджета	793265,0	928108,3	998278,9	1076016,7
Налоговые поступления	627153,7	753815,6	799776,0	851115,6
В % к доходам государственного бюджета	79,06%	81,22%	80,12%	79,10%
Включая налоговые поступления: налоги на прибыль, прибыль и увеличение рыночной стоимости	17,89%	20,32%	21,74%	21,00%
внутренние налоги на товары и услуги	53,23%	53,16%	50,29%	50,08%
Необлагаемый налогом доход	128402,3	164676,5	186684,2	212946,9
В % к доходам государственного бюджета	16,19%	17,74%	18,70%	19,79%
ВВП, млн. 100,0 грн.	2982920	3558706	3974564	4194102
Доля налоговых поступлений в ВВП	21,02	21,18	20,12	20,29
Доля неналоговых доходов в ВВП	4,30	4,63	4,70	5,08
Составлено и рассчитано автором согласно [18]				

Согласно данным, представленным в таблице, наибольшую удельный вес в налоговых поступлениях бюджета Украины занимают внутренние налоги на товары и услуги, к которым относятся налог на добавленную стоимость и акцизный налог. Эта группа доходов имеет тенденцию к снижению с 53,23% в 2017 году до 50,08% в 2020 году, что свидетельствует о незначительном снижении налоговой нагрузки на потребление в стране. Внутренние налоги на товары и услуги являются эффективным инстру-

ментом наполнения доходной части государственного бюджета, но они могут негативно сказаться на динамике потребительского и инвестиционного спроса при неоправданном росте.

Вторая группа по доле доходов бюджета – это группа, которая объединяет налоги на прибыль, налоги на прибыль, налоги для увеличения рыночной стоимости. Уровень экономического развития страны и тенденция циклических колебаний оказывают существенное влияние на эти налоги. Таким образом, в период с 2017 по 2020 год наблюдался медленный рост валового внутреннего продукта, и доля этих доходов как в общей структуре налоговых поступлений, так и в структуре доходов бюджета также увеличилась.

Заключение. Таким образом, мы приходим к выводу, что предпосылок для значительного снижения налогов, по крайней мере, в ближайшем будущем, нет. Это могут быть только серьезные изменения в механизмах налогообложения отдельных отраслей, которые облагаются налогом по слишком высоким ставкам, или значительное снижение одного налога из-за некоторого повышения ставок по одному или нескольким другим налогам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Виздании М.Ю. Налоговое регулирование развития малого предпринимательства [Электронный ресурс] / М.Ю. Вирт, О.Ю. Клепанчук. – 2017. – Режим доступа к ресурсу: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/Vlca_ekon_2017_53_15.pdf.
2. Харбар Ж.В. Налоговое регулирование реального сектора экономики / Ж.В. Гарбар, Н.В. Кондукоцова. Экономика, финансы, менеджмент. – 2018. – № 11. – С. 94-108.
3. Гавриловский О.С. Налоговое регулирование в Украине / О.С. Гавриловский, Ю.В. Стащенко. Разведка XXI. – 2016. – № 5. – С. 136-139.
4. Никитишин А.О. Основные направления совершенствования механизма налогового регулирования [Электронный ресурс] / А.О. Никитишин // Эффективная экономика. – 2016. – Режим доступа к ресурсам: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4789>.
5. Рубан М.О. Налоговая политика как инструмент регулирования экономического развития. Научный вестник Ужгородского национального университета. Серия Международные экономические отношения и мировая экономика. Exped.13. Часть 2. 2017. – С. 105-109.
6. Налоговая политика государства. Еще один большой компромисс / для заг. ред. К. И. Швабий. / Ирпень: Университет ГФС Украины, 2018. – 61 с.
7. Клаус Фогель о Конвенциях об избежании двойного налогообложения. 3-е изд.: Kluwer Law International, The Hague 1997. П. 37 См.
8. БРИКС и возникновение международной налоговой координации. Под ред. Ю. Браунера и. Пистона: ИБФД. 2015. – С. 19. Amsterdam.
9. Тенденции и игроки в налоговой политике. Под редакцией М. Ланга, Д. Оуэнса и др.: IBFD. 2016. – С. 21. – Amsterdam.

10. Дубинецкая П.П. Налоговое регулирование системы управления народным хозяйством: дис.на получ. ученую степень кандид. наук. 08.00.03. / Дубинецкая Павлина Петровна. – Львов, 2012. – 254 с., URL: https://lnu.edu.ua/wp-контент/загрузки/2015/12/dis_dubynetska. формат pdf.
11. Формирование конкурентоспособной системы налогообложения в Украине /Л.Г. Олейникова; Финн. менеджмент». – К., 2015. – 396 с.
12. Налоговая политика. Сайт Министерства финансов Украины. URL: <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy>.
13. Налоги в институциональной системе современной экономики / Т.И. Ефименко; НАН Украины, Ин-т экон. и предсказано. – К., 2011. – 688 с.м.
14. Налоговая политика: теория, методология, инструментарий. / Под ред. д.э.н., проф. Иванова Ю.В., д.э.н., проф. Майбурова И.А. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2010. – 492 с. укр. языка.
15. Лейба Д.И. Сущность и особенности налогового регулирования в Украине / Д.И. Лейба, М.М. Сороган / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://asconf.com/rus/архив_просмотр/400.
16. Сосед В.Т. Современная сущность и архитектура налогового регулирования развития общества / Б.Т. Соседенко, А.О. Никитишин // Актуальные проблемы экономики. – 2012. – № 1. – С. 234-242.
17. Прокопчук О.Т. Специфика налоговых систем мира и Украины. Молодежный экономический дайджест:науки. электронный журнал – К.: Государственный университет «КНЭУ им. Вадим Гетман». – 2015. – № 2–3 (5–6). – С. 93-100.
18. Доходы Государственного бюджета Украины [Электронный ресурс] // Министерство финансов. – 2020. – Режим доступа к ресурсам: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2020/>.

Л. Г. Олейникова

экономика ғылымдарының докторы, аға ғылыми қызметкер
«Қаржылық басқару Академиясы» МБМУҚ, Киев қ., Украина

Салықтық реттеу салық саясатының құрамдас бөлігі ретінде

Түйіндеме. Жаһандану процестерінің халықаралық салықтық бәсекелестікке де, кез-келген мемлекеттің салық саясатына тікелей әсері анықталған. Әлемдік тәжірибе салық саясатын іске асырудың бірнеше тәсілдерін әзірлегені жеткізді. Жақында әлемнің дамыған елдерінде неоклассикалық теориямен айналысатын белсенді фискалдық саясатты қамтитын кейнсиандық мемлекеттік қаржы саясаты орын алатындығы дәлелденді, ол мемлекеттің экономикалық процестерге тікелей қатысуын азайту және жанама мемлекеттік әсерді арттыру туралы ұсыныстарға негізделген. Салық жүйелері деңгейінде жосықсыз бәсекелестікті болдырмау үшін үкіметтердің негізгі назары салық саясаты саласындағы бәсекелестік артықшылықтарға негізделген салық саясатын жүзеге асыруға бағытталғандығы көрсетілген. Отырықшы бірлестіктердің белсенді дамуы және олардың тығыз экономикалық интеграциясы тікелей бәсекелестікті болдырмау және оның бірлестік ішіндегі өнімсіз ықпалын шектеу үшін мүше мемлекеттерде бейтарап салық саясатын қалыптастыру қажеттігіне алып келгені анықталды. Дамыған нарықтық экономика болған кезде салық саясатының осындай қағидаттарын қолдану орынды

екендігі көрсетілген. Өтпелі кезендерде, әсіресе трансформациялық экономикасы бар елдерде және дамушы елдерде салық саясаты неғұрлым белсенді және теңгерімді болуға тиіс. Қазіргі қаржыгерлердің еңбектерін зерттеу негізінде Халықаралық экономикалық бәсекелестіктің құрылымы мен халықаралық салықтық бәсекелестіктің нысандары жетілдірілді. Салықтық реттеудің заманауи тетігі ұсынылды және салықтық реттеу құралдары жүйеленді. Украинаның мемлекеттік бюджеті мен ЖІӨ құрылымындағы салықтық түсімдер мен салықтық емес кірістердің динамикасына талдау жасалды.

Түйінді сөздер: Салықтық бәсекелестік, жаһандану, халықаралық экономикалық бәсекелестік, салық саясаты, құрылымы, құралдары, принциптері, әкімшілендіру, реттеу, салық салу.

L.G. Oleynikova

Doctor of economic sciences, Senior Researcher
SSUE «Academy of Financial Management», Kiev, Ukraine

Tax regulation as a component of tax policy

Abstract. The direct impact of globalization processes on both international tax competition and the tax policy of any state is primed. It is brought to light that the world practice has developed several approaches to the implementation of tax policy. It is proved that recently in the developed countries of the world, Keynesian public financial policy has been taking place, assuming an active fiscal policy, occupied by neoclassical theory, which is based on proposals to reduce the direct participation of the state in economic processes and increase indirect state influence. It is shown that in order to avoid unfair competition at the level of tax systems, the main attention of governments was focused on the implementation of tax policy based on competitive advantages in the field of tax policy. It is established that the active development of sedentary associations and their close economic integration have led to the need to form a neutral tax policy in the member states in order to avoid direct competition and limit its unproductive influence within the association. It is reflected that the application of such principles of tax policy is advisable in the presence of a developed market economy. During the transition stages, especially in countries with transformational economies and developing countries, tax policy should be more active and balanced. Based on the research of the works of modern financiers, the structure of international economic competition and forms of international tax competition have been improved. A modern mechanism of tax regulation is proposed and tax regulation tools are systematized. The analysis of the dynamics of tax revenues and non-tax revenues in the structure of the state budget and GDP of Ukraine is carried out.

Keywords: Tax competition, globalization, international economic competition, tax policy, structure, tools, principles, administration, regulation, taxation.

Б.Қ. Дауылбаев¹, экономика ғылымдарының докторы

Е.М. Заманбек², магистрант

^{1,2} Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУДЫ ҒЫЛЫМИ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР

Түйіндеме. Мақалада экономика динамикасының негізгі факторы ретінде көптеген шетелдік және отандық ғалымдар зерттеген инновациялардың теориялық мәселелері қарастырылады. Автор осы саладағы ғылыми ой бағыттарының эволюциясын сипаттайтын инновациялар теориясының дамуының негізгі кезеңдерін анықтады. Н. Кондратьев, С. Кузнец, Й. Шумпетер және т.б. сияқты танымал ғалымдардың инновациялар теориясының қалыптасуы мен дамуына қосқан үлесі ерекше атап өтілді. Экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, елде инновациялық климатты қалыптастыруға, экономиканың нарықтық емес секторында инновацияларды дамытуға, кадрлық әлеуетті дайындауға жәрдемдесуге және елді инновациялық инфрақұрылыммен қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік инновациялық саясаттың негізгі шаралары айқындалды. Бұл мақалада ҚР инвестициялық тартымдылығы, сондай-ақ инвестициялық перспективалардың негізгі аспектілері мен факторлары талданды. Қазақстан Республикасының экономикасына тартылған инновацияларды инвестицияларды талдау және шетел капиталы экономиканың бәсекелестігін арттырудың басты факторы болатындығын айқындалды, республиканың да көптеген жоспарлардағы дамуының тетігі болып табылады, қатынастардың бұл түрі экономикаға, одан әрі экономикалық және іскерлік ынтымақтастыққа оң әсер етеді. Инновацияларды құруға және таратуға үлес қосатын, сондай-ақ қалыптастыру мен іске асырудың негізін құрайтын экономикалық субъектілер мен институттардың жиынтығын білдіретін ұлттық инновациялық жүйені қалыптастыру қажеттілігі атап өтілді.

Түйінді сөздер: инновация, инновациялық даму, мемлекеттік инновациялық саясат, ұлттық инновациялық жүйе, институттар, институционалдық орта.

Кіріспе. Соңғы жылдары әлемдік экономикада білім мен инновацияны маңызды экономикалық ресурстар ретінде пайдалану базасында экономикалық өсудің жаңа типі қалыптасты. Қазір материалдық игіліктерді жасау көп жағдайда ғылымның жалпы деңгейі мен техниканың прогресіне немесе осы ғылымның өндірісте қолданылуына тәуелді. Дамыған елдердің экономикасын қазіргі уақытта индустрияланудан кейінгі ақпараттық немесе білім экономикасы, болмаса қызмет көрсету технологиялық экономикасы деп анықтайды. Басқа да анықтамалар бар, бірақ, бастысы, қазіргі экономиканың мықты инновациялық құрамдас бөлігі бар. Сондықтан, егер біз әлемдік экономикаға тең түрде ықпалдас-

қымыз келсе, егер жаһанданудың талаптарына өзімізге пайдалы жағынан бейімделгіміз келсе, онда өзіміздің дамуымызда бұдан әрі қарай да тек табиғи ресурстарға иек артпауымыз керек.

Сараптамалық бөлім. Қазақстанның экономикалық өсудің және бәсекеге қабілеттілікті күшейтудің стратегиялық факторы ретіндегі айтарлықтай ғылыми және білім беру әлеуеті бар. Оны адами интеллектінің, ғылыми-техникалық нәтижелердің жетістіктерін өмірге келтірудің арнасы болып табылатын инновациялар арқылы нарықтық экономикада қозғалысқа келтіруге болады.

Қазіргі экономикада инновациясыз бірде-бір түбегейлі міндетті шешу мүмкін емес. Әр ел өз экономикасының, даму деңгейінің ерекшеліктерін есепке ала отырып, жаһандық инновациялық экономикада өз тетігін табады. Қазақстанның артықшылықтары – дамыған іргелі ғылым, білім берудің, әсіресе, математикалық, жаратылыстану-ғылыми және техникалық білімнің жоғары деңгейі. Мамандардың кең ой-өрісі, ғылыми және технологиялық мәселелерді шешудегі тәсілдердің тривиалсыздығы іргелі тиімділікке негізделген қағидатты түрдегі жаңа, озық технологияларды жасау үшін қолданылуы мүмкін. Осы артықшылықтар біздің еліміздің инновациялық экономикаға көшуінің алғышарттары болып табылады.

Инновациялық экономиканың қалыптасуы Қазақстанның ХХІ ғасырдағы дамуының баламасыз нұсқасы болып табылады. Экономикалық дамудағы жеткен жетістіктер, саяси және әлеуметтік тұрақтылық Қазақстанның әрі қарай дамуын тұрақты, заманауи және перспективалы негізге қоюға мүмкіндік береді.

Қазақстан тарихи көлемдегі алға секіру алдында тұр, оның алдында тауарлардың, қызметтердің, еңбек ресурстарының, капиталдың, заманауи идеялар мен технологиялардың әлемдік рыногының бөлінбес және динамикалы бөлшегі болу міндеті тұр. Осы жолдағы негізгі міндеттердің бірі «білім экономикасы» негіздерін қалыптастыру, жаңа технологияларды қолдану, инновациялық экономика-ны дамыту болып табылады. Ол үшін меншікті, адами капиталды дамыту, елдің интеллектуалдық әлеуетін нығайту талап етіледі.

Қазақстан халықаралық деңгейде бәсекеге қабілеттілікті көтерудің мәселесін алға қойды, себебі бүгінгі таңда әлем елдері бәсекеге қабілеттіліктерін арттыру мәселесін маңызды стратегиялық міндет ретінде қарастырады. Бәсекеге қабілеттілік халықтың әл-ауқатын және өмір сүру сапасын көрсетеді. Бұл міндетті орындау халықаралық рейтингтерде белгілі бір орынды иеленуден гөрі ауқымдырақ халық тұрмысының барлық саласында жоғары сапалы деңгейге қол жеткізуді меңзейді.

Осыған орай «Қазақстан-2050» Стратегиясына сәйкес Қазақстан 2050 жылға әлемнің дамыған 30 елінің қатарына қосылу міндетін айқындалды. Аталмыш стратегияға дейін «Қазақстан-2030» бағдарламасына сәйкес Қазақстан 2030 жылға қарай 50 дамыған елдің қатарына енуі тиіс еді, бірақ Қазақстан

«Қазақстан-2030» Стратегиясының барлық мақсаттарына мерзімінен бұрын қолжеткізді [1].

Экономикалық саясаттың аталған екі бағытын ұштастыра отырып, диссертациялық жұмыс бүгінгі күнде іске асырылып жатқан

индустрияландыру мен бәсекеге қабілеттілік бойынша саясаттың нәтижесін, оның ішінде индустриялық-инновациялық дамыту саясатының бәсекеге қабілеттілікті арттыруға әсерін, ғылыми негізделген тұрғыда бағалауды өзекті мәселе ретінде анықтайды.

Қазақстанның алдында нарық субъектілерінің өзара тауарлар мен қызметтерді өндірудегі бәсекелестікті қолдап және дамыту міндетімен қатар елімізде ғылыми сыйымды технологиялар саласындағы әлемдік бәсекелестіктің толыққанды қатысушыларына айналу үшін білім экономикасын дамытуға арналған іс-әрекеттерді жандандыру міндеті тұр.

Қазіргі күні Қазақстандағы инновациялық кіші кәсіпкерлік субъектілерінің қызметін қалыптастыру мен дамытуда кедергі болатын факторлары келесідей:

- өз қаржыларының жетіспеушілігі негізінде инвестициялық қорлар арқылы несиелерге қол жеткізудің қиындығы;
- инновациялық кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін қажетті сәйкес инженерлік-транспорттық инфрақұрылыммен қамтамасыз етілген өндірістік қойма орындарының жеткіліксіздігі;
- инновациялық кіші кәсіпкерлік субъектілерінің қолданыстағы заңдардағы өзгертулер туралы хабарсыздығы, әкімшілік кедергілер және кәсіпкерлік қызметпен айналысу кезінде билік органдарының нақты тәртіптерінің жоқтығы;
- инновациялық кіші кәсіпорындардағы жұмыскер мамандықтарының білікті мамандарының жеткіліксіздігі. Кіші кәсіпкерлік субъектілерінің өңдеуші өндірістерінің ірі және орта ұйымдарымен өзара әрекеттесу және кооперациялануын дамыту туралы мәселе ерекше зер салуды талап ету қажеттілігі.

Сондықтан инновациялық кәсіпкерлік субъектілерінің дамуына қол жеткізу үшін мына мәселені шешу қажет:

- инновациялық кәсіпкерлік субъектілерін ақпараттық қолдау;
- инновациялық кәсіпкерлік субъектілерін заңнамалық қолдау;
- инновациялық кәсіпкерлік субъектілері алдында тұрған әкімшілік кедергілерді азайту [4].

Бұл мақсатты орындау үшін мынадай шараларды қолдану болжамданады:

- «инновациялық жеке кәсіпкерлікті қолдау орталықтарын, бизнес-инкубаторларын, технологиялық парктер, индустриалдық өңірлер және басқа да жеке кәсіпкерлікті дамыту объектілерін құру және дамыту;
- инновациялық жеке кәсіпкерлік субъектілерінің қызметін оқу-әдістемелік, ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету;
- инновациялық шаруашылық етуші субъектілердің реттеуші және қадағалаушы қызметтермен және жергілікті билік органдарымен өзара әрекеттесу әдістерін жетілдіру;
- тиімді бәсекеге қабілетті орта үшін жағдайлар жасау;
- инновациялық кәсіпкерлік ахуалды жақсартуға жәрдемдесу, өңір экономикасына салымдардың тартымдылығын мақсатты жоғарылату».

«Шағын және орта инновациялық кәсіпорын ғылыми ұйымдар аумағында құрылуы мүмкін. Және де шағын кәсіпорынның басшысы аталмыш ұйымның қызметкері болып қалады, ал инновациялық идеяларды дәлелдеу және дамыту жөніндегі жұмыстар ғылыми

ұйымдардың жабдықтарымен жүргізіледі. Осындай шағын ұйымның аясында қол жеткізілген инновациялық жетістіктер шағын кәсіпорынға да, сондай-ақ ғылыми ұйымға да тиесілі болуы мүмкін. Шағын кәсіпорындар инновациялық өнімдерді нарыққа жылжыту үшін делдал қызметін де атқарады».

«Қазақстандағы инновациялық кәсіпкерлік ахуалын жақсарту үшін:

– білікті кадрлар және жұмыс күшін дайындау жүйесін бекіту: кадрларды кәсіби біліктілігі тұрғысынан дайындау және қайта дайындау, кіші бизнес және өзін жұмыспен қамту саласында оқыту;

– инвестициялық үрдістерді басқаруды ұйымдастыруды жақсарту: басқару кадрларының кәсіби біліктілігін бекіту, қоғамдық бақылау үшін биліктің ашықтық дәрежесін көбейту, шенеуніктердің қызметін реттеу деңгейін жоғарылату керек

Қазақстанда ғылымды қаржыландыруға соңғы бес жыл ішінде ЖІӨ-нің 0,2% жұмсалады. Бұл, әрине, төмен көрсеткіш. Алайда, Қазақстанның стратегиялық мүдделеріне орай, 2010 жылға дейін кезең-кезеңмен аталған көрсеткішті ЖІӨ-нің 2% дейін көтеру, ал 2015 жылы 2,5-3,0% жеткізу көзделіп отыр. Кейбір ғылыми-зерттеулерді қажетті деңгейде қаржыландырмау мен жауып тастау салдарларынан көптеген жас ғалымдар ғылым саласынан кетуге мәжбүр болды. Сондай-ақ, ғылымның материалды-техникалық базасы тозып, ескірді».

Нәтижелер мен талқылаулар. «Инновациялық қызметтегі мемлекеттің орны оның ғылымға бөлген қаражаттарымен анықталады. Атап айтсақ, 2000 жылы ғылыми зерттеулерге жұмсалған мемлекеттік шығындар келесідей көрсеткіштерге ие: АҚШ – 246 млрд долл. (ЖІӨ-нің 2,9%), Жапонияда – 94,2 млрд долл. (ЖІӨ-нің 3,0%), Германияда – 45,8 млрд долл. (ЖІӨ-нің 2,35%), Францияда – 28,0 млрд долл. (ЖІӨ-нің 2,25%), ал Швецияда – 7,6 млрд долл. (ЖІӨ-нің 4,0%).

Ғылыми зерттеулерді қаржыландыруда мемлекеттің және коммерциялық құрылымдардың қатысу деңгейі Еуропа мен одан тыс жерлерде әртүрлі: егер Жапония мен АҚШ-та ғылымдағы коммерциялық құрылымдардың үлестері сәйкесінше 75 және 77%-ы құраса, Еуропада 66%-ды құрайды. Еуропа елдерінің ішінен ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды мемлекеттік қазынадан қаржыландырудан келесілер алдыңғы орындарды алып отыр: Португалия (70%), Италия мен Греция (50%-ға жуық), Польша (58%), Венгрия (53%), Словакия (48%) және Чехия (42%).

Әлемдік нарыққа ғылыми өнімді шығарудан көшбасшы тұрған елдер ЖІӨ есебінен ғылымға бөлінген қаражаттарға қатаң бақылау орнатады. Ол үшін мемлекет тарапынан салықтық жеңілдіктер, бюджеттік қолдау, инвестициялар тарту, құрал-жабдықтар лизингі сияқты экономикалық механизмдер қолданылады. Әдетте әлсіз дамыған елдерде ЖІӨ есебінен ғылымға бөлінетін үлес – 0,5%-ды құрайды.

Қазақстан да осындай елдердің құрамына кіреді. 2005 жылы Қазақстан зерттеулер мен әзірлемелерге ЖІӨ-нің 0,29%-ын бөлді, соның ішінде бюджеттің қатысуы 51,2%-ды құрап отыр. Осындай шектеулі қаржыландырудың арқасында Қазақстанның әлемдік нарыққа ғылыми өнімді шығару деңгейі нөлге тең болады. Басқа елдермен салыстырсақ, ғылыми өнімді шығару жағынан әлемдік нарықтағы Ресей үлесі 0,3-0,5%,

Еуропа Одақ елдері – 35%, АҚШ – 25%, Жапония – 11%, Сингапур – 7%, Оңтүстік Корея – 4%, Қытай – 2% [4].

Көптеген мемлекеттерде инновациялық саясат шағын және орта кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған. Өйткені бұл сфера жаңа өнімдерді енгізуге тез икемделеді және қолайлы инновациялық бәсекелі ортаны қалыптастырады.

«Қазіргі кезеңде Қазақстанда инновацияларды құру және енгізу аясында кәсіпорындардың белсенділігінің төмендеуін көреміз. ҚР статистика агенттілігінің бағалауы бойынша, 01.01.2010 ж. мерзіміне сәйкес республикада кәсіпорындардың инновациялық-белсенділігінің меншікті салмағы жалпы респонденттік санының 3,9% құрайды (10096 бірлік) (сурет 1). Салыстырма бойынша Ресей кәсіпорындарының инновациялық белсендігі 13% (2008 ж.), ал Шығыс Еуропада – 40%-ға дейін (Румыния – 28%, Словения – 32%, Польша – 38%)».

«Аймақтық кескін бойынша инновациялық дамуда көш басында: Алматы қаласы – инновациялық белсенділік 6,7%, Қарағанды облысы – 6,2%, Шығыс Қазақстан – 5,9%. Соңғы тізгін бойынша: Ақмола облысы – 1,2%, Алматы – 1,4%, Маңғыстау – 1,4%, Қостанай – 1,5%, Қызылорда – 1,5%.

Республикада инновациялық стратегия негізінде, өңірлердің ішінде бәсекелестік қабілеті жоғары және экспортқа бейімделген секторларды анықтау арқылы, жалпы өңірлердің дамуына институционалды қолдау көрсету бүгін мемлекеттің негізгі мақсаты болып отыр. Жалпы айтқанда, ел экономикасын өрге сүйрейтін елімізде әлеуметтік-экономикалық жаңғыртудың басты бағытының бірі – индустриалдық-инновациялық даму халықтың әлеуметтік жағдайын жақсартуға оң ықпалын тигізетіндігі ақиқат.

Индустриялық дамуға қатысты теориялық негіз болған өнеркәсіпті ұйымдастыру саласындағы зерттеулер болып табылады. Сонымен бірге, өнеркәсіпті ұйымдастыру теориясына зерттеушілер мен мемлекет басшылығы тарапынан ерекше көңіл бөлінді. Алайда экономикалық ұғым ретінде бәсекеге қабілеттіліктеп дербес қарастырылды.

Бәсеке мен бәсекеге қабілеттілік ұғымдарын өнеркәсіпті ұйымдастыру мәселелерімен байланыста классиктер А. Смит [5], А. Маршаллмен [8] және неоклассиктер Ф. Хайек [6], Э. Чемберлинмен [7] зерттелген. Дегенмен өнеркәсіптік даму және саясат ғылыми және әдістемелік тұрғыда индустриалды төңкеріс кезеңімен тұспа-тұс келген ХХ ғасырдың басында, неоклассиктердің ізін басқан келесі зерттеушілер – Дж. Бейн [26], В. Леонтьев [7], Дж. Стиглер [8], Ж. Тироль [9], Д. Хей мен Д. Морристің [10] еңбектерінде қалыптасты.

Аталған экономистердің анықтамаларына сәйкес, индустриалды қоғам – дамыған қоғамдардың табиғатын талдайтын және оларды өзге дәстүрлі қоғамдардан ерекше ететін түрленулерін жалпылайтын капиталистік қоғаммен қатар екі маңызды категорияның бірі болып табылады. «Индустриялық қоғам» ұғымын А. Сен-Симон теориялық негізін қалап енгізді.

Бұл бағытты О. Конт, Г. Спенсер, Э. Дюркгейм және басқалары дамытып, АҚШ және Батыс Еуропада ХХ ғасырдың 50-60 жж.

индустриалды қоғам теориясын кең таратты (Р. Дарендорф, Р. Арон, В. Росту, Д. Белл және басқалары).

Шетелдік ғалымдармен бірге, ТМД аумағында өнеркәсіптік саясатты технологиялық факторларымен бірге экономикалық өсудің негізі ретінде Л. Бляхман [11], М. Гохберт [12], Т. Долгопятова [13] және өзге де кеңестік дәуір ғалымдары қарастырды. Ал, отандық экономистердің ішінде А. Әлімбаев [13] өндірістік-ресурстық әлеуетті экономикалық даму факторы ретінде қолдану мәселесін, Р.З. Жалелева [5], Р.Б. Габдуллин [6] инновациялық индустрияландырудың факторлық-мақсатты тәсілін, Ф.М. Днишев [12].

Қазақстандағы өнеркәсіптік саясаттың дамуын, қарастырған. Бірқатар зерттеушілер – Р.К. Сагиева [13], У. Баймұратов, А. Тұрғұлова [14], Ф.М. Днишев [15] инновация мәселелерін және экономика салалары бойынша секторалды мәселелерді терең зерттеді.

Инновациялар теориясының негізін қалаушы ретінде экономикалық прогрестегі негізгі жаңалық енгізуші (новатор) деп кәсіпкерді тұжырымдаған Йозеф Шумпетер мойындалады.

Й. Шумпетер инновацияны өндіріс факторларының ғылыми-ұйымдастырушылық кәсіпкерлік рухпен ынталандырылған үйлесімі деп анықтаған. Инновацияның кәсіпкерлік қолданысының мысалы ретінде теміржол құрылысының, электр энергиясының өндірісінің, автомобиль шығарылымының бастауын көрсеткен болатын.

Нарықтық ортада индустриалды даму барысында жаңа бәсекелік жағдайлар пайда болады, бұл шарттар бәсекенің жалпы векторын салыстырмалы ұлттық артықшылықтарды қолданудан динамикалы түрде өзгертін бәсекелік артықшылықтарға өзгертіп отыр, бәсекелік артықшылықтар ғылыми-техникалық жетістіктерге, өндірістік циклдың барлық сатыларында инновацияның болуына негізделеді.

Елдегі салыстырмалы және бәсекелік артықшылықтардың интеграциясы ғаламдық экономикалық кеңістіктегі бәсекеге қабілеттілікті күшейтеді.

Қорытынды. Бәсекелік артықшылықтардың барлық жиынын шартты түрде үш топқа бөлуге болады: ресурстық – ерекше сапаға немесе мөлшерге ие ресурсқа ие болу (табиғи, еңбек, инвестициялық, т.б.); операционды – бар ресурстарды қолдану тиімділігі немесе деңгейлік сипат (инфрақұрылымдық, инвестициялық орта, ғылыми-техникалық, біліми, т.б. орта); стратегиялық – бәсекелік артықшылық субъектісін дамытудың анықталған стратегиясы мен осы стратегияның сапасы (бәсекелік орта, әлеуметтік-мәдени, инновациялық, ақпараттық, ғаламдық).

Экономикалық өсу және ел дамуының экономикалық тұрақтылығын бағалауды интенсивті зерттеу соңғы 25-30 жылда басталды. Бәсекеге қабілеттілік мәселесі әлемнің барлық елдеріне қатысты болып табылады, себебі мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігі сол елдің әлемдік экономикадағы орнын сипаттайтын көрсеткіш болып отыр. Сондықтан әлсіз экономикалы ел бәсекеге қабілеттіліктің жоғары деңгейіне ие бола алмайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан халқына Жолдауы
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ. В. Афанасьева. – М.: «Эксмо», 2007. – 960 с.
3. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции (Реориентация теории стоимости) / пер. с англ. Э. Г. Лейкина и Л. Я. Розовского. – М.: Экономика, 1996. – 351 с.
4. Marshall A. The economics of industry. – Электронная книга // http://books.google.ru/books/about/The_Economics_of_Industry_by_Alfred_M
5. Коуз Р. Фирма, рынок и право / пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2007. – 224 с. // http://www.libedu.ru/1_b/kouz_ronald
6. Трофимова Т.С., Крайнов Г.Н. История и суть теории Леонтьева «затраты-выпуск» // IV Международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум». – Чебоксары, Россия, 2012 // <http://www.rae.ru/forum2012/279/1845>
7. Довбенко М.В., Осик Ю.И. Современные экономические теории в трудах нобелиантов. Теория промышленной организации. – Научн. электр. библ. – Издательство Российской Академии Естествознания, 2011 // <http://www.monographies.ru/129-4220>
8. Тироль Ж. Рынки и рыночная власть: Теория организации промышленности / пер. с англ.; под ред. В.М. Гальперина и Л.С. Тарасевича. – СПб.: Экономическая школа, 1996. – 745 с. // <http://www.twirpx.com/file/765290/>
9. Хей Д., Моррис Д. Теория организации промышленности / пер. с англ.; под ред. А.Г. Слуцкого. – СПб.: Экономическая школа, 1999. – 384 с. // <http://seinst.ru/page241/>
10. Бляхман Л.С. Промышленная политика – основа перехода к новой модели экономического роста // Евразийский международный научно-аналитический журнал "Проблемы современной экономики". – № 1 (45), 2013. – с. 7-17 // <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4414>
11. Гохберга Л.М. Экономика знаний в терминах статистики: наука, технологии, инновации, информационное общество. – М.: Экономика, 2012.
12. Долгопятова Т. Изменение структуры собственности на предприятиях обрабатывающей промышленности (по данным мониторинга) // Вопросы экономики. – 2019. – № 12
13. Алимбаев А., Бекмаганбетов К. Динамическая модель оценки эффективности использования производственно-ресурсного потенциала регионального развития Республики Казахстан // Республиканская науч. – практ. конф. «Методы моделирования и информационные системы» посвящ. 30- летию образования КарГУ им. Е.А. Букетова. – КарГУ, 2018.
14. Жалелева Р.З. Факторно-целевое управление инновационной индустриализацией РК. – Алматы, 2018.
15. Габдуллин Р.Б. Факторно-целевой подход в реализации инновационной индустриализации экономики Казахстана // Актуальные проблемы экономики, № 7. – Киев, Украина, 2019.

В.К. Daulbaev¹, Doctor of Economics
Y.M. Zamanbek², undergraduate
^{1,2} Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan

Problems of scientific improvement of innovative development in the economy of Kazakhstan

Abstract. The article deals with the theoretical problems of innovation, studied by many foreign and domestic scientists as the main factors in the dynamics of the economy. The author identifies the main stages in the development of the theory of innovation, characterizing the evolution of scientific thought in this area. The contribution of such famous scientists as n. Kondratiev, S. Kuznets, J. Schumpeter and others in the formation and development of the theory of innovation. The main measures of the state innovation policy aimed at increasing the competitiveness of the economy, creating an innovation climate in the country, developing innovations in the non-market sector of the economy, assisting in the training of human resources and providing the country with innovation infrastructure are identified. This article analyzes the investment attractiveness of the Republic of Kazakhstan, as well as the main aspects and factors of investment prospects. The problem of studying innovation involves the analysis of its basic concept and structure, its place in the history of economic doctrine, the mechanism and basic principles of the investment process. The necessity of forming a national innovation system, which is a set of economic entities and institutions that contribute to the creation and dissemination of innovations, and also form the basis for the formation and implementation, is noted.

Keywords: innovation, innovative development, state innovation policy, national innovation system, institutions, institutional environment.

В.К. Дауылбаев¹, доктор экономических наук
Е.М. Заманбек², магистрант

^{1,2} Алматинский Технологический Университет, г. Алматы, Казахстан

Проблемы научного совершенствования инновационного развития в экономике Казахстана

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические проблемы инноваций, исследованные многими зарубежными и отечественными учеными как основные факторы динамики экономики. Автором выделены основные этапы развития теории инноваций, характеризующие эволюцию направлений научной мысли в данной области. Особо отмечен вклад таких известных ученых, как н. Кондратьев, С. Кузнец, Й. Шумпетер и др. в становление и развитие теории инноваций. Определены основные меры государственной инновационной политики, направленные на повышение конкурентоспособности экономики, формирование инновационного климата в стране, развитие инноваций в нерыночном секторе экономики, содействие в подготовке кадрового потенциала и обеспечение страны инновационной инфраструктурой. В данной статье проанализирована инвестиционная привлекательность РК, а также основные аспекты и факторы инвестиционных перспектив. Проблема изучения инноваций предполагает анализ ее основного понятия и структуры, занимаемого места в истории экономического учения, механизма и основных принципов инвестиционного процесса. Отмечена необходимость формирования национальной инновационной системы, представляющей собой совокупность экономических субъектов и институтов, которые вносят вклад в создание и распространение инноваций, а также составляют основу формирования и реализации.

Ключевые слова: инновация, инновационное развитие, государственная инновационная политика, национальная инновационная система, институты, институциональная среда.

Н. Кенжебай¹, 2-курс «Қаржы» мамандығының студенті
Ж.С. Карабаева², экономика ғылымдарының магистрі
^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, ӘЖБЖМ, «Қаржы және есеп» кафедрасы, Алматы қ., Қазақстан

САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕГІ САЛЫҚ ЖІКТЕМЕСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Түйіндеме. Бұл мақалада салық салу жүйесінің ажырамас бір бөлігі салық жіктелімінің маңызы мен салық саясатына әсер ету жолдары туралы жазылған. Салық салудың кез-келген принципін қолдану байыпты ғылыми көзқарас пен талдауды қажет ететінін ескеру маңызды. Жалпы ғылыми қағидаттардың талаптарына, салық жүйелерін құру қағидаларына, республика экономикасының даму ерекшелігін көрсететін қағидаттарға сәйкес құрылған ұлттық салық жүйесі нарықтық қатынастарды дамытудың қозғаушы күшіне айналады. Қазақстан Республикасының Салық кодексіне сәйкес жеке және заңды тұлғалардан салықтар алынады, олар республикалық және жергілікті бюджеттердің кірістеріне түседі. «Салық» ұғымымен «салық жүйесі» ұғымы тығыз байланысты. Мемлекетте алынатын салықтар мен бюджетке төленетін басқа да міндетті төлем түрлерінің, оны құру мен алудың нысандары мен әдістерінің, принциптерінің, салық заңдары мен салыққа қатысты нормативті актілердің, салық қызметі органдарының жиынтығы мемлекеттің салық жүйесін құрайды. Қазақстандық салық жүйесіне салық салу қағидаттарының жиынтығы классикалық, экономикалық-функционалдық және ұйымдық-құқықтық қағидаттардан тұрады. Уақыт ағымының әсеріне, заман талабына сай қабылданған Салық кодексінде келесідей мәселелерді шешуге басты назар аударылған.

Біріншіден, барлық шаруашылық субъектілеріне салықтандырудың тең жағдайын жасау. Екіншіден, кейбір жекелеген категориядағы салық төлеушілерге берілген жеңілдіктерді жою арқылы салық жүктелімін жеңілдету. Үшіншіден, салық заңдылығы жөніндегі барлық ережелер мен нормаларды тікелей қызмет ететін заң мөлшерінде біріктіру. Төртіншіден, салық заңдылығының тұрақтылығын қамтамасыз ету керек. Осыған сәйкес кез-келген мемлекетте салық салудың заманауи принциптері жасалады.

Түйінді сөздер: салық жүйесі, салық жіктелімі, салық жеңілдіктері, тиімді басқару жолдары, салық түрлері.

Кіріспе. Салықтар халыққа мемлекеттік аппарат арқылы барлық демократиялық қоғамдардың өмір сүруінің мәні болып табылатын әлеуметтік мақсаттарды жүзеге асыруға көмектеседі [1]. Сондықтан салықтардың дұрыс әрі сапалы жіктелуі азаматтардың өмір сүру, денсаулық, білім деңгейі және ұлттың әл-ауқатына тікелей әсер етеді. Басқаша айтқанда, өз кірістеріміздің бір бөлігін бюджетке бере отырып, біз өмір сүруге қолайлы орта құруға қатысамыз, ұлттық қауіпсіздікке, жол құрылысына, кедейлікпен күрес бағдарламаларына және білім беру

салаларына инвестиция саламыз. Мысалы кәсіпкерлердің салықтың арқасында бизнесті қолдау орталықтарында тегін кеңес алуға және әлеуметтік маңызы бар салалар үшін мемлекеттік субсидиялар алуға мүмкіндіктері туады. Сол себепті салықтың қандай түрлері бар, қайсысы қай бағытта жиналып-тарқалатынын білу – өте үлкен өзектілікті танытып отыр. Оған қоса, салықтарды дұрыс жіктей отырып қана мемлекет экономиканың дұрыс бағытта дамытуға, салық жүйесін оңтайландыруға және ел әл-ауқатын тиімді басқаруға жол ашады.

Сараптамалық бөлім. Қазақстан Республикасының Салық кодексіне сәйкес жеке және заңды тұлғалардан салықтар алынады, олар республикалық және жергілікті бюджеттердің кірістеріне түседі. Салықтар жіктелуіне мыналар жатады [2]: қосылған құн салығы; акциздер; корпоративтік табыс салығы; жеке табыс салығы; мүлік салығы; жер салығы; көлік құралдарына салынатын салық; әлеуметтік салық; арнайы салық режимі және жер қойнауын пайдаланушылардың салықтары. Жіктемеге сәйкес Қазақстандағы салық реформасының ұзақ мерзімді мақсаты – өндірістік, ғылыми-техникалық және коммерциялық қызметтің барлық салаларындағы инвестициялық белсенділікті көтермелеуге бағытталған. Соңғы онжылдықтағы салық реформаларының әлемдік тәжірибесі табыс салығының мөлшерлемелерін және корпорациялардың, фирмалардың және кәсіпкерлердің салық салу көлемдерін төмендету саясаты, яғни салық төлеушілерге өз кірістеріне билік етуде көбірек еркіндік беру соңғы жылдары нарықтық экономикадағы инвестициялық белсенділіктің маңызды ынталандыруына айналғанын айқын көрсетіп отыр.

Жіктемені жеке-жеке бөліп қарастырар болсақ, қоршаған ортаны зиянды өндірістік қалдықтардан қорғауға бағытталған экологиялық салықтар деп аталатын жеке топты ерекше бөліп көрсету маңызды. Олардың қатарына мұнайға, бензинге, отынның басқа түрлеріне, автокөлік құралдарына қосымша акциздер, табиғи ресурстарды пайдаланғаны үшін салықтар, зиянды шығарындылар үшін төлемдер және тағы да басқа көптеген салықтар кіреді. Сондықтан экологиялық салықтардан түсетін түсімдерді тиімді жіктеп бөлуді мынадай пропорцияда жүргізеді [3]: үштен бірі – жалпы мемлекеттік деңгей, үштен екісі – жергілікті деңгей. Қазақстанның салық жүйесінің моделін дамыту кезінде ұлттық шаруашылық құрылымының табиғи-географиялық және әлеуметтік-экономикалық факторларының мынадай ерекшеліктері де ескерілетінін атап өту керек: өндірісті аймақтық саралау, сондай-ақ табиғи және географиялық рентаны алу және қайта бөлу мәселелері; жеңілдікті салық мөлшерлемелері есебінен әлемдік деңгеймен салыстырғанда отын-энергетика ресурстарына ішкі бағаларды, көлік тарифтерін салыстырмалы түрде төмен деңгейде ұстап тұру қажеттілігі; жоғары технологиялық отандық өнімді өндіру және экспорттау үшін салықтық ынталандырудың арнайы жүйесін қалыптастыру қажеттілігі.

Қосылған құн салығына келсек, ҚҚС тауарларды өндіру және айналысы процесінде қосылған өткізу бойынша салық салынатын айналым құнының бір бөлігінің бюджетке аударымдарын, сондай-ақ тауарлардың ел аумағына импорты кезіндегі аударымдарды білдіреді. Қазақстанда ҚҚС бойынша есепке тұрған немесе тұруға міндетті заңды

және жеке тұлғалар, сондай-ақ қызметін тұрақты ме-кеме арқылы жүзеге асыратын, салық салу объектілері бар республиканың бейре-зиденттері ҚҚС төлеушілер болып табылады. ҚҚС салынатын айналымның мөлше-рі сатылатын тауарлардың, жұмыстардың немесе қызметтердің құны негізінде анықталады. Күнтізбелік ай ҚҚС бойынша бюджетпен нақты есеп айырысу бойын-ша есепті кезең болып табылады. Егер ҚҚС бойынша тоқсан үшін орташа айлық төлемдер 1000 АЕК-тен кем болса, онда есепті кезең тоқсан болып табылады.

Акциздер акцизделетін тауарлардан алынатын жанама салық болып табылады және тауарларды өткізу құнына енгізіледі. Қазақстан аумағында өндірілген және республика аумағына импортталатын тауарларға акциздер салынады. Қазақстан қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттарда көзделген жағдайларды қоспағанда, тауар өндіруші тауарларды экспортқа әкетуді растаған жағдайда экспортталатын акцизделетін тауарларға акциздер салынбайды. Акциздер салынатын объектілер: бензинді (авиациялықты қоспағанда) және дизель отынын бөлшек және көтерме саудада өткізу; тәркіленген және мемлекетке мұрагерлік құқығы бойынша өткен иесіз және мемлекет меншігіне өтеусіз берілген акцизделетін тауарларды және т.б. өткізу.

Нәтижелер мен талқылаулар. ҚР Ұлттық Банкінен басқа резидент заңды тұлғалар, сондай-ақ республиканың резидент емес заңды тұлғалары, олардың филиалдары, өкілдіктері және салық жылында салық салынатын кірісі бар өзге де оқшауланған құрылымдық бөлімшелері КТС төлеушілер болып табылады. Жиынтық жылдық табыс пен Қазақстан Республикасының салық заңнамасында көзделген шегерімдер арасындағы айырма ретінде есептелген салық салынатын табыс, төлем көзінен салық салынатын табыс және Қазақстан Республикасында қызметін тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын бейрезидент заңды тұлғаның таза табысы корпоративтік табыс салығын салу объектілері болып табылады. Ал салық салу объектілері бар Қазақстанның резидент және резидент емес жеке тұлғалары ЖТС (жеке табыс салығы) төлеушілері болып табылады. ЖТС салу объектілері: төлем көзінен салық салынатын кірістер; төлем көзінен салық салынбайтын табыстар.

Мүлік салығы салынатын объектілерге келсек, оларға: жеке тұлғаларда – олардың жеке пайдалануындағы кәсіпкерлік қызметте пайдаланылмайтын тұрғын үй-жайлар, саяжай құрылыстары, гараждар, өзге де құрылыстар, ғимараттар, үй-жайлар; заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлерде – амортизацияланатын активтер (бухгалтерлік есеп саласындағы қолданыстағы заңнамаға сәйкес негізгі құралдар мен материалдық емес активтер амортизацияға жататын активтер) жатады.

Жоғарыда аталған салық жіктемелерінің қатарына жер салығы да жатады. Меншік нысанына қарамастан барлық жеке және заңды тұлғалар меншік құқығында, тұрақты пайдалануында немесе бастапқы өтеусіз уақытша пайдалануында жер учаскелері болған кезде жер салығын төлеуге міндетті. Бейрезидент заңды тұлғалар, сондай-ақ заңды тұлғалардың филиалдары, өкілдіктері және өзге де оқшауланған құрылымдық бөлімшелері өздерінің жоғарыда көрсетілген құқықтарындағы жер учаскелері бойынша жер салығын дербес төлеушілер болып танылады. Жер салығы жер иеленушінің және жер

пайдаланушының шаруашылық және өзге де қызметінің нәтижелеріне байланысты болмайды және жыл сайын республиканың салық заңнамасында белгіленген жер учаскесінің алаңына салық ставкаларын қолдану жолымен есептеледі [4]. Жер салығын есептеу кезіндегі ерекшелік жер заңнамасында айқындалған жердің келесі санаттарына жер учаскелерінің тиесілігіне байланысты белгіленген салық ставкалары болып табылады: бір га есептегенде және топырақ сапасы бойынша ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерге базалық салық ставкалары сараланады.

Жалпы алғанда, ел экономикасы дамуының жаңа кезеңінде салық жүйесінің жұмыс істеу тиімділігін, салықтардың, алымдардың және бюджетке төленетін басқа да төлемдердің жекелеген түрлерін, жіктемесін, сондай-ақ арнаулы салық режимін және жеңілдіктердің жекелеген түрлерін енгізудің тиімділігін бағалаудың объективті қажеттілігі туындап отқандығын да атап кету қажет. Сондықтан, салықтық әкімшілендірудің тиімділігін бағалау келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылуы керек деп санаймыз: салық төлеушілерді есепке алу жүйесінің тиімділігін қамтамасыз ету; салық органдарында ақпараттық жүйелердің жұмыс істеу сапасы мен нәтижелілігін бағалау; салықтардың, алымдар мен төлемдердің әрбір түрі бойынша салықтық әкімшілендіру тетігінің тиімділігін бақылау; инвестициялық салық преференцияларын беру тиімділігін бағалау; ҚҚС нөлдік ставкасын пайдалану тиімділігін бақылау; жекелеген салық түрлері бойынша салық жеңілдіктерін беру нәтижелерін бағалау және тексерулердің тиімділігін бақылау.

Ұлттық экономикалардың қазіргі заманғы ашықтығын және тауарлар мен капиталдардың әлемдік нарықта еркін қозғалуын назарға ала отырып, Қазақстанның салық жүйесінің даму перспективаларын әріптес мемлекеттердегі салық ахуалының жай-күйімен өзара байланыссыз, әлемдік салық тәжірибесін пайдаланбай және шет елдерде салық реформаларын жүзеге асырудың перс-пективалық үрдістерін бағалаусыз қарауға болмайды. Сондықтан салық жіктемесін жетілдіру үдерісі кезінде шетел тәжірибесіне жиі үңілу қажеттігін айта кету керек.

Қорытынды. Қорытындай келе, мемлекеттік салық саясатының басым міндеттерінің теңгерімділігі қағидатын негізге ала отырып, мынадай ережелерді қамтитын қазақстандық экономика үшін тиімді салық жүйесінің моделін құрудың және салықтардың жіктемесін оңтайландыратын негізгі тәсілдерін айқындауға болады. Біріншіден, бұл корпорациялардың, кәсіпкерлердің және жеке тұлғалардың инвестициялық белсенділігін ынталандырудың салықтық әдістері жүйесін қалыптастыру және дәйекті дамыту. Екіншіден, ынталандырылған инвестициялардың тізімі – ғылыми-өндірістік циклдің барлық кезеңдерінде және өндірісті дамытуға салынған инвестициялардан бастап іргелі зерттеулерді қаржыландыруға салықтық ынталандырудың әртүрлі нысандарына, шағын және орта бизнестің әртүрлі формаларына дейін қамтылуы керек. Үшіншіден, ел экономикасы дамуының жаңа кезеңінде салық жүйесінің, салықтардың, алымдардың және бюджетке төленетін басқа да салықтардың жекелеген түрлерінің жұмыс істеу тиімділігін бағалайтын объективті орта қалыптастыру керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Зейнельгабдин А.Б. Финансовая система Казахстана: становление и развитие: монография. Астана: Изд. КазУЭФМТ, 2018. – С. 46.
2. Қаржы-экономика сөздігі. – Алматы: ҚР Білім және ғылым министрлігінің Экономика институты, «Зияткер» ЖШС, 2007. ISBN 978-601-215-003-2.
3. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық Кодексі) // Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ.
4. Канатов С.С. Налоги и сборы Республики Казахстан // Сілтеме: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1037946&pos=388;40#pos=388;-40.
5. Нурумов А.А., Бекболсынова А.С. Налоги и налогообложение: Учебник. Астана: Изд. КазУЭФМТ, 2019. – С. 44.

Н. Кенжебай¹, студент 2 курса специальности «Финансы»

Ж.С. Карабаева², магистр экономических наук

^{1,2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, ВШЭБ,
кафедра «Финансы и учет», г. Алматы, Казахстан

Значение налоговой классификации в налоговой системе

Аннотация. В этой статье рассказывается о значении налоговой классификации и способах влияния на налоговую политику как неотъемлемой части системы налогообложения. Важно учитывать, что применение любого принципа налогообложения требует серьезного научного подхода и анализа. Движущей силой развития рыночных отношений становится Национальная налоговая система, созданная в соответствии с требованиями общенаучных принципов, правил построения налоговых систем, принципов, отражающих специфику развития экономики республики. В соответствии с Налоговым кодексом Республики Казахстан с физических и юридических лиц взимаются налоги, которые поступают в доходы республиканского и местных бюджетов. С понятием «налог «тесно связано понятие» налоговая система». Совокупность налогов и других видов обязательных платежей в бюджет, форм и методов его создания и взимания, принципов, налоговых законов и нормативных актов, касающихся налогов, органов налоговой службы, взимаемых в государстве, составляет налоговую систему государства. Совокупность принципов налогообложения Казахстанской налоговой системы состоит из классического, экономико-функционального и организационно-правового принципов. Основное внимание уделено влиянию течения времени, принятому в соответствии с требованиями времени Налоговому кодексу на решение следующих вопросов.

Во-первых, создание равных условий налогообложения для всех хозяйствующих субъектов. Во-вторых, облегчить налоговую нагрузку путем отмены льгот, предоставляемых некоторым отдельным категориям налогоплательщиков. В-третьих, объединение всех правил и норм по налоговой законности в размере непосредственно действующего закона. в-третьих, необходимо обеспечить стабильность налогового законодательства. В соответствии с этим в любом государстве разрабатываются современные принципы налогообложения.

Ключевые слова: налоговая система, налоговая классификация, налоговые льготы, пути эффективного управления, виды налогов.

N. Kenzhebai¹, 2nd year student of the specialty "Finance"

Zh.S. Karabaeva², c.e.s. scientific supervisor

^{1, 2} al-Farabi Kazakh National University, HSEB, Department of "Finance and accounting", Almaty, Kazakhstan

The value of tax classification in the tax system

Abstract. This article describes the importance of tax classification and ways to influence tax policy as an integral part of the taxation system. It is important to take into account that the application of any principle of taxation requires a serious scientific approach and analysis. The driving force behind the development of market relations is the National Tax System, created in accordance with the requirements of general scientific principles, rules for building tax systems, principles reflecting the specifics of the development of the republic's economy. In accordance with the Tax Code of the Republic of Kazakhstan, taxes are levied from individuals and legal entities, which go to the revenues of the republican and local budgets. The concept of "tax" is closely related to the concept of "tax system". The totality of taxes and other types of mandatory payments to the budget, forms and methods of its creation and collection, principles, tax laws and regulations concerning taxes, tax service bodies levied in the state, constitutes the tax system of the state. The set of principles of taxation of the Kazakh tax system consists of classical, economic-functional and organizational-legal principles. The main attention is paid to the influence of the passage of time, adopted in accordance with the requirements of the time of the Tax Code on the solution of the following issues.

Firstly, the creation of equal taxation conditions for all economic entities. Secondly, to ease the tax burden by canceling the benefits provided to some individual categories of taxpayers. Thirdly, the unification of all rules and regulations on tax legality in the amount of the directly applicable law. thirdly, it is necessary to ensure the stability of tax legislation. In accordance with this, modern principles of taxation are being developed in any state.

Keywords: tax system, tax classification, tax benefits, ways of effective management, types of taxes.

МРНТИ 06.81.85
УДК 338.246

О.Г. Череп¹, доктор экономических наук, профессор,
А.В. Горбунова², кандидат экономических наук, доцент,
В.З. Бугай³, кандидат экономических наук,
старший научный сотрудник

А.В. Череп⁴, доктор экономических наук, профессор,
^{1, 2, 3, 4} Запорожский Национальный Университет, г. Киев, Украина

СИСТЕМА АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЗАЩИЩЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Установлено, что одним из основных направлений обеспечения экономического роста субъектов хозяйствования является экономический рост устойчивости и совершенствование системы его экономической защищенности, т.е. их способность минимизировать внешнее и внутреннее влияние угроз на финансово-экономическую деятельность предприятия и создание условий для эффективного управления. Обосновано, что основой экономической защищенности предприятия является антикризисное управление, базирующееся на системе специальных методов и приемов управления финансами. Исследована целесообразность базирования антикризисного управления на анализе микро- и макросреды, выявлении механизма формирования и развития кризисных ситуаций, разработка стратегии и тактики антикризисного управления предприятием с целью его защищенности. Предложена модель антикризисного управления предприятием, предусматривающая стратегические, тактические и оперативные аспекты.

Ключевые слова: защищенность предприятия, антикризисное управление, угроза, безопасность, финансовый кризис, диагностика кризиса.

Введение. Развитие украинских предприятий происходит под действием ряда объективных факторов, включая нестабильность внешней и внутренней среды, наличие обстоятельств, которые препятствуют достижению стратегических целей, реализации экономических интересов предприятия, используя свои конкурентные преимущества в условиях рынка. Исследования показывают, что одним из определяющих тенденций экономического роста, стабильности и формирования потенциала для эффективного управления предприятием является совершенствование экономической безопасности.

Мы поддерживаем точку зрения ученой И.Б. Хомы, которая считает, что экономическая безопасность предприятия, – это экономическая категория, которая характеризует на определенном субъекте хозяйствования определенное экономическое явление или свойство, основой которого является степень отсутствия негативных последствий угроз (или дестабилизирующих факторов) внутренней и внешней среды на его основные финансовые и экономические результаты в контексте операционной, финансовой и инвестиционной деятельности. Это способность субъекта хозяйствования минимизировать внешнее и внутреннее влияние угроз на сохранение баланса между его экономическими свойствами, через которые достигается его стабильное нормальное функционирование [1]. Обеспечить эту способность можно при помощи организации и эффективного проведения антикризисного управления.

Экспериментальная часть. Анализ свидетельствует, что исследователи по-разному трактуют сущность экономической категории «антикризисное управление». Мы считаем, что наиболее презентабельным является следующее: специальное, постоянно организованное управление, направленное на оперативное выявление признаков кризисной ситуации и создание надлежащих условий для ее своевременное преодоление для обеспечения восстановления жизнеспособности отдельного предприятия, недопущение возникновения ситуаций его банкротства [2; 3; 4; 5].

Соглашаясь с мнением ученых, мы считаем, что основой антикризисного управления, а, следовательно, и улучшения экономической безопасности предприятия, должна быть система специальных методов и приёмов управления финансами, которая основана на анализе его делового и финансового состояния, и которая позволит выявить сигналы приближения кризисных явлений, с тем, чтобы разработать соответствующие меры предосторожности.

Ученые [2; 3; 4] считают, что финансовый кризис субъекта хозяйствования несет наибольшую угрозу для его функционирования и развития. В этой связи в современных условиях все более актуальными становятся исследования финансового кризиса: причин, форм протекания, возможностей предотвращения и управления финансово-экономической деятельностью в этих трудных условиях.

В источнике [6] развитие финансового кризиса рассматривается как результат взаимного действия трех основных факторов: плохое руководство; отсутствие контроля; несбалансированность в действиях (рис. 1).

Первичным внутренним фактором, который является основной причиной развития кризиса, британские эксперты считают плохое управление, а именно: властный состав менеджеров; недостаточные знания руководства; несбалансированная административная команда; команда, которая плохо работает; отсутствие стратегического подхода; слабая дисциплина; аморальность и отсутствие энтузиазма.

Плохое руководство усиливает действие такого фактора кризиса как недостаточный контроль, а именно: отсутствие планирования и необоснованное принятие решений; недостаточный финансовый контроль; отсутствие маркетинговых усилий.

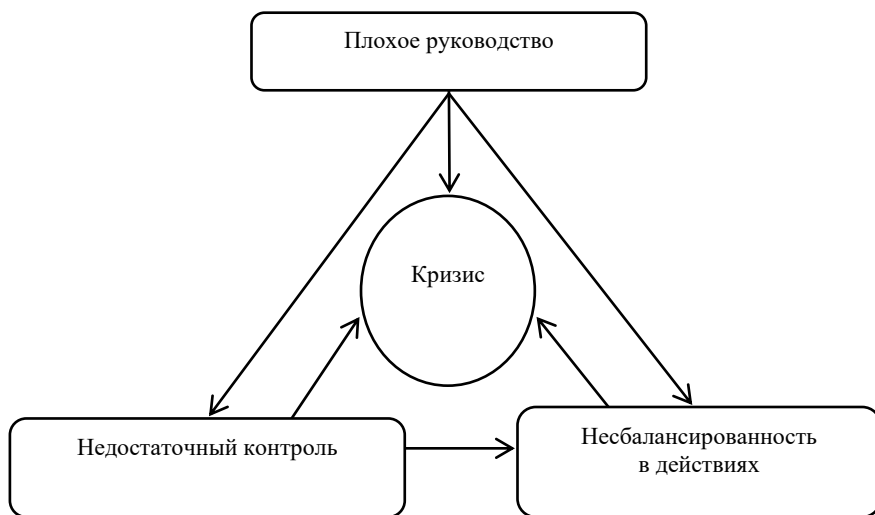

Рисунок 1 – Основные внутренние факторы, которые генерируют финансовый кризис на предприятии

Примечание – составлено по источнику [6]

Недостаточный контроль вызывает включение в процесс развития кризиса третьего фактора – несбалансированности в действиях (дефицит собственного капитала, чрезмерная зависимость от кредитов, высокий уровень затрат на единицу оборота, неэффективная структура расходов, осуществление крупных инвестиционных проектов и т.д.).

Современная система взглядов на антикризисное управление, как инструмент безопасности компаний, сформировалась под воздействием объективных изменений в мировом общественном развитии. В центре современных взглядов на эти процессы стоит проблема гибкости и адаптации к постоянным изменениям внешней среды, которая диктует руководству предприятий разработку соответствующей стратегии. Антикризисное управление должно иметь свою специфику, которая связана со значительными изменениями в условиях деятельности субъектов хозяйствования, а также с непредсказуемостью окружающей среды и ее неопределенностью.

Таким образом, можно утверждать, что каждая компания должна организовать систему антикризисного управления, которая должна быть инструментом для их защиты от неблагоприятного влияния внешних и внутренних дестабилизирующих факторов.

Исследования показывают, что антикризисное управление должно основываться на анализе состояния макро- и микросреды, изучении экономического механизма возникновения кризисных ситуаций и создании системы для сканирования внешней и внутренней среды, в целях раннего выявления «слабых сигналов» об угрозе приближающегося кризиса, разработки стратегии и тактики управления предприятием.

Мы считаем, что модель антикризисного управления предусматривает стратегические, тактические и оперативные аспекты (рис. 2).

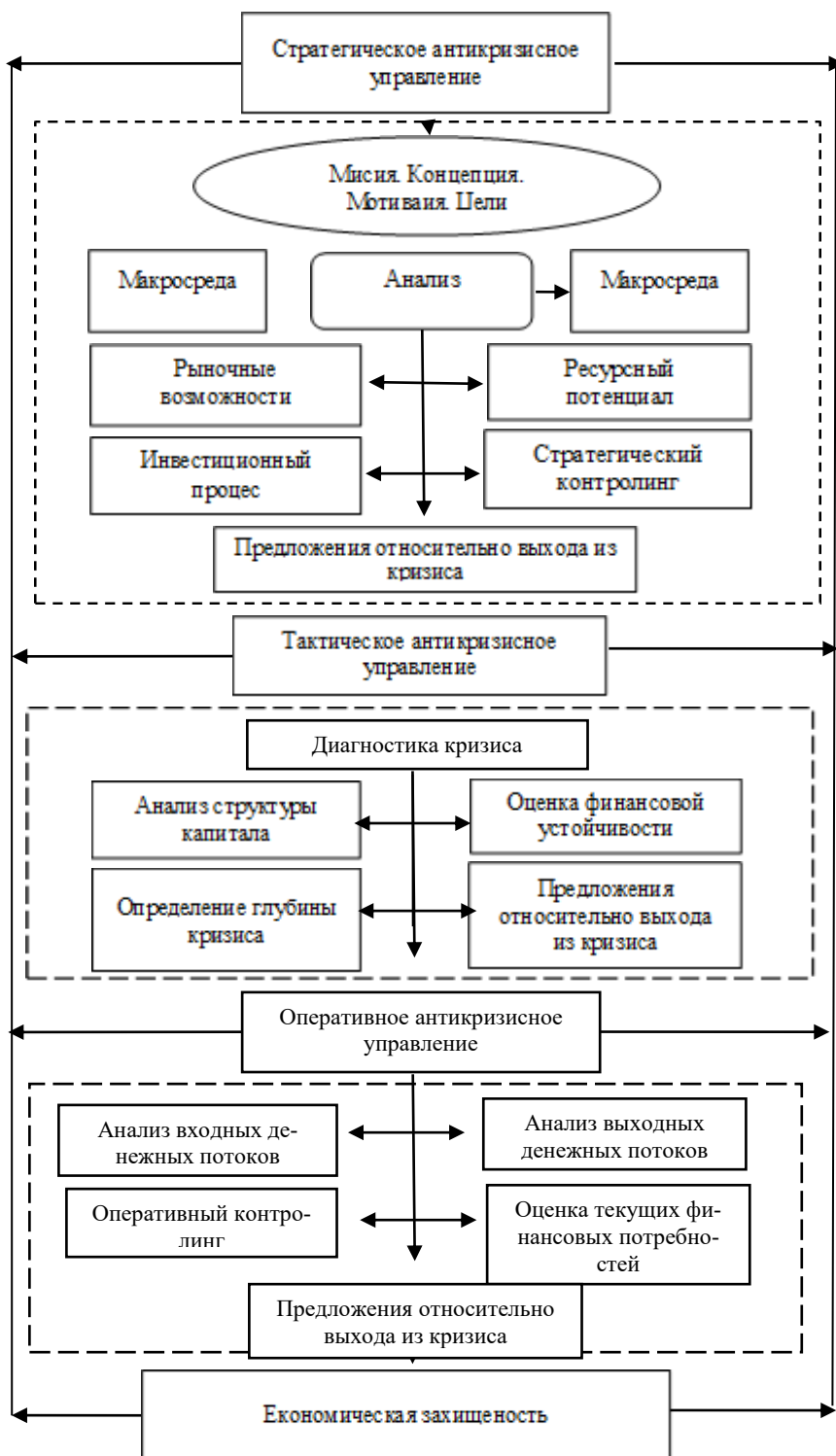

Рисунок 2 – Модель антикризисного управления предприятием направление изменений в рыночных условиях, а не их количественное измерение

Выбор миссии предприятия – первоначальный и наиболее важный этап стратегии антикризисного управления. Миссия предприятия создает основу для развития концепции относительных возможностей реализации целей и поиска направления их реализации. При этом основополагающим является мотивация, лежащая в основе бизнеса. Исследования свидетельствуют, что для этого ученые предлагают различные подходы [7]:

1. Прибыльная мотивация. Предприятия, функционирующие в условиях конкуренции, склонны к максимизации прибыли в краткосрочном периоде. Другой тип поведения, характерен для предприятий, где ожидается прибыль, достаточная для удовлетворения акционеров и обеспечения необходимых темпов пополнения собственного капитала. Прибыльная ориентация является приемлемой в таких случаях, когда: конкурентные силы достаточно сильны; в конкурентной борьбе участвуют много предприятий и поведение каждого является неопределенным; влияние на цены, выпуск и затраты со стороны изменений на рынке можно объяснить или предусмотреть; известно только

2. Рациональное поведение. Корпоративное управление должно поддерживать баланс между интересами акционеров, которые хотят получать высокие дивиденды, требованиями персонала высокой заработной платы и большей экономической защиты, давлением от пользователей (которые хотят обычно ниже цены и лучшее качество продукции), требованиями со стороны поставщиков (относительно безопасных условий для приобретения ресурсов), желанием общества жить в чистой окружающей среде, в условиях экономической и другой безопасности. Таким образом, требования со стороны конкурирующих интересов идут в разрез с требованиями максимизации прибыли. То есть рациональное поведение выступает чаще как правило, чем как цель.

3. Максимизация доходов. Появление этого мотива связано с тем, что рост доходов является ключевым критерием функционирования бизнеса. Доход от продажи характеризует отношение потребителей к продукции и ее конкурентоспособность на рынке, а рост доходов является признаком жизнеспособности бизнеса.

4. Долгосрочный рост и диверсификация. Рост предприятия (рост продаж, расширения производства, рост прибыли) является хорошей защитой от непредвиденных проблем в его деятельности и во внешней среде. Компания может получить большую свободу для маневра и значительное влияние на отраслевые решения. Рост за счет диверсификации освобождает компанию от зависимости своего одного или ограниченного числа продуктов. Диверсификация деятельности может дать компании шанс не только выжить, но и для повысить эффективность своей деятельности [7].

Исследование мотивации предпринимательской деятельности показывает, что максимальная продолжительность периода бескризисного состояния предприятия обеспечивается формированием эффективного менеджмента, который создает условия для достижения роста устойчивой прибыли в размере достаточном для постоянного расширения стратегического потенциала компании и уровня его конкурентного преимущества. При этом бескризисное состояние предприятия обеспечивается выбором такой миссии, которая наилучшим образом соответствует требованиям

макро- и микросреды, которые формируются ими ограничениями и условиями экономической деятельности. Неадекватная оценка последствий этих ограничений и условий создает предпосылки для возникновения кризиса и банкротства предприятия. Это чрезвычайно важное значение с точки зрения обеспечения долгосрочной перспективы существования бескризисного существования предприятия – это фактор адекватности инвестирования выдвинутым требованиям. Предприятие должно оценивать объем капитала, который требуется, и определить типы финансирования с точки зрения стоимости капитала, которая изменяется вместе с инвестициями в капитал.

Следует отметить, что важным инструментом стратегического антикризисного управления является стратегический контроллинг, целью которого является создание такой системы контроля, которая позволила бы отслеживать движение предприятия к определенной стратегической цели своего развития. При этом необходимо определить сферы контроля, а именно: стратегические количественные и качественные цели; «критические» внешние и внутренние условия, которые являются основой для стратегических планов; «узкие» и слабые места на стратегически важных участках.

Таким образом, в основе стратегического антикризисного управления предприятием находится достижение устойчивого роста прибыли в требуемых размерах, адаптация предприятия к особенностям влияния на него внешних и внутренних факторов, условиям формирования капитала и внедрения стратегического контроллинга.

Результаты и обсуждения. В основе тактического антикризисного управления находится диагностика финансового состояния и устойчивости функционирования предприятия, которая включает в себя два основных этапа: экспресс-диагностику и фундаментальную диагностику.

Основными задачами первого этапа диагностики являются:

- на основе «слабых сигналов» осуществляется предварительная оценка цикла кругооборота капитала на предприятии как в определенный момент времени (статическая), так и определенный период времени (динамическая);
- осуществляется оценка направления изменения финансовой «болезни» предприятия; окончательно обобщаются результаты оценки финансового состояния (финансового «здоровья») предприятия.

На этапе фундаментальной диагностики достигаются следующих цели:

- оценивается размер нарушения пропорций в фазах цикла кругооборота капитала на предприятии, которое подлежит углубленному исследованию;
- выявляются причины нарушения пропорций в фазах цикла кругооборота капитала, динамика изменений их влияния на ход финансовой «болезни» предприятия [8].

Основной целью оперативного антикризисного управления является постоянное отслеживание, контроль и устранения симптомов кризисного состояния финансово-хозяйственной деятельности для поддержания платежеспособности предприятия на соответствующем уровне. Для реализации указанной цели, как мы считаем, необходимо наладить управление

ликвидностью предприятия. При этом внимание руководству предприятия следует сосредоточить на увеличении входящих и уменьшении выходящих денежных потоков.

Важным показателем, который обеспечивает возможность управления денежными потоками, являются текущие финансовые потребности, которые рассчитываются как разница между суммой текущих активов и суммой кредиторской задолженности. Текущие финансовые потребности оказывают непосредственное влияние на платежеспособность предприятия, так как характеризуют его потребность в дополнительных источниках финансирования. В этой связи важное значение имеет выявление и анализ основных факторов, влияющих на формирование величины текущих финансовых потребностей. Это такие как темпы инфляции, состояние рыночной конъюнктуры, длительность производственного и сбытового циклов, темпы роста производства, величина нормы предельного дохода, величина маржинального дохода, эффективность управления дебиторской и кредиторской задолженностью, безубыточностью операционной деятельности предприятия и т.д.

Большое практическое значение для финансирования оборотных средств имеет объем и соотношение собственных оборотных средств и текущих финансовых потребностей предприятия. Чтобы избежать нехватки наличных средств, должно соблюдаться такое условие: сумма собственных оборотных средств должна превышать сумму текущих финансовых потребностей.

Следует обратить внимание, что обязательным компонентом оперативного антикризисного управления является оперативный контроллинг, целью которого является создание системы управления достижением текущих целей предприятия, а также своевременное принятие мер для оптимизации соотношения «затраты/результаты». Система оперативного контроллинга может применяться в области чрезвычайных операционных решений по недопущению кризисного состояния.

Важно отметить, что понимание и изучение кризисных явлений можно использовать прежде всего для создания системы стратегической безопасности предприятия, так как кризисные явления могут быть определенным ориентиром для учета таких условий, которые несут для предприятия потенциальные угрозы.

Исследования показывают, что разработка системы стратегической безопасности предполагает выяснение причин и механизмов формирования кризиса, которые помогут оценить изменения, вызванные проявлениями новых кризисов в будущем и иметь заблаговременно разработанную систему управления для реагирования на такие действия. Система стратегической безопасности фактически предусматривает, что в каждый момент времени, система менеджмента предприятия обеспечивает достаточный уровень защиты для всех систем его функционирования.

Заключение. Деятельность предприятий в условиях нестабильной рыночной среды ухудшает их защищенность, приводит к падению конкурентоспособности и снижению финансовых результатов хозяйствования, что обуславливает необходимость организации на них системы антикризисного управления.

Финансовый кризис оказывает наибольшее негативное воздействие на функционирование и развитие предприятий. В основе развития финансового кризиса лежит результат взаимодействия таких основных факторов: плохое руководство; недостаточный контроль; незбалансированность в действиях.

В основе модели антикризисного управления предприятия должны находиться:

1. Стратегическое антикризисное управление (исследование рыночных возможностей предприятия, анализ ресурсного потенциала и инвестиционного процесса, стратегический контролинг, предложения относительно выхода из кризиса).

2. Тактическое антикризисное управление (диагностика кризиса – анализ структуры капитала, оценка финансовой устойчивости, оценка глубины кризиса, предложения относительно выхода из кризиса).

3. Оперативное антикризисное управление (анализ денежных потоков, оценка текущих финансовых потребностей, операционный контролинг, предложения относительно выхода из кризиса).

Внедрение предложенной модели антикризисного управления предприятия позволит выявить причины и механизм формирования кризиса, что поможет менеджменту адекватно реагировать на него, обеспечить защищенность субъекта хозяйствования от неблагоприятного воздействия дестабилизирующих факторов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Хома И.Б. Диагностика экономической защищенности машиностроительного предприятия: автореф. дис. доктора экономических наук: 08.00.04. Львов, 2013. – 47 с.

2. Калина Л.М. Антикризисный менеджмент: Учебное пособие. Донецк. ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 295 с.

3. Коваленко О.В. Антикризисное управление – предпосылка стабильности работы предприятия. // Весник Хмельницкого национального университета. Экономические науки. Хмельницкий, 2011. – № 2. – С. 65-68.

4. Лигоненко Л.О. Антикризисное управление предприятием: учебник. Киев, 2005. – 824 с.

5. Бланк И.А. Антикризисное финансовое управление предприятием. Киев: Эльга, Ника – Центр, 2006. – 672 с.

6. Лигоненко Л.О. Антикризисное управление предприятием: теоретико-методологические подходы и практический инструментарий: Монография. Киев, 2000. – 390 с.

7. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / [Градов А.П., Кузин Б.И., Федотов А.В. и др.; под общ. ред. А.П. Градова, Б.И. Кузина]. – СПб.: Специальная литература, 1996. – 510 с.

8. Крикавский Е.В., Чухрай Н.И., Чорнопиская Н.В. Логистика: компендиум и практика: Учебное пособие. Киев: Кондор, 2006. – 340 с.

О.Г. Череп¹, экономика ғылымдарының докторы, профессор,
А.В. Горбунова², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент,
В.З. Бугай³, экономика ғылымдарының кандидаты,
аға ғылыми қызметкер,
А.В. Череп⁴, экономика ғылымдарының докторы, профессор
^{1, 2, 3, 4} Запорожье Ұлттық Университеті, Киев қ., Украина

Дағдарысқа қарсы басқару жүйесі кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізі ретінде

Түйіндеме. Шаруашылық жүргізуші субъектілердің экономикалық өсуін қамтамасыз етудің негізгі бағыттарының бірі тұрақтылықтың экономикалық өсуі және оның экономикалық қорғалу жүйесін жетілдіру, яғни олардың кәсіпорынның қаржы-экономикалық қызметіне қауіп-қатердің сыртқы және ішкі әсерін азайту және тиімді басқару үшін жағдай жасау қабілеті болып табылатыны анықталды. Кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігінің негізі қаржыны басқарудың арнайы әдістері мен тәсілдері жүйесіне негізделген дағдарысты басқару болып табылады. Дағдарысты басқаруды микро және макро ортаны талдауға, дағдарыстық жағдайларды қалыптастыру және дамыту тетігін анықтауға, оны қорғау үшін кәсіпорынды дағдарысқа қарсы басқарудың стратегиясы мен тактикасын жасаудың орындылығы зерттелді. Стратегиялық, тактикалық және операциялық аспектілерді қарастыратын кәсіпорынды дағдарысқа қарсы басқару моделі ұсынылған.

Түйінді сөздер: кәсіпорынның қауіпсіздігі, дағдарысты басқару, қауіп, қауіпсіздік, қаржылық дағдарыс, дағдарыстың диагностикасы.

O.G. Cherep¹ Doctor of economic sciences, professor,
A.V. Gorbunova², Candidate of economic sciences, associate professor,
V.Z. Bugai³, Candidate of economic sciences, senior researcher
O.G. Cherep⁴ Doctor of economic sciences, professor,
^{1, 2, 3, 4} Zaporozhye National University, Kiev, Ukraine

Anti-crisis management system as a basis for ensuring economic security of the enterprise

Abstract. It is established that one of the main directions of ensuring the economic growth of business entities is the economic growth of sustainability and improvement of its economic security system, i.e. their ability to minimize the external and internal impact of threats on the financial and economic activities of the enterprise and the creation of conditions for effective management. It is proved that the basis of economic security of the enterprise is anti-crisis management, based on a system of special methods and techniques of financial management. The expediency of basing anti-crisis management on the analysis of the micro- and macro-environment, the identification of the mechanism of formation and development of crisis situations, the development of strategies and tactics of anti-crisis management of the enterprise in order to protect it. A model of anti-crisis management of an enterprise is proposed, providing for strategic, tactical and operational aspects.

Keywords: enterprise security, crisis management, threat, security, financial crisis, crisis diagnostics.

А.С. Асилова¹, экономика ғылымдарының кандидаты

А.Қ. Әуесбек², магистрант

^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРІНДЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУДЫҢ АҒЫМДАҒЫ ЖАҒДАЙЫНА ТАЛДАУ

Түйіндеме. Экономикалық дағдарыстар кезеңінде банктік тәуекелдердің пайда болу ықтималдығы әрдайым артады, ал кез-келген елдің банк жүйесі әр мемлекеттің экономикасының өте маңызды ішкі жүйесі болып табылады. Сондықтан ешқандай операциясы тәуекелсіз өтпейтін коммерциялық банктер үшін тәуекелдерді тиімді басқару маңызды рөл атқарады. Қазіргі экономикалық-саяси жағдайға, сондай-ақ нарықтық конъюнктураның тұрақсыздығына байланысты коммерциялық банктердегі тәуекелдерді басқару жүйесі күрделене түсті. Бұл олардың қаржылық жағдайының нашарлауына ықпал етеді. Соңғы жылдары әлемдік қаржы нарығында болып жатқан процестер банк жүйесіне айтарлықтай әсер етеді, банктік тәуекелдерді едәуір арттырады және несие ұйымдарының қаржылық тұрақтылығын төмендетеді. Сондықтан әрбір коммерциялық банк алдында тұрған алғашқы мақсаттардың бірі – банктік тәуекелдердің деңгейін барынша төмендету. Ғылыми мақалада Қазақстан Республикасының коммерциялық банктеріндегі тәуекелдерді басқарудың қазіргі ахуалы, мәселелері мен маңыздылығы қарастырылған. Қазақстан Республикасының екінші деңгейлі банктерінде кездесетін тәуекелдердің түрлеріне, оларды басқарудың ағымдағы жағдайына талдау жүргізілген. Банктердің жұмыс тиімділігін арттыру және жақсарту, шығындарды азайту және максималды кіріс алуы үшін тәуекелдермен байланысты мәселелерді шешу маңызды екені анықталды.

Түйінді сөздер: банктік тәуекелдер, тәуекелдерді басқару, несиелік тәуекел, тәуекелді минимизациялау, қаржы нарығы, банктік операциялар.

Кіріспе. Тәуекел ұғымы қазіргі нарықтық экономика жағдайында кез-келген салада кездесетін экономикалық категория болып табылады. Өзінің табиғаты бойынша тәуекел жағымсыз оқиғаның болуымен сипатталады. Банктерде де ешқандай операция тәуекелсіз болмайды. Банктік тәуекелдер несиелік ұйымдар жүргізетін операциялардың немесе күтпеген жағдайлардың қолайсыз нәтижесінің ықтималдығын білдіреді. Әр банктің қызметі несиелік ресурстарды қайтармауға байланысты шығындар мүмкіндігінен бастап, табиғи апаттардан болатын шығындарға дейінгі тәуекелге негізделген. Сондықтан тәуекелді басқару елдің экономикалық өмірінің маңызды міндеттерінің бірі болып саналады.

Банктік тәуекелдер тиімді басқару банктердің жұмыс тиімділігін арттырады және жақсартады, шығындарды азайтуға және максималды

кіріс алуына жол ашады. Сондықтан да коммерциялық банктердегі тәуекелдерді төмендету, оларды басқарумен байланысты мәселелерді шешу қазіргі кезде өзекті мәселе болып табылады. Осыған байланысты зерттеуде Қазақстанның екінші деңгейлі банктеріндегі тәуекелдерді басқарудың қазіргі ахуалын талдау және туындайтын мәселелерін анықтау зерттеу мақсаты ретінде алынған.

Бұл мақсатқа жету үшін келесі міндеттер анықталды:

– ҚР Ұлттық Банкінің банктік тәуекелдерді басқаруға байланысты бекіткен қадағалау құралдарын қарастыру және олардың жүзеге асу деңгейін зерттеу;

– ҚР коммерциялық банктерінде тәуекелдерді басқарудың ағымдағы жағдайына талдау жасау.

Зерттеу міндеттерін жүзеге асыру үшін жұмысты жазу барысында коммерциялық банктердің қаржылық есептіліктері және Ұлттық банк пен Қазақстан Республикасының қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің есептіліктері мен деректері пайдаланылады. Зерттеу барысында экономикалық талдау, статистикалық және сараптамалық бағалау зерттеу тәсілдері ретінде қолданылады.

Жалпы алғанда, ҚР-да банктік тәуекелдерді басқару міндеті соңғы 10-15 жылда ерекше өзектілікке ие болғанын атап өткен жөн. Экономикалық әдебиеттерде «банктік тәуекел» ұғымын анықтауға бірыңғай көзқарас жоқ, бірақ олардың барлығының мәні бір.

Банк ісінде тәуекел – белгілі бір банктік операцияларды жүзеге асыру нәтижесінде қосымша шығын жұмсау салдарынан пайда алмау немесе өзінің ресурстарының бір бөлігін жоғалту қаупін білдіреді [1].

Ю.М. Ворониннің пікірінше, банк тәуекелі – бұл банктің қызметінің жағымсыз сипаттамасы, нәтижесінің белгісіздігін көрсететін және нақтыдан күтілетіннен теріс ауытқу ықтималдығын сипаттайтын ұғым [2].

Экономист О.И. Лаврушин банктік тәуекелдікті активтердің жоғалуы, жоспарланған кірістердің жетіспеушілігі немесе банктің қаржылық операциялар нәтижесінде қосымша шығындардың пайда болуы түрінде шығындар мүмкіндігі ретінде түсінеді [3].

А.К. Солодов тәуекелдерді басқаруды қаржылық операция кезінде жүйелік тәуекелдің әсерін шекті уақыт аралығында бейтараптандыру өнері ретінде түсіндіреді. «Ол үшін банктік тәуекелдің пайда болуына ықпал ететін факторларды анықтау және зерттеу, қаржы нарығының қандай элементтері оның ең көп әсеріне ұшырайтынын анықтау қажет» [4].

Scopus мәліметтер базасы журналында жарияланған Алекс Склип пен Клаудиа Жирардоненің ғылыми жұмысында банктік тәуекелдерді бағалау және басқару ерекшеліктері қарастырылған [5]. Сонымен қатар, Алекс Склиптің зерттеуінде сандық жұмсарту интервенциялары кезінде банктің тәуекелдік позицияларының несие беру нәтижелеріне әсері талданған.

Қазақстанның коммерциялық банктерінің тәуекелдерін басқару жүйесі және оны дамыту жайлы Г.С. Маргацкая, И.В. Селезнёва, Т.Т. Мухамедьярова-Левинаның «Қазақстанның коммерциялық банктерінің тәуекелдерін басқару жүйесін дамыту» мақаласында зерттелген [6].

Қазақстан Республикасындағы коммерциялық банктерде тәуекелдерді басқарудың ағымдағы жағдайын талдау және мәселелерін анықтау үшін

отандық және шетелдік ғалымдардың мақалалары мен жарияланымдары қарастырылды: Герт Бекаерттің «Journal of banking and finance» журналы, ҚР Ұлттық Банктің, Қазақстан Республикасының қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің деректері және т.б.

Қазақстан Республикасында банктік секторды және ондағы тәуекелдерді басқаруды бағалау Қазақстан Республикасының қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің деректері, Kaspi Bank АҚ-ның қаржылық есептілігі, Нургалиева А.М., Ажигужаев Б.Б., Лисак Б.И., Маргацкий Р.В., Селезнёва И.В. мақалалары және т.б. ҚР-дағы банктік тәуекелдерді басқару жүйесіне зерттеу жүргізген ғалымдардың еңбектері негізінде жүзеге асырылды.

Сараптамалық бөлім. Қазақстан Республикасының банк секторы соңғы жылдары қарқынды дамуда. Ол ТМД елдері ішінде ең капиталдандырылған болып табылады. Банк секторының дамуы, банктік операциялармен байланысты тәуекелдер деңгейінің де өсуіне әкеледі.

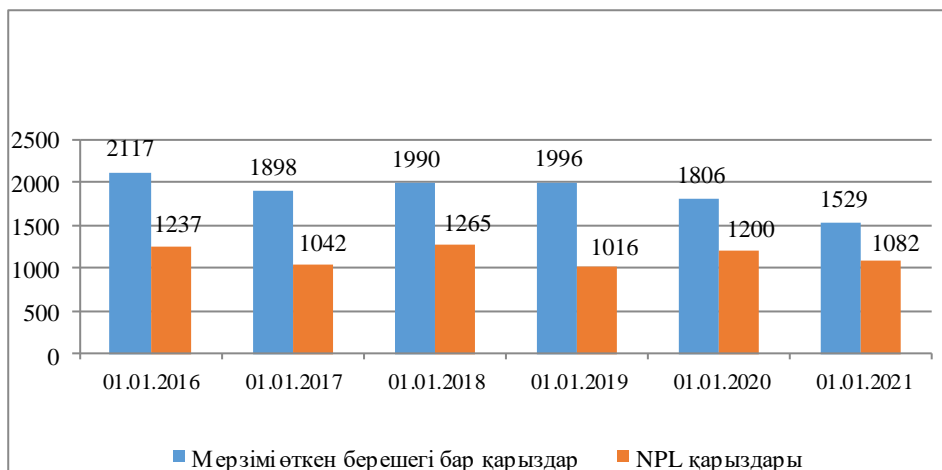
Тәуекел деңгейін төмендету – шығындарды азайту үшін күрес болып табылады. Бұл басқару процесі мыналарды қамтиды: тәуекелдерді болжау, олардың ықтимал мөлшері мен салдарын анықтау, байланысты шығындардың алдын алу немесе азайту жөніндегі шараларды әзірлеу және іске асыру. Тәуекелдерді басқарудың негізгі принциптері Базель комитетінің материалдарында егжей-тегжейлі көрсетілген [7].

Несиелік ұйымның өміршеңдігі мен бәсекеге қабілеттілігіндегі басты рөлді тәуекелдерді басқарудың маңыздылығын мойындауы алады. Банк басшылығы банк қабылдаған тәуекел көлемі мен шығындардың ықтимал шамасы, оларды объективті бағалау үшін толық жауапты болады. Банктердің корпоративтік саясаты мен тәуекелдерді басқару рәсімдері, тәуекелдерді сандық бағалау, олармен байланысты тәуекелдерді ескере отырып, көрсетілетін банк қызметтерінің құнын айқындау, тәуекелдерге лимиттер белгілеу, тәуекелдерді әртараптандыру және хеджирлеу, сондай-ақ баланстық және баланстан тыс операцияларды жүргізуге байланысты банктің ықтимал шығындарын жабу үшін жеткілікті мөлшерде өз капиталын қалыптастыру жүйелері болуға тиіс.

Қазақстан Республикасының коммерциялық банктерінде тәуекелдердің түрі көп. Алайда, қазіргі таңда басқару мәселесі өзекті болып табылатын – несиелік тәуекел. Ұлттық банктің басты назары Қазақстанның банк секторында жоғары деңгейде тұрған несие тәуекелін қадағалауға бағытталған. Бұл жекелеген банктердің балансында жұмыс істемейтін несиелердің өте көп шоғырлануынан туындаған жүйелік тәуекелдерді реттеуге байланысты. Жұмыс істемейтін активтердің көлемі, өз кезегінде, банк секторының кірістілігіне, өтімділігіне және капиталдандырылуына қысым көрсетеді.

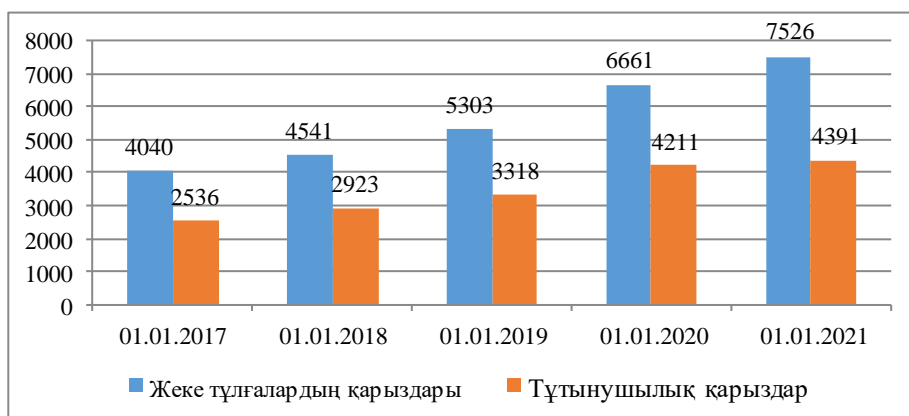
Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің жылдық есептілігінің мәліметтері бойынша, 2017 жылдан бастап 2020 жыл аралығындағы кезеңде несие тәуекелін реттеу мақсатында реттеуші банк секторын, негізінен, банктердің баланстарынан жұмыс істемейтін және күмәнді активтерді есептен шығару жолымен қалыпқа келтіру жөніндегі жүйелі шараларды қабылдады. Көрсетілген кезеңде банк секторы бойынша NPL-проблемалық қарыздар үлесі 9,3%-дан 6,9%-ға дейін төмендеген [8].

2021 жылдың басында NPL деңгейі 2020 жылы жиынтық несиелік портфелінің 8,1%-нан 6,9%-на дейін төмендеп, 1,1 трлн теңгені құрады (1-сурет). Абсолюттік мәнде NPL, негізінен, ірі банктердің баланстарын проблемалық қарыздардан тазарту есебінен 117,9 млрд теңгеге немесе 9,8%-ға төмендеген.

1-сурет. ҚР коммерциялық банктерінің несиелік портфелінің сапасы, млрд теңге

Сонымен бірге, 2020 жылы әлемдік қоғамдастық COVID-19 пандемиясының таралуына байланысты жаңа сын-қатерге тап болды. Карантиндік шектеу шараларын жаппай енгізу экономикалық белсенділіктің айтарлықтай қысқаруына алып келді, бұл банк секторы тәуекелдерінің өсуіне ықпал етті. Халық пен бизнес кірістерінің төмендеуі, сондай-ақ экономикалық белгісіздік жағдайында банк секторының несиелік тәуекелі айтарлықтай өсті.

2-сурет. ҚР коммерциялық банктеріндегі тұтынушылық несиелеу көлемі, млрд теңге

2020 жылы несиелік тәуекелін мониторингтеу шеңберінде өткен жылдар ішінде байқалған тұтынушылық несиелеудің жедел өсуіне де ерекше назар

аударылды. 5 жыл ішінде тұтынушылық қарыздардың көлемі шамамен 1,9 трлн теңге сомаға 2 есеге дерлік ұлғайды. 2020 жылдың басында тұтынушылық қарыздардың өсу қарқыны 26,9%-ға жетті, осыған байланысты тұтынушылық несиені беру тәуекелдерін шектеу бойынша жекелеген жүйелік шаралар қабылданды (2-сурет).

Нәтижесінде, 2020 жылы тұтынушылық несиелеудің өсу қарқынының баяулауы байқалды, бұл «Covid-19» пандемиясы жағдайында тұтынушылық сұраныстың қысқаруына және іскерлік белсенділіктің төмендеуіне байланысты. Жоғарыда көрсетілген көрсеткіштер жалпы Қазақстан Республикасындағы барлық коммерциялық банктерінің жиынтығы нәтижесінде қалыптасқан. Осы жағдайға байланысты, ҚР-дағы ең ірі және өтімділігі жоғары коммерциялық банктің бірі – «Kaspi bank» АҚ-ның тәуекелдерді басқаруының ағымдағы жағдайына талдау жасалынды. «Kaspi bank» АҚ – несиені портфелінде тұтыну несиелерінің үлесі ең үлкен бірден-бір банк болып табылады.

«Kaspi bank» АҚ қазіргі заманғы міндеттерге және банк ұшырайтын тәуекелдерге сәйкес болу үшін өзінің тәуекелдерді басқару ортасын үнемі жетілдіріп отырады. Банк тәуекелдердің мынадай түрлеріне ұшырайды: несиелік тәуекел, өтімділік тәуекелі, нарықтық тәуекел.

Несиелік тәуекел қазіргі кезде банк секторында көп таралған және көп көңіл бөлуді талап ететін тәуекел түрі – несиелік тәуекел. Сондықтан да «Kaspi bank» АҚ-ның несиелік тәуекелдерді басқаруының ағымдағы жағдайына талдау жүргізейік.

«Kaspi bank» АҚ (топ) көбінесе клиент соманы белгіленген мерзімде толық өтей алмайтын тәуекел болып табылатын несиелік тәуекелге ұшырайды. Топтың несиелік тәуекелге ұшырауы негізінен тұтынушылық қаржыландыру қызметімен байланысты. Несиені беру процесінде несиені тәуекелін басқару үшін топ өзінің бас кеңсесінде шешім қабылдауға, тексеруге және есепке алуға байланысты барлық процестерді орталықтандырған. Топ автоматтандырылған, орталықтандырылған және үлкен көлемде басқарылатын тұтынушылық несиені мақұлдау процесін жасады, бұл оған несиені беру туралы тез шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Тәуекелдерді басқару блогы сандық модельдерді жүргізуге және шешім қабылдау процесіне жауап береді. Бекітілген несиелердің сапасы модельдерді кезең-кезеңімен тексере отырып, күн сайынғы негізде тәуекелдерді басқару блогымен бақыланады. Несиені беру туралы шешім қабылдау барысында топ жеке тәуекел алгоритмдерін және сандық бағалау моделінің болжамдарын қосымшаны пайдалану туралы тарихи ақпарат, транзакциялар, мінез-құлық, сатып алу және төлемдер сияқты көптеген ішкі мәліметтерге негізделген статистикалық модельдеуді қолдана отырып, әлеуетті қарыз алушылардың тәуекелдерін бағалау үшін пайдаланады. Топ клиенттерінің іс-әрекеттері туралы қосымша мәліметтер оның экожүйесінде үнемі жинақталады, бұл несиені беру туралы шешім қабылдау процесін үнемі жақсартуға мүмкіндік береді. Несиелік тәуекел бөлігінде тәуекелдерді басқару блогы модельдеу, алаяқтықпен күрес, мониторинг және резервтерді басқару жөніндегі тәуелсіз бөлімшеден тұрады. Баланстық шоттарда көрсетілетін қаржы активтері үшін несиелік тәуекелдің ең жоғары мөлшері активтер мен міндеттемелерді есепке алуды және қамтамасыз етуді есепке алмағанда, осы активтердің баланстық

құнына тең болады. Қаржылық кепілдіктер мен басқа да шартты міндеттемелер үшін несиелік тәуекелдің ең жоғары мөлшері кепілдік бойынша төлем жасау қажеттілігі туындаған кезде немесе ашық несиелікжелілер шеңберінде несиелер талап етілген жағдайда топ төлеуі тиіс ең жоғары соманы білдіреді.

2020 және 2019 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша активтер мен міндеттемелерді есепке алуды және қамтамасыз етуді ескере отырып, несиелік тәуекелдің ең жоғары мөлшері клиенттерге берілген несиелерді қоспағанда, барлық қаржы активтерінің баланстық құнына тең болған.

2020 және 2019 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша активтер мен міндеттемелерді есепке жатқызуды және клиенттерге берілген несиелер бойынша қамтамасыз етуді ескере отырып, несиелік тәуекелдің ең жоғары мөлшері тиісінше 1,067,047 млн теңгені және 1,015,844 млн.теңгені құрады.

Нәтижелер мен талқылаулар. Коммерциялық банктер үшін қазіргі заманғы экономикалық қызмет айтарлықтай банктік тәуекелдермен, яғни банк ісіне тән шығындардың ықтималдығымен, сондай-ақ ішкі факторлармен (ұйымдық құрылымның күрделілігі, қызметкерлердің біліктілік деңгейі, ұйымдастырушылық өзгерістер, кадрлардың ауысуы және т.б.) және сыртқы факторлармен (экономикалық жағдайлардың өзгеруі, қолданылатын технологиялар және т.б.) байланысты қолайсыз оқиғалардың туындауы салдарынан несиелік ұйымды шығындарға немесе оның өтімділігінің нашарлауына әкелуі мүмкін бірқатар іс-әрекеттермен байланысты. Зерттеу нәтижесінде «Kaspi bank» АҚ кепілдікті қамтамасыз етуді несиелік тәуекелге ұшырауды төмендету тетігі ретінде пайдаланынына қарамастан, несиелік портфельдің басым бөлігі қамтамасыз етілмеген несиелермен ұсынылғаны анықталды. Осылайша, 2020 және 2019 жылғы 31 желтоқсанда клиенттерге берілген несиелердің қамтамасыз етілмеген жалпы баланстық құны тиісінше 1,162,426 млн теңгені құрады. Сонымен қатар, «Kaspi bank» АҚ-да 2020 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша теңгерімдік құны 19,330 млн теңге құнсызданған несиелер кепілмен толық немесе ішінара қамтамасыз етілген, бұл қамтамасыз ету және несие қабілеттілігін арттыру жөніндегі басқа да шаралар есебінен несиелік тәуекелдің төмендеу дәрежесін көрсетеді.

2019 жылдан бастап ҚР қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі еуропалық озық практикаға сәйкес тәуекелге бағдарланған қадағалауды дамыту бағытында жұмысқа SREP (Supervisory Review and Evaluation Process) әдіснамасы бойынша қадағалау процесін енгізді, ол банктердің қаржылық жағдайындағы жағымсыз өзгерістерді олардың бастапқы туындау кезеңдерінде идентификаттауға және қажетті қадағалау әрі түзету шараларын уақтылы және барабар қолдануға мүмкіндік береді.

2020 жылы SREP жүйесі бойынша 27 банктің тәуекелдерін бағалау жүзеге асырылды, оның қорытындысы бойынша AQR қорытындылары бойынша жүйелі деңгейде тәуекелдерге қосымша банктерде банктердің соңғы рейтингтеріне әсер еткен мынадай негізгі факторлар анықталды:

1) даму стратегияларын әзірлеу кезінде нарықтағы бәсекелестердің көрсеткіштерін терең талдаудың жеткіліксіздігі, SWOT-талдаудың барабар рәсімін жүргізуді растаудың болмауы, мемлекеттік қолдауға тәуелділік;

2) көзделмеген мән-жайлар болған жағдайда капиталдың жеткіліктілігін қамтамасыз ету бойынша өзектендірілген жоспарлардың болмауы, банктердің тәуекел дәрежесінің деңгейін түзетіп тексерудің (RAF) болмауы, қайта құрылымдалған қарыздарды (NPA) ескере отырып, жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары үлесін сақтау;

3) провизиялар деңгейін бағалауға, қарыз алушылардың қаржылық жағдайын талдауға және қайта құрылымдау белгілерін есепке алуға және кепілмен қамтамасыз етуді сапалы бағалауға байланысты несиелік тәуекелді басқару мәселелері.

Қорытынды. Қазақстан Республикасы коммерциялық банктерінде тәуекелдердің барлық түрі кездесетіні мәлім. Банктік тәуекелдерді басқару бойынша ағымдағы жағдайға талдау жасай отырып, ҚР екінші деңгейлі банктерінде тәуекелдерді басқару бірқалыпты жағдайда тұрғанына және басқару тізгіні тұрақты түрде қолға алынып жатқанына көз жеткіздік. Алайда, қазіргі таңда банктерді ең көп шығынға ұшыратуы мүмкін тәуекелдің бірі – несиелік тәуекел екені зерттеу барысында анықталды. Оның себептерінің бірі ретінде ҚР азаматтарының тұтынушылық несиені көп мөлшерде алуын атап айтсақ болады. Сондықтан несиелік тәуекелді төмендету жолдарын қарастыратын саясатты, шараларды енгізу қажеттілігі туып отыр. Тәуекелдерді басқарудың соңғы мақсаты олардың көлемін минимизациялау мен олардан қашу емес, керісінше банктің активтерінің қалыпты өтімділік деңгейін сақтау мен банк қызметін мақсатты табыстылық деңгейде ұстау үшін банкке ресурстар қозғалысының тиімді саясатын жүргізуге көмектесетін тәуекелдерді сол деңгейде қабылдау болып табылады. Коммерциялық банктер тәуекелдерді тиімді басқару үшін жоғарыда аталған мәселелерді шешу жолдарын қарастырып, активтердің өтімділігі мен талап етілетін табыстылық деңгейін сақтауды қамтамасыз ететін саясатты ұстануы керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Абишев А.А. Финансово-экономический словарь. – Алматы: Экономика, 2016. – 704 б.
2. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка. М.: ИНФРА-М, 2015. – 320 б.
3. 26.02.2016 ж. № 29 «Екінші деңгейдегі банктер үшін тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйесін қалыптастыру туралы» ҚР ҰБ ережесі
4. Солодов А.К. Основы финансового риск-менеджмента. Москва: Яко с нам Бог, 2018
5. Alex Scip, Claudia Girardone, Federico Beltrame, Andrea Paltrieniri. Scopus: Bank risks and lending outcomes: Evidence from QE. 213 б.
6. Маргацкая Г.С., Селезнёва И.В., Маргацкий Р.В., Мухамедьярова-Левина Т.Т. Развитие систем управления рисками коммерческих банков Казахстана. «Туран» университетінің хабаршысы. 2019:(4):1426.
7. Бимагамбетова Б.К. Управление рисками банков второго уровня в Республике Казахстан. «Омбы Аймақтық Институтының Хабаршысы» ғылыми-практикалық журналы, 976.
8. Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің 2020-2021 жж. есебі

A.S. Assilova¹, candidate of economic sciences
A.K. Auyesbek², undergraduate master student
^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Analysis of the current state of risk management in commercial banks of the Republic of Kazakhstan

Abstract. During economic crises, the probability of bank risks always increases, and the banking system of any country is a very important subsystem of the economy of each state. Therefore, for commercial banks, where no operation is without risk, effective risk management plays an important role. Due to the current economic and political situation, and the instability of market conditions, the risk management system in commercial banks has become more complicated. This contributes to the deterioration of their financial condition. The processes taking place in the global financial market in recent years have a significant impact on the banking system, significantly increase banking risks and reduce the financial stability of credit institutions. Therefore, one of the first goals facing every commercial bank is to minimize the level of banking risks. The scientific article examines the current state, problems and importance of risk management in commercial banks of the Republic of Kazakhstan. The analysis of the types of risks arising in the second-tier banks of the Republic of Kazakhstan, the current state of their management is carried out. It is established that in order to increase and improve the efficiency of banks, reduce costs and maximize income, it is important to address issues related to risks.

Keywords: bank risks, risk management, credit risk, risk minimization, financial market, banking operations.

А.С. Асилова¹, кандидат экономических наук
А.Қ. Әуесбек², магистрант
^{1,2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Анализ текущего состояния управления рисками в коммерческих банках Республики Казахстан

Аннотация. В период экономических кризисов вероятность возникновения банковских рисков всегда возрастает, а банковская система любой страны является очень важной подсистемой экономики каждого государства. Поэтому для коммерческих банков, где ни одна операция не обходится без риска, эффективное управление рисками играет важную роль. В связи с текущей экономико-политической ситуацией, а также нестабильностью рыночной конъюнктуры усложнилась система управления рисками в коммерческих банках. Это способствует ухудшению их финансового состояния. Процессы, происходящие на мировом финансовом рынке в последние годы, оказывают существенное влияние на банковскую систему, значительно повышают банковские риски и снижают финансовую устойчивость кредитных организаций. Поэтому одной из первых целей, стоящих перед каждым коммерческим банком, является минимизация уровня банковских рисков. В научной статье рассмотрены современное состояние, проблемы и важность управления рисками в коммерческих банках Республики Казахстан. Проведен анализ видов рисков, возникающих в банках второго уровня Республики Казахстан, текущего состояния их управления. Установлено, что для повышения и улучшения эффективности работы банков, снижения издержек и получения максимального дохода важно решение вопросов, связанных с рисками.

Ключевые слова: банковский риски, управление рисками, кредитный риск, минимизация риска, финансовый рынок, банковские операции.

МРНТИ 06.73.21
УДК 336.71

С.Ж. Пралиева¹, ассоциированный профессор,
кандидат экономических наук
Г.Р. Касымбекова², ассоциированный профессор, PhD
^{1,2} Университет Туран, г. Алматы, Казахстан

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В данной статье предпринята попытка раскрыть основные факторы, обуславливающие качественное изменение рисков и методов инвестиционной деятельности в условиях глобального кризиса. Показано как структурные диспропорции в экономике стали главным препятствием совершенствования инвестиционной деятельности. Представлен авторский подход к объяснению причин фактического провала инвестиционной деятельности в обрабатывающих отраслях экономики и разработке новой стратегии совершенствования инвестиционной деятельности. Обоснована необходимость проведения комплексного исследования существующей системы защиты интересов «неквалифицированных» (розничных) инвесторов в Республике Казахстан. Для Казахстана это громадный инвестиционный потенциал, который, заметим, по размеру вполне сопоставим с объемом иностранных инвестиций, привлечённых в экономику Казахстана за последние годы. И особенно значимый в силу того, что население Казахстана – это такой инвестор, которому, в отличие от международной финансово-политической элиты, отнюдь не безразличны национальные интересы. После этапа выявления и идентификации рисков следует оценочно-аналитическая стадия. Затем утверждается программа минимизации вероятных негативных последствий, используются регламенты: политики, процедуры и правила. На последних этапах управление инвестиционными рисками завершается выполнением принятой программы с сопутствующим контролем и анализом достигнутых результатов.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, иностранные инвестиции, малый и средний бизнес (МСБ), предприниматели, валютно-финансовая система, инвестиционные риски.

Введение. Глобальный кризис мировой экономики создал качественно новые условия инвестиционной деятельности – в том числе, и для Казахстана. Как видно из доклада Всемирного Банка (ВБ), общее снижение эффективности методов управления рисками в условиях кризиса повлекло за собой значительные перемены в поведении розничных инвесторов и изменение стратегий большинства инвестиционных институтов [1].

Экспериментальная часть. На фоне этих изменений в глобальном инвестиционном климате стали особенно заметными:

1. Отсутствие в экономической науке единства взглядов на природу экономических кризисов и методы антикризисного регулирования.

Нет не только экономических теорий, позволяющих на практике проводить научно обоснованную экономическую политику, но и международного опыта эффективного антикризисного регулирования экономики. В XX веке финансовые и экономические кризисы стали явлением привычным и даже обыденным. Только в 1975-1997 гг. МВФ зарегистрировал более 150 валютных и 54 долговых и банковских кризисов в более чем 50 странах. Кажется, и времени, и побудительных причин для их разработки было вполне достаточно. Тем не менее, «экономическая наука пока не содержит в себе полностью законченных теорий, которые объяснили бы абсолютный и крайне простой эмпирический факт нестабильности рыночного способа производства». Особенно ярко в условиях кризиса проявилась «неадекватность неоклассической парадигмы реальным процессам экономического развития и иллюзорность лежащих в её основе аксиом – начиная от обладающего абсолютным знанием homo economicus и заканчивая совершенной конкуренцией» [2].

2. Качественно новый уровень глобализации мировой экономики, который повлечёт за собой возникновение качественно новых инвестиционных рисков [3].

Анализ структур капитала и управления 43 тысяч крупных международных компаний, работающих в реальной экономике, проведённый швейцарскими математиками, привёл их к выводу: большинство финансовых цепочек идут в направлении группы из 147 компаний, активы которых пересекаются друг с другом, фактически являясь общей собственностью. Фактически сегодня это одна гигантская корпорация – куда более влиятельная, чем подавляющее большинство национальных правительств. Причем речь более не идет об американской (и вообще о западной) – а о качественно новой «корпоратократии», которой глубоко чужды национальные интересы, для которой «одержимость национальной конкурентоспособностью является одновременно ошибочной и опасной» [4].

Финансово-политическая олигархия стран Запада, интересы которой ранее на протяжении многих десятилетий воплощались в геополитике США, к настоящему времени полностью интегрировалась с лидерами китайских диаспор и правящей верхушкой многих нефтегазодобывающих стран арабского мира. Несмотря на различия в политике, культуре, ценностях, они превратились в единую глубоко интегрированную систему. Об этом, как об «упущенных возможностях», с тревогой пишет один из главных идеологов и архитекторов глобализации З.Бжезинский в своей последней книге: «Подходит к концу 500-летняя эпоха мирового доминирования атлантических морских держав и возникает качественно иной мировой порядок – многополярный мир, в котором США больше не сможет, как это было раньше, диктовать свою волю, не можем быть устрашающим глобальным игроком, который регулирует все международные дела в мире».

3. Непоследовательность, отсутствие стратегического подхода, и, в конечном счёте, крайне низкая эффективность антикризисного регулирования национальных экономик.

Практически во всех странах мира возник «новый политический класс, который нечувствителен к растущему социальному неравенству и который думает только о собственном обогащении». Для него «краткосрочные задачи политического выживания оказываются гораздо важнее, чем задачи развития страны; налицо кризис государств, весело и легко практиковавших покупку голосов избирателей за счет взятых в долг денежных средств – задолженности, которую будут выплачивать следующие поколения». Мир переживает период огромных изменений и масштабного урегулирования, когда все государства стоят перед лицом небывалых возможностей развития и серьезных вызовов. Но планирует и воплощает в жизнь антикризисное регулирование национальных экономик представители «элиты глобального проекта», которой глубоко чужды интересы «каких-то» государств.

Поэтому можно сказать, что правительства подавляющего большинства стран мира не умеют и не хотят найти адекватный ответ на эти вызовы.

4. Углубление поляризации общества: на глобальном уровне – между богатыми и бедными странами; на национальном уровне – между кредиторами и должниками. Рост диспропорций в экономике – между финансовым сектором и реальной экономикой.

Сегодня «и государства и индивиды пытаются справиться с долгами, уровень которых превышает всякую разумную возможность когда-либо их выплатить: обслуживание долга поглощает большую часть экономического излишка: корпоративные прибыли, ренту за недвижимое имущество, личный доход выше базовых потребностей и даже государственные доходы выше минимально необходимого уровня социальных расходов».

Однако, несмотря на неизбежное влияние всех этих факторов, которые стали причиной качественного изменения подходов к инвестированию во всём мире, за последние пять лет в экономику Казахстана было вложено свыше \$137 млрд. (в то время как расходы государства на антикризисные меры составили немногим более \$14 млрд.).

При этом, конечно же, нельзя забывать, что львиная доля иностранных инвестиций пошла в сырьевой сектор. Экономика Казахстана базируется на опережающих темпах роста экспорта над импортом; причём рост внешнеторгового оборота обеспечивается у нас, с одной стороны, за счет экспорта углеводородов и других сырьевых товаров, с другой – импортом практически всех товаров, необходимых для обеспечения населения страны [5].

Серьёзные диспропорции наблюдаются не только в отраслевой структуре инвестиций, не только между сырьевым и обрабатывающим секторами экономики Казахстана, но и между крупным, средним и малым бизнесом.

1. Если в развитых странах Запада основная доля занятых в малом и среднем бизнесе, как правило, приходится на промышленность, строительство и сферу услуг, то в Казахстане эти отрасли заняты предприятиями крупного бизнеса; хозяйствующие субъекты малого бизнеса представлены в основном организациями сферы услуг, торговли и сельскохозяйственного производства. По данным опросов, примерно половина казахстанских предпринимателей в казахстанском малом и среднем бизнесе

балансируют на грани выживания; вынужденно пришли в малый бизнес более 40%; более двух третей охотно поменяли бы предпринимательскую деятельность на «достойно оплачиваемую наемную работу» [6].

В целом, по данным Агентства РК по статистике, доля населения, занятого в МСБ, составляет около 25% трудоспособного населения Казахстана (в то время как, например, в странах Западной Европы этот показатель составляет от 50 до 80%). Многие представители малого бизнеса в Казахстане относятся органами статистики к категории «самозанятых» – их около 40%, причем на юге страны это основная часть, большинство трудоспособного населения [7].

Они не платят налоги и пенсионные отчисления, их деятельность учитывается органами статистики «оценочно» и относится к «теневой экономике», т.е. на самом деле в казахстанском МСБ занято куда больше, чем 25% трудоспособного населения – но государство почему-то не может сделать их полноправными участниками экономической деятельности.

Еще в 2019 году была поставлена задача по доведению вклада среднего и малого бизнеса в общий объем ВВП республики к 2020 году до 40%. Однако до настоящего времени эта задача так и не была выполнена. Его настойчивость в постановке этой задачи обусловлена тем, что, как показывает опыт многих стран, именно предприятия МСБ способны наиболее быстро реагировать на изменения конкурентной среды. И это весомый и стабильный источник налогов: в некоторых регионах и городах мира доля налогов предприятий МСБ доходит до 80% от их общего объема. Залогом стабильности этих налоговых поступлений является непрерывный процесс самообновления МСБ: на место «неудачников» постоянно приходят новые предприниматели – работает механизм естественного отбора наиболее востребованных и конкурентоспособных предприятий. (Так, феномен экономического роста Китая основывается, прежде всего, высокими темпами обновления предпринимательской среды: в КНР около 12 миллионов предприятий, из которых ежегодно примерно 1 миллион закрывается и 1 миллион создается вновь; доля владельцев предприятий, существующих не более 3,5 лет самая высокая среди всех стран мира – 24% [8].

2. Доля крупного бизнеса в структуре ВВП Казахстана, напротив, стабильно высока; причём наиболее весомая часть таких предприятий принадлежит нерезидентам. Подавляющее большинство крупнейших компаний горнодобывающей промышленности и металлургии, создающих в совокупности более 22% ВВП, являются или подразделениями транснациональных корпораций, или находятся в долгосрочной концессии у нерезидентов, или контрольный пакет акций принадлежит гражданам зарубежных государств. И именно эти крупные компании привлекают иностранные инвестиции. Об этом, в частности, свидетельствуют размеры и динамика роста валового внешнего долга казахстанских корпораций. Для Казахстана характерна «локализация центров принятия экономических решений за пределами страны».

Остается значительной и доля государственных предприятий в экономике Казахстана, которые, по утверждению одного из разработчиков программы «Производительность – 2020», президента Казахстанского института развития индустрии «как правило, малоэффективны и низкорентабельны».

3. Большинство казахстанских средних компаний, имеющих потенциал роста, не обладают доступом на публичные рынки капитала, испытывают серьезные трудности в финансировании. По данным Казахстанской фондовой биржи (KASE), число компаний, соответствующих листинговым требованиям, не превышает 15-20% от всех средних и крупных компаний; в 2018 году листинговых компаний было 144, а в 2019 года их было 235 (всего с нелистинговыми – 3 компаний; допустившие дефолт – 45); на лондонской бирже котируется в общей сложности 41 компания. Акции компаний, которые находятся в листинге «В» Казахстанской фондовой биржи (KASE), считаются неликвидными. Главным образом, из-за непрозрачности бизнеса: ни один внешний инвестор не будет покупать непредсказуемость. (Показательно, что за первое полугодие 2019 года объем инвестиций казахстанских предприятий в основной капитал составил более 2 триллионов тенге – на 3,1% больше, чем за этот же период прошлого года; однако при этом казахстанские предприятия существенно увеличили долю собственных инвестиций в основной капитал (с 46% до 56%) – а вот внешние инвестиции, напротив, сократились.

Инвестиционная деятельность во всех формах и видах сопряжена с риском.

Инвестиционный риск – это вероятность возникновения непредвиденных финансовых потерь в ситуации неопределенности условий инвестирования.

Инвестиционные риски классифицируют по следующим признакам:

По сферам проявления инвестиционные риски могут быть:

- технико-технологическими;
- экономическими;
- политическими;
- социальными;
- экологическими;
- законодательно-правовыми.

Существуют и другие виды классификации инвестиционных рисков.

Для учета факторов риска при оценке эффективности проекта используется вся имеющаяся информация об условиях его реализации, в том числе и не выражающаяся в форме каких-либо вероятностных законов распределения. При этом могут использоваться следующие два вида методов:

- методы качественной оценки рисков;
- методы количественной оценки рисков;

В качественной оценке можно выделить следующие методы:

- экспертный метод;
- метод анализа уместности затрат;
- метод аналогий.

Результаты и обсуждения. Предполагают численное определение величины риска инвестиционного проекта. Они включают:

- определение предельного уровня устойчивости проекта;
- анализ чувствительности проекта;
- анализ сценариев развития проекта;
- имитационное моделирование рисков по методу Монте Карло.

За последние два года в Казахстане был принят целый ряд мер по совершенствованию инвестиционной деятельности, таких как:

– Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан и Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования банковской деятельности и финансовых организаций в части минимизации рисков» [9].

– Программа «Производительность труда 2020», в рамках которой был проведен технический аудит 200 промышленных предприятий и выделены гранты на разработку бизнес-планов модернизации и технического перевооружения.

– Национальный план по привлечению инвестиций, предусматривающий значительные процедурные послабления, создание условий для инвесторов, в том числе в регионах, поддержку и сопровождение инвесторов на всех уровнях.

Мы не будем рассматривать здесь проблемы активизации предпринимательской активности населения – это целый комплекс вопросов, требующий отдельного исследования. Для Казахстана это громадный инвестиционный потенциал, который, заметим, по размеру вполне сопоставим с объемом иностранных инвестиций, привлечённых в экономику Казахстана за последние годы. И особенно значимый в силу того, что население Казахстана – это такой инвестор, которому, в отличие от международной финансово-политической элиты, отнюдь не безразличны национальные интересы.

Для инвестиционной активности населения нам представляется необходимым, в рамках мероприятий по совершенствованию инвестиционной деятельности в Республике Казахстан, проведение комплексного исследования существующей системы защиты интересов «неквалифицированных» (розничных) инвесторов и сформулировать рекомендации по ее совершенствованию.

Основное содержание и планируемые результаты этого исследования, по нашему мнению, могут включать:

– критический обзор научных трудов по вопросам финансового менеджмента и защиты интересов инвесторов, анализ особенностей правового регулирования защиты интересов казахстанских инвесторов в целях разработки анкет опросов и сценариев интервью;

– изучение деятельности служб внутреннего контроля казахстанских инвестиционных компаний;

– анализ потенциальных возможностей саморегулируемых организаций по защите интересов казахстанских инвесторов;

– анализ стереотипов инвестиционного поведения и инвестиционной культуры населения Казахстана.

Опубликованное Национальным банком исследование о восприятии участниками рынка основных рисков для финансовой системы датировано 2020 годом. В тот момент как наиболее существенные угрозы для финансового сектора оценивались глобальный, макроэкономический, кредитный, рыночный риски, а также вызовы, связанные с фондированием и ликвидностью.

Заключение. Таким образом, мы рассмотрели инвестиционную деятельность, виды инвестиций и инвестиционные риски в Республике Казахстан. Для анализа инвестиционных рисков необходимо организовать риск-менеджмент, который строится на «трех китах» последовательных событий: выявлении, оценке и снижении. После этапа выявления и идентификации рисков следует оценочно-аналитическая стадия. Затем утверждается программа минимизации вероятных негативных последствий, используются регламенты: политики, процедуры и правила. На последних этапах управление инвестиционными рисками завершается выполнением принятой программы с сопутствующим контролем и анализом достигнутых результатов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Сайт Всемирного Банка <http://www.worldbank.org/eca/russian/>
2. Сайт Международного Валютного Фонда <http://www.imf.org/external/russian/index.htm>
3. Григорьев О., Хазин М. Проблема рисков в современной экономике // Доклад на экономическом Форуме в Астане (Казахстан) июль 2018 года, // Однако, N 28 (44) 2018. – с. 14-23
4. Krugman P. (2017) *The Conscience of a Liberal* New York: W.W. Norton & Co., 296 p.
5. Сайт АО «Центр развития торговой политики» <http://www.trade.gov.kz>
6. Исследовательский проект «Малый и средний бизнес Казахстана: современная ситуация и перспективные направления роста». Отчет по результатам комплексного социологического исследования – Алматы, 2020. – 45 с. // <http://profinance.kz/2019/02/23/>
7. Сайт «Глобальный мониторинг предпринимательства» (The Global Entrepreneurship Monitor), 2011 // <http://www.gemconsortium.org>
8. Официальный сайт Правительства Республики Казахстан <http://ru.government.kz/documents/govprog>
9. Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования банковской деятельности и финансовых организаций в части минимизации рисков Астана, 28.12.18 № 524-IV ЗРК// ИС Параграф, <https://adilet.zan.kz/rus>.

С.Ж. Пралиева¹, қауымдастырылған профессор,
экономика ғылымдарының кандидаты
Г.Р. Қасымбекова², қауымдастырылған профессор, PhD
^{1,2} Тұран университеті, Алматы қ., Қазақстан

Инвестициялық қызметтің дамуын талдау

Түйіндеме. Бұл мақала жаһандық дағдарыс жағдайында инвестициялық қызметтің тәуекелдері мен әдістерінің сапалық өзгеруіне әкелетін негізгі факторларды сипатталған. Экономикадағы құрылымдық теңгерімсіздік инвестициялық қызметті жетілдіруге басты кедергі болды. Экономиканың өңдеуші салаларындағы инвестициялық қызметтің нақты сәтсіздігінің себептерін түсіндіруге және инвестициялық қызметті жетілдірудің жаңа стратегиясын әзірлеуге авторлық көзқарас ұсынылған. Қазақстан Республикасындағы «біліктілігі жоқ» (бөлшек) инвесторлардың мүдделерін қорғаудың қазіргі жүйесіне кешенді зерттеу жүргізу қажеттігі негізделген. Қазақстан үшін бұл орасан зор инвестициялық әлеует, оның көлемі бойынша соңғы жылдары Қазақстан экономикасына тартылған шетелдік инвестициялар көлемімен салыстыруға болатынын атап өтеміз. Әсіресе, Қазақстан халқы – халықаралық қаржы-саяси элитаға қарағанда ұлттық мүдделерге немқұрайлы қарамайтын инвестор. Тәуекелдерді анықтау және анықтау кезеңінен кейін бағалау және талдау кезеңі жүреді. Содан кейін ықтимал теріс салдарларды азайту бағдарламасы бекітіледі, ережелер қолданылады: саясат, рәсімдер және ережелер. Соңғы кезеңдерде инвестициялық тәуекелдерді басқару қол жеткізілген нәтижелерді ілеспе бақылау және талдау арқылы қабылданған бағдарламаны орындаумен аяқталады.

Түйінді сөздер: инвестициялық қызмет, шетелдік инвестициялар, шағын және орта бизнес, кәсіпкерлер, валюта-қаржы жүйесі, инвестициялық тәуекелдер.

S.Zh. Praliev¹, associate professor, candidate of economic sciences
G.R. Kasymbekova², associate professor, PhD
^{1,2} Turan University Almaty, Kazakhstan

Analysis of investment activity development

Abstract. This article attempts to reveal the main factors that cause a qualitative change in the risks and methods of investment activity in the context of the global crisis. It is shown how structural imbalances in the economy have become the main obstacle to improving investment activity. The author's approach to explaining the reasons for the actual failure of investment activity in the manufacturing sectors of the economy and developing a new strategy for improving investment activity is presented. The necessity of conducting a comprehensive study of the existing system of protecting the interests of "unqualified" (retail) investors in the Republic of Kazakhstan is substantiated. For Kazakhstan, this is a huge investment potential, which, we note, is quite comparable in size to the volume of foreign investments attracted to the economy of Kazakhstan in recent years. And it is especially significant due to the fact that the population of Kazakhstan is an investor who, unlike the international financial and political elite, is by no means indifferent to national interests. After the stage of identification and identification of risks, an evaluation and analytical stage follows. Then a program is approved to minimize the likely negative consequences, regulations are used: policies, procedures and rules. At the last stages, investment risk management is completed by the implementation of the adopted program with accompanying control and analysis of the results achieved.

Keywords: investment activity, foreign investments, small and medium-sized businesses, entrepreneurs, monetary and financial system, investment risks.

B.K. Daulbaev¹, Doctor of Economics

M.K. Adilkhanov², undergraduate

^{1,2} Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF INBOUND TOURISM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article presents the directions and problems of tourism development in the Republic of Kazakhstan, highlights the negative consequences of tourism and ways to overcome them. The author substantiates the need to develop and apply the concept of responsible tourism in the region, presents its main provisions. The author also investigated the problems of the formation of territorial and sectoral management systems of the social sphere in general and the inbound tourism industry in particular, in modern conditions of the development of the Kazakh economy. The analysis of the possibilities of the formation of these management principles in a market economy is carried out, the prospects are evaluated and the main directions of the implementation of this management system are identified. In addition, the economic effect obtained by the region from the use of the formed system of territorial – sectoral management principle of this sphere is considered in detail, the main directions of the formation of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan on the principles of territorial – sectoral management system of services are proposed.

Keywords: responsible tourism, tourism activity, Republic of Kazakhstan, principles of responsible tourism, concept of responsible tourism.

Introduction. Currently, the development of tourism in general and inbound tourism in particular in the Republic of Kazakhstan is very far from the existing potential. It is hindered by a number of serious problems, without the solution of which there will be no tangible changes in this industry. Kazakhstan still has huge opportunities for tourism development. But so far we cannot properly manage our resources, realize the available opportunities. Hence comes the first fundamental problem of domestic tourism: the lack of management experience in the field of international tourism and the rational organization of recreational economy [1].

The second most important problem, noted by all foreign (as well as domestic) tourism experts, is the weak material and technical base and poorly developed tourism infrastructure. This is an age-old disadvantage of Kazakhstan's recreational industry, which does not allow us to compete with developed countries in the field of tourism.

Experimental part. Inbound tourism is not only one of the most dynamically developing, unique and popular types of business, but also has certain advantages and features that allow it to be the most stable compared to other sectors of the economy. At the same time, the volume of inbound tourism is growing at an insufficiently high rate, typical for European countries. And the main

factor constraining the development of tourism in the Republic of Kazakhstan is still the insufficient rationality of the structure of the tourist and recreational complex of the host country, the low pace of development and modernization of its main elements. Therefore, there is a need for a comprehensive study of systemic processes and organizational and economic conditions in territorial entities that receive foreign tourists. The development and substantiation of methodological provisions for assessing the priority of the main segments of the development of inbound tourism and their impact on the economic development of the territory will contribute to the implementation of processes related to solving the most important organizational and economic problems of the development of the tourist and recreational sphere, the formation of the basis for its sustainable development.

According to estimates by the WTO and the World Tourism and Travel Council, for every job created in the tourism industry, there are from five to nine jobs appearing in other industries. Inbound tourism directly or indirectly affects the development of 32 sectors of the economy and contributes to the development of the country's infrastructure. This indicates the feasibility and possibility of cluster development of inbound tourism.

The purpose of forming clusters in the field of inbound tourism is to create a competitive tourism industry to ensure employment, stable income growth of the region and the population by increasing the volume of inbound and domestic tourism.

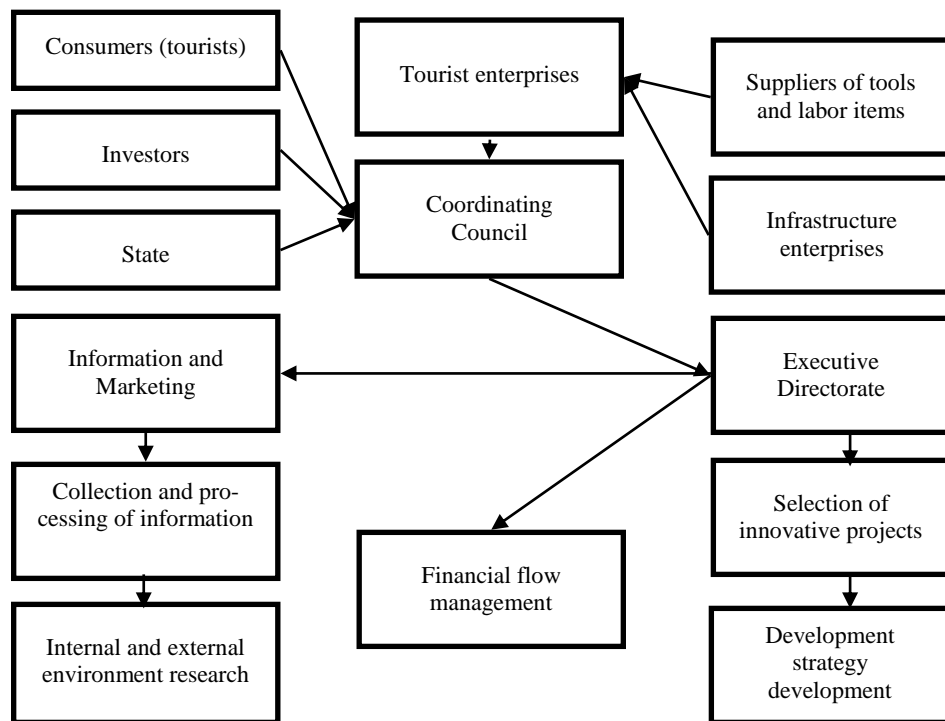

Figure 1 – Structure of the tourist cluster

When deciding on the feasibility of cluster development of inbound tourism, it is necessary to take into account that the peculiarity of inbound tourism is the complexity of tourist services. This service consists of a set of tangible and intangible services, which are a specific tourist product. These separate tourist services are complementary. They are usually carried out by various firms offering them.

The enterprises providing a complex of tourist services to a high degree depend on each other. Therefore, cooperation of participants in the tourism business is necessary, the development of partnerships between them. [3].

The basis for the formation and development of legislation regulating the development of the tourism industry was the Law of the Republic of Kazakhstan dated June 13, 2001 No. 211-II "On tourism activities in the Republic of Kazakhstan".

The legislation of the Republic of Kazakhstan on tourism activities is based on the Constitution of the Republic of Kazakhstan and consists of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan and other regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan.

Types of services in the tourism industry:

- 1) tour services;
- 2) accommodation services;
- 3) catering services;
- 4) information, advertising services;
- 5) transportation services;
- 5-1) services for the provision (including booking, sale and delivery) of tickets for all types of transport and tickets to attend events;
- 6) entertainment;
- 7) other tourist services provided by the contract for tourist services.

International and domestic tourism are recognized as organizational forms of tourism.

International tourism includes:

- 1) inbound tourism – travel within the Republic of Kazakhstan of persons who do not permanently reside on its territory;
- 2) outbound tourism – travel of citizens of the Republic of Kazakhstan and persons permanently residing in the Republic of Kazakhstan to another country.

Domestic tourism is travel within the Republic of Kazakhstan by citizens of the Republic of Kazakhstan and persons permanently residing on its territory.

In the sphere of domestic tourism, there has been a positive trend towards an increase in the tourist flow. The repeated increase in the cost of recreation services at international resorts motivated citizens of the Republic of Kazakhstan to rest and recreation within the country. According to the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, by the end of 2020, there is an increase in the number of visitors to domestic tourism compared to the previous year by 5.4% and amounted to 5864.7 thousand people.

5526.9 thousand people were served with placements in 2020, which is 4.7% more than in the previous year.

According to statistics for 2019, 10260.8 thousand people left Kazakhstan for the purpose of tourism and a short-term business trip amounted to 2,949,284

thousand people, which is 28.74% of the total outbound flow. 7,311.05 thousand people – presumably these are self-organized, transit visitors, also one-day trips to border areas, labor migrants.

The leaders in outbound tourism in 2020 were the Russian Federation, Kyrgyzstan, and Uzbekistan.

Distribution of outbound tourists by travel goals

№	State	Number, person
1	Russia	4362746
2	Kyrgyzstan	2651220
3	Uzbekistan	2392582
4	Turkey	336023
5	China	189881
6	United Arab Emirates	161237
7	Egypt	119616
8	Ukraine	67256
9	Germany	56174
10	Thailand	47122
11	South Korea	46899
12	Georgia	38986
13	Belarus	34190
14	Azerbaijan	27692
15	India	15481

In 2020, 10646.2 thousand people left Kazakhstan . which is 3.7% more compared to the previous year.

Thus, outbound tourism occupies a larger share compared to inbound and domestic tourism. In the sphere of domestic tourism, there has also been a positive trend towards an increase in the tourist flow. The repeated increase in the cost of recreation services at international resorts motivated citizens of Kazakhstan to rest inside the country. Experts believe that by 2025 the number of tourists visiting our country may increase to 9.1 million people, and the number of people employed in this field may reach 650 thousand people.

The following weaknesses can be noted as constraining factors in the development of Kazakhstan tourism:

- air transport infrastructure
- cultural resources and business travel
- land and port transport infrastructure
- natural resources
- travel and tourism priorities
- tourist service infrastructure
- environmental sustainability
- international openness.

Kazakhstan, occupying an advantageous geopolitical position, possessing significant natural and recreational resources and objects of world cultural and historical heritage (11 objects are included in the UNESCO World Cultural Heritage List), unique natural diversity, has the potential to develop new tourist products and all the necessary basic prerequisites to become a major player on the world tourism map. [3].

However, at present, the tourism industry is developing at a moderate pace with little socio-economic effect on a national scale. In order to increase tourist flows to the Republic of Kazakhstan, it is necessary to create favorable conditions for the development of the potential of the industry by reducing barriers and strategic planning of the industry.

Results and discussions. In the analysis of the current state of the tourism industry in Kazakhstan, materials of international studies (World Travel&Tourism Council, UNWTO) and statistical data of internal departments (PS of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan) were used.

All over the world, inbound tourism is considered one of the most profitable areas of business. Thus, according to the World Tourism Organization, receiving foreign guests is 6 times more profitable than exporting meat, 3 times more profitable than exporting electronics, wheat or gas. Therefore, each country pays a lot of attention to inbound tourism and directs great efforts to the development of this type of tourism [4].

For the development of inbound tourism, as a rule, it is necessary to have the following factors:

1. Cultural and historical potential (historical monuments, architectural monuments, museums, memorials, cultural, entertainment and entertainment facilities);

2. Natural resources (landscape, favorable climate, hydromineral resources, environmental conditions, etc.);

3. Material and technical base and infrastructure of inbound tourism (hotels, hotels, campsites, boarding houses, services, catering, etc.);

4. Human resources (qualified specialists in the field of tourism, service personnel). It is worth noting that the degree of development of inbound tourism in a particular country or region is due to the presence of some of the above factors (1,2) and the quality of others (3,4). The mentioned factors are tourist resources, as they are able to satisfy the spiritual needs of tourists, as well as contribute to the restoration and strengthening of their health [5].

Numerous sociological studies conducted in Western European countries and the United States show that during periods of economic downturn, the population prefers to reduce spending on the purchase of things, entertainment, clothing, etc., but to keep the opportunity to meet their need for a tourist holiday. A significant contribution to the development of high-quality services in this area is made by international tourist exchange, in which special attention has always been paid and is paid to inbound foreign tourism. It is the reception of foreign tourists that allows individual countries to achieve a high level of development of their economies.

The historical prerequisites for inbound tourism in Kazakhstan are the formation and development of the Great Silk Road, the beginning of the formation of which dates back to the third millennium BC.

The entire territory of the country can be divided into several attractive regions for tourists, which were part of the Great Silk Road or the territory bordering it. In this regard, it is necessary to highlight the regions that have resources for eco-adventure inbound tourism, through which the Silk Road route runs: Almaty, Zhambyl, South Kazakhstan, East Kazakhstan, Akmola regions.

Kazakhstan joined UNWTO in 1993 as a Full member of the UN World Tourism Organization. During its membership in the UNWTO, Kazakhstan was provided with technical assistance for the first time in 1997 in a preliminary study of the country's tourism potential. The economic mechanism of a regional tourism cluster is a set of management systems and forms of influence on the economic interests of cluster participants in order to increase the efficiency of their operational activities and saturate the market with high-quality services at affordable prices.

The economic mechanism of a regional tourism cluster includes an agreed system of goals, criteria and conditions (including resource ones) and is based on information support, specific rules of financial, informational and technological interaction of elements with each other and with the external environment, on methods of forming control parameters (levers: plans, prices, standards), on methods of strategic and operational management, administrative and financial restrictions on the activities of economic entities within the cluster and in the external environment [7].

Economic systems are divided into open and closed.

The first type includes systems of balance (equilibrium) of national and world economies, market pricing mechanisms, financial mechanisms of states and large corporate entities, corporations and organizations. The end result of the functioning of such mechanisms is a new (updated) state of the underlying (investigated) phenomenon.

Closed economic systems of service provision are characterized by duplication (reproduction) of the original economic phenomena in new or updated economic conditions. These are so-called multiplicative mechanisms, that is, mechanisms of alternating cycles of economic development, seasonal fluctuations in the price situation of various types of goods and services, etc. [8].

The economic mechanism of the tourism cluster belongs to the first type, that is, it is an open system.

Conclusion. Economic relations between producers and consumers of tourist services, between economic entities in the field of recreation and tourism and suppliers of material and technical resources necessary for the creation and sale of tourist services, as well as between economic entities and state organizations should be based on an equivalent exchange of the results of production and economic activity, contributing to improving the efficiency of transactions in the field of recreation and tourism and ensuring the competitiveness of national tourism products on this basis.

REFERENCES

1. Topsakhalova F.M.-G., Teunaeva Z.N., Aibazova F.M. Strategic management of the formation and development of the regional tourist and recreational complex in the conditions of socio-economic transformation. Monograph. Publishing house Academy of Natural Sciences. – 2012. – p. 327.
2. Beiseminova A.S. Cluster approach in the implementation of public-private partnership projects // Materials of the international correspondence scientific and practical conference "Economics and Management: problems and solutions". – November 21 – 2011.

3. Yerzhanova S.K., Yerzhanov A.M. Prospects for the development of the cluster model of tourism in the Republic of Kazakhstan. //KarSU Bulletin, 2015.

4. Uakhitova G.B. The formation of a tourism cluster is a priority direction for improving the competitiveness of the national economy. //KarSU Bulletin, 2006.

5. Zhansagimova A.Ya. Formation of tourist clusters in the conditions of development of innovative processes in the Republic of Kazakhstan. Dis. for the degree of Doctor of Philosophy. Candidate OF SCIENCES. 2013. – 125 p.

6. Aktymbaeva B.I., Namazbaeva Z.E., Ableeva A.G. The main resources of the Almaty region as a base for the development of a tourist cluster. // Bulletin of KazEU, 2010.

7. Lebedinskaya Yu.S. Regional tourism clusters: management of formation and development: dis. ... Candidate of Economic Sciences. – M., 2015. – 195 p.

8. Highlights of UNWTO Tourism, 2017 edition. [Electronic resource] / World Tourism Organization. Access mode: <http://unwto.org>

Қазақстан Республикасындағы келу туризмін дамытудың ұйымдық-экономикалық аспектілері

Б.Қ. Дауылбаев¹, экономика ғылымдарының докторы

М.Қ. Әділханов², магистрант

^{1,2} Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Түйіндеме. Мақалада Қазақстан Республикасында туризмді дамытудың бағыттары мен проблемалары, туризмнің теріс салдары және оларды еңсеру жолдары көрсетілген. Автор аймақта жауапты туризм тұжырымдамасын әзірлеу және қолдану қажеттілігін негіздеді, оның негізгі ережелерін ұсынды. Сондай-ақ, автор жалпы әлеуметтік саланы аумақтық-салалық басқару жүйесін және келу туризмі индустриясын, атап айтқанда, Қазақстан экономикасының қазіргі даму жағдайында қалыптастыру мәселелерін зерттеді. Нарықтық экономика жағдайында басқарудың көрсетілген қағидаттарын қалыптастыру мүмкіндіктеріне талдау жүргізілді, перспективалар бағаланды және осы басқару жүйесін енгізудің негізгі бағыттары анықталды. Бұдан басқа, осы саланы басқарудың аумақтық-салалық қағидатының қалыптасқан жүйесін пайдаланудан өңірдің алатын экономикалық тиімділігі егжей-тегжейлі қаралды, қызметтер көрсетуді басқарудың аумақтық-салалық жүйесі қағидаттарында ҚР туристік индустриясын қалыптастырудың негізгі бағыттары ұсынылды.

Түйінді сөздер: жауапты туризм, Қазақстан Республикасының туристік қызметі, жауапты туризм қағидаттары, жауапты туризм тұжырымдамасы.

К.Б. Дауылбаев¹, доктор экономических наук

М.К. Адильханов², магистрант

^{1, 2} Алматинский Технологический Университет, г. Алматы, Казахстан

Организационно-экономические аспекты развития въездного туризма в РК

Аннотация. В статье представлены направления и проблемы развития туризма в Республики Казахстан, выделены негативные последствия туризма и пути их преодоления. Автором обоснована необходимость разработки и применения в регионе концепции ответственного туризма, представлены его основные положения. А также автор исследовал проблемы формирования систем территориально-отраслевого управления социальной сферой в целом и индустрией въездного туризма в частности, в современных условиях развития казахстанской экономики. Проведен анализ возможностей формирования указанных принципов управления в условиях рыночной экономики, оценены перспективы и выявлены основные направления внедрения данной системы управления. Кроме того, подробно рассмотрен экономический эффект, получаемый регионом от использования сформированной системы территориально-отраслевого принципа управления данной сферой, предложены основные направления формирования туристской индустрии РК на принципах территориально-отраслевой системы управления предоставления услуг.

Ключевые слова: ответственный туризм, туристическая деятельность, Республики Казахстан, принципы ответственного туризма, концепция ответственного туризма.

МРНТИ 06.35.31
УДК 336.71

С.Т. Нурсапа, магистрант
Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ БАЗА ДЛЯ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ КОМПАНИЙ

Аннотация. В статье обуславливается необходимость создания учетно-аналитической базы для оценки стоимости компаний и определяется информация, которая может составлять эту базу. При определении стоимости компании в основном применяется финансовая информация, но опыт показывает, что такой базы может быть недостаточно для расчета точной стоимости. Также, определяются цели деятельности оценщика, аналитика и бухгалтера, в некоторых случаях преследуемые ими цели могут противоречить друг другу. В связи с этим поднимается вопрос важности и необходимости создания единой учетно-аналитической базы, которая будет удовлетворять все стороны и будет применима для разных видов деятельности.

Проводится обзор финансовой и бухгалтерской информации на предмет полезности и релевантности для создания такой учетно-аналитической базы. В статье обуславливается роль психологических факторов в процессе оценки и важность коммуникации с руководством при определении стоимости компании. Были приведены примеры форм анкетирования и опроса руководства, которая будет составлять немаловажную часть учетно-аналитической базы. В статье также обозревается традиционные финансовые отчетности и применимость, содержащейся в них и в финансовом анализе, информации в создании учетно-аналитической базы. Также составляется сводная таблица, которая резюмирует данные, полученные из отчетностей.

Ключевые слова: стоимость компаний, оценка, учетно-аналитическая база, финансовая отчетность, финансовый анализ.

Введение. Под стоимостью бизнеса понимается аналитический показатель, характеризующий величину денежных потоков в будущем, на которые может рассчитывать собственник организации. Оценка стоимости компании – комплекс различных процедур, с помощью которого осуществляется подсчет стоимости бизнеса на текущий момент. Оценщик изучает и анализирует все экономические процессы компании, финансовые и учредительные документы, имущественное состояние, деловую репутацию.

Основным источником информации, необходимой оценщику для проведения оценки стоимости компании является бухгалтерская отчетность. Бухгалтерская отчетность имеет ряд своих негативных характеристик: ретроспективный характер, различные способы учета пассивов и активов, сложившийся учет за несколько лет [1]. Всё это обуславливает необходимость обязательной корректировки финансовой отчетности.

Обычно, на практике, оценщика стоимости бизнеса интересуют текущие и будущие результаты деятельности компании, в то время как бухгалтер берет во внимание текущие и прошлые периоды деятельности. Балансовая информация показывает результаты работы организации за прошлый период на определенную дату. Отчет о прибылях и убытках демонстрирует финансовый результат за отчетный период, предшествующий дате составления баланса. Однако, не зная результаты деятельности компании за прошлые периоды невозможно составить прогноз ее развития в будущем. Поэтому при оценке стоимости компании необходимо проанализировать все финансовые показатели, которые можно взять из бухгалтерской и финансовой отчетности.

Огромную ценность приобретает финансовая отчетность, проверенная профессиональными аудиторами, ведь в этом случае точность всех финансовых показателей будет максимально надежной. Кроме этого, не следует забывать, что итоговая финансовая отчетность очень редко отражает реальное финансовое состояние компании.

В качестве примера можно привести следующую ситуацию. По мнению бухгалтера, больше половины активов необходимо учитывать в балансе организации исходя из затрат на их приобретение; амортизация имущества показывает лишь снижение стоимости; патенты, торговые марки, авторские права, рекламные контракты, арендные договора, некоторые пассивы можно вообще не учитывать в бухгалтерской отчетности.

Лицо, которое осуществляет оценку стоимости компании считает сложившийся учет некорректным, т.к. в условиях инфляции он снизит реальную стоимость компании, т.к. законодательство Республики Казахстан допускает возможность учета различными способами, расчет которых может существенно отличаться друг от друга. А какой метод выбрать уже решает руководство организации.

Все недостатки учета активов и пассивов организации в первую очередь связаны с тем, что общепринятые правила бухгалтерского учета допускают использование различных методов для учета множества хозяйственных операций. Существует несколько возможных вариантов учета некоторых видов активов организации, и рекомендации по их использованию для лиц, осуществляющих оценку стоимости компаний.

Экспериментальная часть. Вариант учета прибыли и убытков и применение их в оценочной деятельности специалиста. На практике широкое применение получил кассовый метод учета затрат, который подразумевает, что прибыль учитывается уже по оплаченным, а не выставленным счетам либо на момент их уплаты, не дожидаясь момента принятия расходов «на себя». Бухгалтер может ускорять либо замедлять учет расходов и доходов, тем самым изменять размер прибыли за определенные промежутки времени. Для учета запасов и материалов применяется два известных метода: FIFO, LIFO, средний метод. Первый метод подразуме-

вает оценку всех материалов по первоначальной цене их закупки. Второй метод осуществляет учет по последних по времени закупок. Третий метод используется с помощью средневзвешенных цен покупок [2]. В зависимости от того, какой метод используется в компании и зависят конечные результаты, которые могут сильно отличаться друг от друга. Однако на практике, величина прибыли, полученная с помощью методов FIFO и LIFO не всегда отражает реальную рыночную стоимость имеющихся в запасе материалов, т.к. все зависит от текущей стоимости оцениваемых товаров. Если компания в своей деятельности использует кассовый метод учета затрат, то оценщику следует произвести корректировку бухгалтерской отчетности в соответствии с возможным уровнем дохода и величиной налогов, подлежащих к уплате.

Бухгалтерский учет амортизационных отчислений и их роль в оценке стоимости компании. В данной области также существует ряд нормативно-правовых документов, которые регламентируют разные подходы к расчету амортизационных отчислений. Самыми популярными методами являются прямолинейный метод начисления износа и начисление износа методом уменьшения балансовой стоимости актива. Данные методы не противоречат стандартам бухгалтерского учета и, как правило, приводят к разным результатам. К примеру, приобретенный сварочный аппарат стоимостью 174 000 тенге, сроком эксплуатации 4 года, с балансовой стоимостью 30 000 тенге при разных методах начисления износа имеет различные результаты. При прямолинейном методе начисленная амортизация за весь срок эксплуатации составит 144 000 тенге, при методе начисления износа с уменьшением балансовой стоимости – 144 071 тенге.

Бухгалтер вправе самостоятельно выбирать метод начисляемого износа исходя из характеристик объекта оценки. Например, к зданиям более применим метод равномерного начисления износа, а к транспортным средствам метод начисления износа с уменьшающейся балансовой стоимостью. Лицо, осуществляющее оценку стоимости компании должно знать все имеющиеся методы начисления амортизации, правила их расчета и выявить целесообразность использования того или иного метода в рассматриваемой организации.

Бухгалтерский учет средств, используемых для проведения исследований и разработок и возможность применения их в процессе оценки. Для такого варианта вполне применима схема, когда все средства, использованные для исследований и разработок, были учтены в том году, в котором были понесены, а также представлены в виде активов, на которых в последующие годы «ляжет» амортизация. Как правило, очень часто результаты оценки разнятся.

Цель оценщика – оценить стоимость определенного вида стоимости производственной организации исходя из экономически достоверной информации. Абсолютно все показатели финансовой отчетности оценщик не может считать полностью достоверными, для этого ему необходимо проверить и внимательно изучить все данные, которые отражены в бухгалтерской информации, а также использовать их в качестве старта анализа и оценки стоимости компании.

Зачастую в организациях существует множество информации, которая не зафиксирована в бухгалтерских и финансовых документах, но

именно такие данные позволяют создавать группы объектов оценки, тем самым узнавая определенные закономерности процесса эксплуатации и дальнейших перспектив развития оцениваемой компании [3].

Оценка стоимости ряда определенных объектов оцениваемой организации порождает финансовый интерес владельцев, именно поэтому оценщик не должен забывать и о психологическом факторе. Для того, чтобы минимизировать негативные последствия оценки стоимости компании необходимо провести опрос с лицами, которые непосредственно заинтересованы в результатах работы коллектива.

Сведения, полученные в неформальной обстановке, могут стать решающим этапом в корректировке полученной стоимости объекта, рассчитанным математическим способом. Такой вид информации могут предоставить персонал компании, заказчики, кредиторы, потребители, поставщики и т.д.

Форму опроса можно выбирать самостоятельно: заполнение таблиц, анкет и т.д. Приведем пример нескольких вопросов, ответы на которые с достаточной вероятностью смогут понадобиться для правильной оценки стоимости организации:

- 1) Дата оценки стоимости объекта, которая будет более приемлема для двух сторон;
- 2) Конкретная цель и масштабы оценки (продажа компании; залог; ликвидация всей организации, или каких-либо определенных структурных подразделений; продажа пакета акций или доли в капитале компании);
- 3) Правовая форма оцениваемой компании;
- 4) Характеристика филиалов и отдельных подразделений компании, ассортимента продукции и т.д.;
- 5) Анализ организации за прошлые года (история владельцев фирмы, результаты работы коллектива, кто владел акциями, имела ли место быть продажа акций или долей в уставном капитале);
- 6) Кто является заказчиками, кредиторами и поставщиками оцениваемой компании;
- 7) Какая социальная программа существует в организации (оздоровление работников, медицинская страховка);
- 8) Основные производственные фонды компании;
- 9) Маркетинговые и финансовые исследования, проводимые за ближайшее время;
- 10) Владельцы и основной состав персонала организации;
- 11) Проводились ли и когда аудиторские проверки, проведение анализа аудиторских отчетов;
- 12) Определенного вида вопросы касательно бухгалтерской информации (когда, сколько и по какому поводу выплачивались премии, распределение прибыли компании; своевременно ли оплачиваются счета; оценка акционеров о количестве и уровне изменения дивидендов и т.д.).

Получение данного вида аналитической базы для оценки компании во многом зависит от взаимоотношений оценщика и руководителя организации. Очень часто в процессе оценивания стоимости компании на первый план выходят не финансовые расчеты и бухгалтерские документы, а психологические факторы. И это является довольно-таки важным моментом в процессе оценочной деятельности.

Результаты и обсуждения. Также еще одним весомым компонентом в учетно-аналитической базе по оценке стоимости компаний является финансовый анализ, который подразумевает расчет различных финансовых показателей: рентабельность, уровень ликвидности, финансовая устойчивость, прибыльность. Основные показатели финансового анализа, необходимого для оценки стоимости компании, и их краткая характеристика представлены в таблице 1:

Таблица 1 – Основные показатели финансового анализа, необходимые для оценки стоимости компании

№	Показатель	Краткая характеристика
1	Коэффициент абсолютной ликвидности	Характеристика способности организации выполнять свои краткосрочные обязательства с помощью свободных денежных средств
2	Коэффициент срочной ликвидности	Характеристика способности организации выполнять свои краткосрочные обязательства не прибегая к ликвидности запасов
3	Коэффициент текущей ликвидности	Кратность оборотных активов, превышающая краткосрочные долговые обязательства
4	Коэффициент общей платежеспособности	Показывает уровень независимости организации от внешних источников финансирования
5	Коэффициент соотношения заемных и собственных средств	Характеристика величины заемных средств на 1 тенге собственного капитала
6	Коэффициент маневренности	Отражение степени мобильности используемого капитала
7	Коэффициент обеспеченности собственными средствами	Отражение степени обеспеченности оборотных активов организации собственными средствами, находящимися в обороте
8	Коэффициент самофинансирования	Количество чистой прибыли, направленной на развитие компании
9	Коэффициент прибыльности всех затрат	Отражает расстояние компании от точки безубыточности
10	Коэффициент прибыльности продаж	Доля прибыли от основного вида деятельности в выручке от реализации
11	Показатели прибыльности свободных денежных и валютных средств	Оценка использования свободных денежных средств в краткосрочных и долгосрочных финансовых вложениях (также в валюте)
12	Рентабельность капитала	Чистая прибыль на 1 тенге вложенного капитала
13	Рентабельность собственных средств и уставного капитала	Показатель эффективности использования собственного и уставного капитала

Примечание: Разработано на основе источника [4]

Весь сводный отчет возможно сформировать в программно-информационном виде, если имеется такая возможность. Исходя из проведенного финансового анализа компании далее оценщиком должны быть составлены следующие документы: экономический баланс, бухгалтерский баланс и отчет о прибылях и убытках ретроспективного характера, прогноз отчета о прибылях и убытках.

После расчетов всех вышеуказанных показателей, для удобства последующего проведения анализа формируется свод в следующем виде:

Таблица 2 – Сводный анализ финансовых показателей компании

Показатель	Определенная отчетная дата			
	01.01.2021	01.04.2021	01.07.2021	01.10.2021
К _{ал}				
К _{сл}				
К _{тл}				
Далее все рассчитанные коэффициенты				
Примечание: Разработано на основе источника [4]				

Бухгалтерский баланс ретроспективного характера представляет собой баланс компании на последнюю отчетную дату. С данного баланса исключается дебиторская задолженность, количество инвестиций, направленных на разработку новых видов продукции, гуд-вилл и иные нематериальные активы. Конечный результат данного документа – полученная величина собственного капитала, состоящая из материальных активов, учтенных по их балансовой стоимости. Данный показатель именуется как ретроспективный собственный материальный капитал.

Экономический баланс – это такой же баланс ретроспективного характера, который отличается тем, что все балансовые стоимости материальных активов заменены на рыночную стоимость. Для того, чтобы ретроспективный баланс превратился в экономический, необходимо, чтобы по рыночной стоимости были пересчитаны следующие финансовые элементы: дебиторская задолженность, стоимость векселей, долгосрочная кредиторская задолженность, стоимость товарно-материальных ценностей и активов с учетом уровня инфляции и затрат на ремонт [5].

Приведенный ретроспективный отчет о прибылях и убытках оцениваемой организации отражает динамику изменений этих показателей за последние 5 лет. Прогнозный отчет о прибылях и убытках (отчет proforma) – это документ, в котором выражается мнение оценщика относительно будущей прибыльности оцениваемой организации.

Все вышеуказанные отчеты составляются сроком на 1-2 года при этом в них учитываются данные до налогообложения и до капитальных затрат. В процессе формирования отчета о прибылях и убытках оценщик обязательно прибегает к отраслевому анализу (сравнение полученных показателей с показателями других компаний той же отрасли) и конкурентному анализу (сравнение полученных показателей с аналогичными показателями конкурентов компании).

Заключение. Финансовый анализ как составная часть оценочной деятельности представляет собой расчет показателей ликвидности (текущей платежеспособности), финансовой устойчивости компании, прибыльности бизнеса, оборачиваемости активов, рентабельности организации [6]. После корректировки всех полученных данных оценщиком производятся дополнения в финансовую и бухгалтерскую отчетность для применения дальнейших стандартных процедур по оценке стоимости компании. По результатам анализа финансово-хозяйственной деятельности организации оценщик разрабатывает приведенный ретроспективный баланс, экономический баланс, приведенный ретроспективный отчет о прибылях и убытках, прогнозный отчет о прибылях и убытках.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Асаул А.Н. Экономика недвижимости: учебник для вузов. 3-е изд. Стандарт третьего поколения. – СПб.: Питер, 2013. – 416 с.
- 2 Оценка собственности. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности: Учебник / А.Н. Асаул, В.Н. Старинский, М.И. Кныш, М.К. Старовойтов. – СПб.: АНО «ИПЭВ», 2010. – 280 с.
- 3 Золотарева Е.В. Сущность оценки стоимости бизнеса // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2015. – № 2-1. – 166 с.
- 4 Оценка организации (предприятия, бизнеса): Учебник / А.Н. Асаул, В.Н. Старинский, М.К. Старовойтов, Р.А. Фалтинский; под ред. засл. деятеля науки РФ, д-ра экон. наук, профессора А.Н. Асаула. – СПб.: АНО «ИПЭВ», 2014. – 476 с.
- 5 Бусов В.И. Оценка стоимости предприятия (бизнеса): Учебник для академического бакалавриата / В.И. Бусов, О.А. Землянский. – Люберцы: Юрайт, 2016. – 382 с.
- 6 Салимов Г.К. Особенности подходов к оценке стоимости бизнеса // Символ науки. – 2016. – № 7-1. – 74 с.

С.Т. Нұрсапа, магистрант
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Компаниялардың құнын бағалауға арналған есептік-талдамалық база

Түйіндеме. Мақалада компаниялардың құнын бағалау үшін бухгалтерлік-аналитикалық базаны құру қажеттілігі анықталады және осы базаны құра алатын ақпарат анықталады. Компанияның құнын анықтау кезінде негізінен қаржылық ақпарат қолданылады, бірақ тәжірибе көрсеткендей, мұндай база нақты құнды есептеу үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондай-ақ, бағалаушының, талдаушының және бухгалтердің мақсаттары анықталады, кейбір жағдайларда олар алға қойған мақсаттар бір-біріне қайшы келуі мүмкін. Осыған байланысты барлық тараптарды қанағаттандыратын және әр түрлі қызмет түрлеріне қолданылатын бірыңғай есепке алу-талдау базасын құрудың маңыздылығы мен қажеттілігі туралы мәселе көтеріледі. Осындай есепке алу-талдау базасын құру үшін пайдалылығы мен өзектілігі тұрғысынан қаржылық және бухгалтерлік ақпаратқа шолу жүргізілді.

Мақалада бағалау процесінде психологиялық факторлардың рөлі және компанияның құнын анықтауда басшылықпен қарым-қатынастың маңыздылығы анықталады. Бухгалтерлік-аналитикалық базаның маңызды бөлігін құрайтын басшылықтың сауалнамасы мен сауалнамасының мысалдары келтірілді. Мақалада дәстүрлі қаржылық есептік және

олардағы ақпараттың бухгалтерлік-аналитикалық базаны құруда қолданылуы қарастырылады. Сондай-ақ есептіліктерден алынған деректерді жинақтайтын жиынтық кесте жасалады.

Түйінді сөздер: компаниялардың құны, бағалау, есептік-талдамалық база, қаржылық есептілік, қаржылық талдау.

S.T. Nursapa, undergraduate
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Accounting and analytical base for assessing the value of companies

Abstract. The article determines the need to create an accounting and analytical base for assessing the value of companies and determines the information that can make up this base. When determining the value of a company, financial information is mainly used, but experience shows that such a base may not be sufficient to calculate the exact cost. Also, the objectives of the activities of the appraiser, analyst and accountant are determined, in some cases the goals pursued by them may contradict each other. In this regard, the question of the importance and necessity of creating a single accounting and analytical base that will satisfy all parties and will be applicable for different types of activities is raised. A review of financial and accounting information was conducted to determine the usefulness and relevance for creating such an accounting and analytical base. The article determines the role of psychological factors in the evaluation process and the importance of communication with management in determining the value of the company. Examples of forms of questionnaires and surveys of management were given, which will form an important part of the accounting and analytical base. The article also reviews traditional financial statements and the applicability of the information contained in them in creating an accounting and analytical base. A summary table is also compiled that summarizes the data obtained from those financial statements.

Keywords: cost of companies, valuation, accounting and analytical base, financial statements, financial analysis.

К.Ш. Шавкатова, магистрант
Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы,
Казахстан

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АУДИТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА ОСНОВЕ МЕЖДУНА- РОДНОГО ОПЫТА

Аннотация. В данной статье рассматривается становление экологического аудита в Республике Казахстан, а также проводится сравнительная характеристика международного опыта развития экологического аудита на примерах таких стран как США и Великобритания. Развитие экологического аудита представлено в хронологическом порядке. Раскрывается более подробно применение различного вида международных стандартов, схем и рекомендаций по введению на предприятиях экологического менеджмента, описываются компоненты экологического менеджмента, схемы и структуры его внедрения. Отмечается важность применения единых международных стандартов, особое внимание уделяется таким стандартам как BS 7750, EMAS, ISO 1400. Приведены примеры казахстанских компаний, что в своей деятельности руководствуются данными международными стандартами. Описаны плюсы применения такой стандартизации. В ходе проведения сравнительной характеристики выявлены причины неэффективного ведения экологического менеджмента, а в следствии чего и экологического аудита в Республике Казахстан. А также предложены варианты решения данных проблем. Статья состоит из введения, основной экспериментальной части, результатов и обсуждений, заключения, а также списка литературы.

Ключевые слова: экологический аудит, экологический менеджмент, международные стандарты экологического менеджмента, BS 7750, EMAS, ISO 1400.

Введение. На протяжении долгих лет людьми игнорировались вопросы защиты окружающей среды, ведь одной из основных своих целей как мировые компании, так и все страны в целом, считали приумножение прибыли, производство все большего объема товаров и услуг. В этой бесконечной гонке за приумножением своего богатства никто не следил за тем, как же это сказывается на природе, а ведь это огромное количество ядовитых газов и токсичных элементов, производственных отходов, что были выпущены в живую природу. Компаниям необходимо было устранять тот урон, что они наносят окружающей среде, именно по этой причине и зародился экологический учет и аудит. Не смотря на то, что множество местных предприятий пренебрегает услугами аудита эколого-экономической эффективности, экологическая безопасность является одной из первичных повесток в стратегии развития будущего Казахстана. И именно в этом пути Западные страны уже имеют многолетний опыт не

только практический, но и теоретический. Опираясь на их компетентный взгляд мы можем выявить слабые точки, на которые надо обратить внимание в первую очередь, а именно отсутствие нормативно-правовых актов, экспертов, которые могли бы предоставить методико-информационную базу, основываясь на исследованиях касаемых экологической безопасности страны. В данной статье был рассмотрен ряд международных стандартов в сфере экологического аудита в сравнении с текущим состоянием данной сферы в Республики Казахстан.

Экспериментальная часть. Прежде чем переходить к международному опыту, обратимся к периоду становления экологического аудита в Республике Казахстан. До сегодняшних дней экологический аудит Республики Казахстан претерпел достаточное количество изменений, а зарождение его как направления принято считать с приобретения страной независимости. Годы независимости в Казахстане стали годами образования и становления совершенно новой государственной системы обеспечения экологической безопасности, управления охраной окружающей среды и природопользованием – хорошо организованной и территориально разветвленной системы исполнительных органов в области охраны окружающей среды Республики Казахстан. Это обеспечило формирование и последовательную реализацию государственной политики в области охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов.

Основы государственной политики в области охраны окружающей среды были заложены в Концепции экологической безопасности на 2004-2015 годы, одобренной распоряжением Президента Республики Казахстан 30 апреля 1996 года [1]. Нормативно-правовая база формировалась в период с 1997-2007 гг., расположим в хронологическом порядке данные изменения в виде таблицы.

Таблица 1 – Формирование нормативно-правовой базы экологического аудита Республики Казахстан

Год	Наименование
Законы	
1997	«Об охране окружающей среды», «Об особо охраняемых природных территориях», «Об экологической экспертизе»
1998 год	«О радиационной безопасности»
2002 год	«Об охране атмосферного воздуха»
Указы Президента, имеющие силу закон	
1995	«О нефти»
1996	«О недрах и недропользовании»
Кодексы	
2003	Лесной, Водный и Земельный кодексы
2007	Экологический кодекс
Примечание – по данным источникам [1-4]	

Благодаря формированию нормативной правовой базы практика природоохранной деятельности на территории Казахстана через процедуру экологического аудита приобрела новые рычаги влияния на

деятельность крупных предприятий, наносящих ущерб окружающей среде и здоровью населения в районах их воздействия. Если ранее процедура экологического аудита применялась крайне редко, только в отдельных случаях, то после введения в действие Экологического Кодекса в 2007 г. практика проведения экологического аудита (обязательного и инициативного) стала более распространенной. По оценкам специалистов, ежегодно проходят сотни экологических аудитов, как инициированных контролирующими органами, так и самими предприятиями.

В то же время, текущая деятельность многих экологических аудиторских организаций (экологических аудиторов) и аудируемых субъектов не в полной мере соответствует требованиям Экологического Кодекса РК. В частности, при проведении экологического аудита стороны не руководствуются типовой формой плана проведения экологического аудита, утвержденной Палатой экологических аудиторов. Уполномоченным органом в области охраны окружающей среды выданы десятки лицензий экологическим компаниям на право проведения экологического аудита, однако требование об обязательном членстве в Палате экологических аудиторов во многих случаях не выполняется, что в дальнейшем может привести к отмене полученных результатов аудита [5].

Сравнивая систему экологического аудита Республики Казахстан с системами таких развитых зарубежных стран как США, Великобритания и Канада, первое, на что стоит обратить внимание – время развития сферы экологического учета и аудита, так например, в Казахстане получает свое распространение с 1997 года, тогда как за рубежом развитие сферы экологического учета и аудита пришлось на 70-ые, в 90-х годах уже были сформированы международные схемы и стандарты, которые явились основой экологической деятельности в множестве стран, в том числе и в Республике Казахстан. Их широкое распространение было связано с повышением требований природоохранного законодательства, невыполнение которых могло стать причиной значительных финансовых санкций для производственных структур и связанных с ними кредитных и страховых организаций. Поэтому возникновение экологического аудита объяснялось необходимостью защиты интересов предприятий.

Первым официальным документом в сфере экологического аудита стал британский стандарт BS 7750, выпущенный в 1992 году, который создавался как рекомендации, полезные для создания эффективной системы экологического менеджмента, развития инициативного экологического аудирования, что должно сказаться на улучшении экологических характеристик деятельности организации в целом.

Стандарт BS 7750 предполагает следующие стадии разработки и внедрения системы экологического менеджмента [6]:

1. Предварительный обзор ситуации. Необходимо определить все экологические нормативные требования, предъявляемые к деятельности предприятия, и установить, какие элементы экологического менеджмента уже практически используются на данном объекте.

2. Разработка заявления об экологической политике, которое бы охватывало все аспекты деятельности и продукцию предприятия и было разъяснено и принято к исполнению всеми уполномоченными сторонами (подразделениями, лицами).

3. Определение структуры распределения обязанностей и ответственности в системе экологического менеджмента.

4. Оценка степени воздействия предприятия на окружающую среду. Необходимо составить перечень установленных нормативов, характеристик выбросов в атмосферу, сбросов в водные объекты, размещения отходов, а также описание аспектов воздействия на окружающую среду предприятий-поставщиков.

5. Разработка экологических целей и задач предприятия.

6. Определение тех стадий производства, процессов и видов деятельности, реализованных на предприятии, которые могут оказать воздействие на окружающую среду, и разработка системы контроля их функционирования.

7. Разработка программы экологического менеджмента, назначение ответственного за ее выполнение старшего менеджера. Программа должна быть составлена таким образом, чтобы учитывались не только нынешние, но и все прошлые виды деятельности предприятия, а также вероятное воздействие на окружающую среду жизненного цикла новых видов продукции.

8. Разработка и выпуск детального руководства, которое позволяло бы аудитору системы экологического менеджмента определить, что система функционирует, и учитывает все значимые аспекты воздействия предприятия на окружающую среду.

9. Установление системы регистрации всех экологически значимых событий, видов деятельности и т.п., например, записи случаев нарушения требований экологической политики, описания предпринятых для улучшения ситуации мер, отчетов по итогам инспекции и текущего контроля.

10. Аудиты. BS 7750 включает описание процедуры аудирования и детализирует требования к аудиторскому плану. Вне зависимости от этого, аккредитующая организация может предпринять внешнюю проверку итогов внутреннего аудирования (в BS 7750 под аудированием понимается систематическая оценка, предпринимаемая с тем, чтобы определить, согласуется ли функционирование системы экологического менеджмента с запланированными целями, задачами, структурой и т.п., является ли внедренная ли система экологического менеджмента эффективной и отвечающей требованиям экологической политики предприятия. BS 7750 был принят Финляндией, Нидерландами и Швецией. Франция, Ирландия и Испания разработали свои стандарты. Австрия предпочла ждать опубликования международных требований к системам экологического менеджмента.

На основе данного стандарта BS 7750 в 1993 году были созданы схемы экологического менеджмента и аудирования (Eco-management and auditscheme, или EMAS). Главной особенностью данных схем явилось предоставление населению экологической информации, таким образом предполагалось появление дополнительной мотивации у руководства организаций – позиционирование себя как компаний, заботящихся об окружающей среде. Цикл схемы экологического менеджмента в соответствии с требованиями EMAS включает пять основных компонентов:

1) разработку экологической политики и выпуск документа (заявления), сообщающего о приверженности предприятия к достижению конкретных экологически значимых целей путем решения определенных задач;

2) оценку существующей ситуации, т.е. установление начальных характеристик деятельности, по отношению к которым будет оцениваться эффективность функционирования схемы экологического менеджмента;

3) формулирование конкретных задач (т.е. перечня тех характеристик деятельности, которые подлежат улучшению), отвечающих целям экологической политики предприятия;

4) подготовку экологической программы, детализирующей пути и стадии решения поставленных задач;

5) проведение экологических аудитов с тем, чтобы периодически проверять, решаются ли поставленные предприятием задачи и ведет ли функционирование схемы экологического менеджмента к улучшению экологических показателей его деятельности.

Однако BS 7750 схемы EMAS не являлись официальными, утвержденными стандартами. Таким документом явился международный стандарт серии ISO (International Standard Organization). Международной организацией по стандартизации (International Organization for Standardization) была создана Группа стратегического планирования по окружающей среде (Strategic Advisory Group on the Environment), которая подготовила обоснование целесообразности работ по стандартизации в области экологического менеджмента, а в 1993 г. ISO был создан Технический комитет 207 «Экологический менеджмент». В результате работы ИСО/ТК 207 на основе BS 7750 был разработан и в 1996 г. принят первый международный стандарт СЭМ – ISO 14001:1996.

Одновременно завершилась работа комитета над рядом вспомогательных стандартов серии 14000: общим руководством по СЭМ в соответствии с ISO 14001 и стандартами, посвященными вопросам аудита СЭМ. Международные стандарты серии ISO 14000 можно условно разделить на три основные группы:

1) стандарты, раскрывающие принципы создания и использования систем экологического менеджмента;

2) стандарты, описывающие инструменты экологического контроля и оценки;

3) стандарты, содержащие рекомендации, ориентированные на продукцию.

Сами по себе стандарты ISO – не просто формальность. В частности, сертифицированная СЭМ позволяет: меньше нарушать природоохранное законодательство, поскольку ISO 9001, 14001 строже подходят к его соблюдению; снижать риск аварий и происшествий; меньше воздействовать на окружающую среду, поскольку система ISO строго регламентирует в том числе эту область; рациональнее использовать естественные ресурсы и за счет этого экономить их без потерь; сокращать отходы производства согласно тому, как это рекомендует делать система ИСО; делать внутренний менеджмент эффективнее, систематизируя и документируя процедуры по охране окружающей среды.

На настоящее время на ISO 14001 перешли такие казахстанские компании как АО «НК «КТЖ», Атырауский Нефтеперерабатывающий завод, «ENRC Logistics», «Alshin West», «Frontline Safety», «TC Company», «Jeticy 2012», «Express Global Story LTD», «Secure Inform», «Holster», «Resource Management Service» и пр.

Результаты и обсуждения. Развитие экологического аудита в разных странах имело свои особенности, это мы можем заметить по вышеупомянутой хронологии становления экологического менеджмента. В то время как в Республике Казахстан только формировалось понятие экологического аудита, за рубежом уже были сформулированы и успешно внедрены международные стандарты. Это послужило причиной того, что компании Республики Казахстан, в попытках идти в ногу с развитыми странами, не задумывались о фундаментальности проблемы и упускали многие моменты. Самым важным из которых, по нашему мнению, является изначальное упущение при открытии организаций проблем загрязнения окружающей среды. В связи с чем отсутствуют специализированные инстанции и регуляторы, а также персонал, ответственный за формирование экологических стратегий и путей решения. Казахстанские компании прибегают к сторонним организациям и более компетентным компаниям, которые проводят экологический подробный аудит и составляют экологический отчет. То есть, к вопросам экологизации бизнеса не относятся фундаментально, как это делается в ряде зарубежных стран. В зарубежных странах экологический аудит является лишь частью экологического менеджмента и внедряется, и практикуется он по всем критериям, что указаны в международных стандартах, ежегодно группой менеджеров ставятся цели и задачи, направленные на эффективное использование внутренних ресурсов компании. По окончании периода проводится проверка и составляется новый план действий. Руководства предприятий сами заинтересованы в улучшении показателей, так как получают поддержку от государства, инвесторов и населения. По этой же причине экологические отчеты крупных корпораций публикуются в открытый доступ.

В Казахстане к международным стандартам ISO 14001 на данный момент прибегают лишь те компании, которые заинтересованы в зарубежном сотрудничестве. По нашему мнению, это огромное допущение, что отечественные компании не заинтересованы в экологизации бизнеса и не задумываются об экологическом состоянии региона и страны, а также руководствуются лишь финансовыми результатами.

Заключение. Таким образом мы подробно рассмотрели становление экологического аудита в Республике Казахстан, США и Великобритании, представив данные в хронологическом порядке. Рассмотрели и подробно разобрали критерии необходимые при переходе к международным стандартам ISO 14001, BS 7750, EMAS. Выявили основные проблемы, возникающие в казахстанских компаниях при проведении экологического аудита и причины столь неэффективного ведения экологического менеджмента. Решением данных проблем на данный момент может стать:

1. Внедрение экологического менеджмента на предприятии с нуля согласно международным стандартам и зарубежному опыту.
2. Формирование в компаниях специализированных отделов работающих непосредственно с экологической составляющей организации.

3. Выпуск экологических отчетов в открытый доступ.
4. Трансляции новых стандартов на клиентов, контрагентов и партнёров для дальнейшего укрепления экологических миссий.

Данные пункты помогут компаниям стать более привлекательными в глазах зарубежных инвесторов, а также укрепить свои позиции и на отечественном рынке. Кроме того, соблюдая 14001 проще получить заметное преимущество в тендерах, конкурсах и государственных заказах.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Пути реализации пунктов стандарта ИСО 14001 в Казахстане //www.cfin.ru
2. Внедрение экологического аудита в деятельность института внешнего финансового контроля Казахстана //www.esep.kz
3. Алиев А.А. Развитие экологического аудита в Республике Казахстан// be5.biz
4. Концепция экологической безопасности Республики Казахстан на 2004-2015 годы //www.kazembassy.by
5. Байсеитов М.А. Экологический аудит в Республике Казахстан// ecosourier.kz
6. Стандарты систем экологического менеджмента BS 7750 // ekolog.org
7. Чистов И.В., Григорьев А.В. Обоснование необходимости использования процедур экологического аудита в хозяйственной деятельности //www.naukaxxi.ru

К.Ш. Шавкатова, магистрант

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Халықаралық тәжірибе негізіндегі Қазақстан Республикасының экологиялық аудиттің салыстырмалық сипаттамасы

Түйіндеме. Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы экологиялық аудиттің қалыптасуы қарастырылады, сонымен қатар АҚШ, Ұлыбритания сияқты елдердің мысалдарын пайдалана отырып, экологиялық аудитті дамытудың халықаралық тәжірибесіне салыстырмалы сипаттама беріледі. Экологиялық аудиттің дамуы хронологиялық ретпен берілген. Кәсіпорындарда экологиялық менеджментті енгізу бойынша халықаралық стандарттардың, схемалардың және ұсыныстардың әртүрлі түрлерін қолдану егжей-тегжейлі ашылды, қоршаған ортаны қорғауды басқарудың құрамдас бөліктері, оны жүзеге асыру схемалары мен құрылымдары сипатталады. Бірыңғай халықаралық стандарттарды қолданудың маңыздылығы атап өтілді, BS 7750, EMAS, ISO 1400 сияқты стандарттарға ерекше назар аударылады. Өз қызметінде осы халықаралық стандарттарды басшылыққа алатын қазақстандық компаниялардың мысалдары

келтірілген. Мұндай стандарттауды қолданудың артықшылықтары сипатталған. Салыстырмалы сипаттамалар барысында қоршаған ортаны басқарудың тиімсіз жүргізілу себептері және оның нәтижесінде Қазақстан Республикасындағы экологиялық аудит анықталды. Сондай-ақ осы мәселелерді шешудің нұсқалары ұсынылды. Мақала кіріспеден, негізгі эксперименттік бөлімнен, нәтижелер мен талқылаулардан, қорытындыдан, библиографиядан тұрады.

Түйінді сөздер: экологиялық аудит, экологиялық менеджмент, халықаралық экологиялық менеджмент стандарттары, BS 7750, EMAS, ISO 1400.

K.S. Shavkatova, undergraduate
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Comparative characteristics of environmental audit of the Republic of Kazakhstan based on international experience

Abstract. This article examines the formation of environmental audit in the Republic of Kazakhstan, and also provides a comparative description of international experience in the development of environmental audit using the examples of countries such as the United States and Great Britain. The development of environmental auditing is presented in chronological order. The application of various types of international standards, schemes and recommendations for the introduction of environmental management at enterprises is revealed in more detail, the components of environmental management, schemes and structures for its implementation are described. The importance of applying uniform international standards is noted, special attention is paid to such standards as BS 7750, EMAS, ISO 1400. Examples of Kazakhstani companies are given that are guided by these international standards in their activities. The advantages of applying such standardization are described. In the course of the comparative characteristics, the reasons for the ineffective conduct of environmental management, and as a result of which the environmental audit in the Republic of Kazakhstan, were identified. And also suggested options for solving these problems. The article consists of an introduction, a main experimental part, results and discussions, a conclusion, and a bibliography.

Keywords: environmental audit, environmental management, international environmental management standards, BS 7750, EMAS, ISO 1400.

А.К. Низамдинова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

М.Б. Ниязбек², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТИҢ САУДАДАҒЫ КӨРІНІСІ

Түйіндеме. Сауда экономиканың жетекші салаларының бірі болып табылады. Елдің экономикалық қызметінде сауда кәсіпорындары саны бойынша алғашқы орындардың бірінде екені сөзсіз. Бөлшек тауар саудасы жалпы сауда кәсіпорындарының анықтайтын қуатының көрсеткіштерінің бірі ретінде әрекет етеді, өйткені оның мәні бойынша кәсіпорынның қызмет көлемін бағалауға болады, ол кәсіпорын ресурстарын пайдалану тиімділігі мен тауарларды сатуға жұмсалған жалпы шығындарды сипаттайды. Бөлшек сауда айналымы маңызды ұлттық экономикалық көрсеткіштердің бірі болып табылады. Сол үшін де ол ел өмірінде болып жатқан экономикалық және әлеуметтік-экономикалық процестерді ажыратады.

Тауар айналымы саласында бөлшек сауда айналымы сауданың басқа көрсеткіштеріне, атап айтқанда тауарлық қорларға және олардың саудадағы еңбек айналымына және т.б. әсер етеді. Бөлшек сауда айналымын талдау деңгейі мен сапасы мынадай маңызды шарттармен айқындалады: басқарудың барлық деңгейлеріндегі ұйым басшылығының құзыреттілігімен; функционалдық бөлімшелерде жұмыс істейтін мамандардың біліктілігімен; ақпараттық базаның болуымен және компьютерлік техникамен қамтамасыз етілуімен. Сапалы жүргізілген талдау еңбек құралдарын пайдаланудағы «қиындықтарды» көрсетуге мүмкіндік береді, ал алынған нәтижелерді объективті және барабар бағалау осы бағыттағы жедел және перспективалы жұмысты неғұрлым нақты ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Мақалада бухгалтерлік есептің бөлшек саудадағы маңызы, жүргізу тәртібі сипатталған. Тақырыптың өзектілігі бөлшек саудада тауарларды сатудың бухгалтерлік есебін жетілдіру қажеттілігімен, оны жаңа мазмұнмен, жаңа экономикалық шындықтармен толықтырумен және есепке алудың жаңа заманауи тәсілдері мен әдістерін әзірлеумен анықталады.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп, қаржылық есептілік, баланс, сауда айналымы, бөлшек сауданы ұйымдастыру, сауда шоты, дебиторлық берешек.

Кіріспе. Бөлшек сауда ұйымдарының сәтті дамуының маңызды шарты бухгалтерлік есепті, атап айтқанда тауарлардың қозғалысын, оның ішінде тауарлардың түсуі, сатылуы және қорлары туралы ақпаратты жинауды, өңдеуді және талдауды ұйымдастыруды жетілдіру болып табылады. Тауарлардың номенклатурасы, бухгалтерлік есептің әртүрлі әдістері, нақты шығындарды күрделі есептеу, көптеген жеткізушілермен

және сатып алушылармен есеп айырысуды ұйымдастыру сауда кәсіпорны бухгалтерінің жұмысын өте күрделі және жауапты етеді. Сондықтан бөлшек сауда кәсіпорындарының тиімді экономикалық қызметі тауарлар қозғалысының барлық кезеңдерінде бухгалтерлік есепті дұрыс қою, бастапқы және ағымдағы есеп жүргізудің қолданыстағы әдістерін жетілдіру және қаржылық нәтижелерді есепке алуды ұйымдастыру, ұйымның қаржылық жағдайы мен тұрақтылығын бағалау жағдайында ғана мүмкін болады. Мәселенің бұл өзектілігі тезистің мына тақырыбын таңдауға әкелді: «бөлшек саудадағы бухгалтерлік есепті жетілдіру», бұл, ең алдымен, кәсіпорынның негізгі қызметі бөлшек сауда болып табылатындығына байланысты. Бұл бөлшек сауда нарықтық ортадағы өзгерістерге динамикалық жауап беруге ғана емес, сонымен қатар әр тұтынушының қажеттіліктерін уақтылы қанағаттандыру арқылы өмір сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Сондықтан бухгалтерлік есепті жетілдіру процесіне өз бағыттарын енгізу қажеттілігі туындады. Бөлшек сауда саласындағы бухгалтерлік есеп шығыстарды қысқарту және ұйымның кірісін арттыру бағытында сауда қызметінің басқа да тараптарын ескеруі тиіс. Бұл бүкіл ел экономикасының қозғаушы күші болып табылатын сауда қатынастары, ал тауарлық операциялар саудадағы негізгі есепке алу объектісі болып табылады. Елімізде сауда кәсіпорындарының саны күрт өсті, нәтижесінде бөлшек саудада бухгалтерлік есепті жетілдіру маңызды экономикалық мәнге ие болады.

Сараптамалық бөлім. Экономика профессоры Н.В. Адамов және М.В. Вахрушин бөлшек сауданың экономикалық өсу деңгейін анықтау кезінде бухгалтерлік есеп жүйесіндегі артықшылықтар мен кемшіліктерді анықтады. Ал кейбір ғалымдар, мысалы, А.Д. Шеремет және И.А. Кошкин, бөлшек саудадағы бухгалтерлік есепті жетілдіру жолдарын анықтады. Атап айтқанда, профессор, экономика ғылымдарының докторы, әртүрлі жұмыстар мен теориялардың авторы – И.А. Кошкин саудадағы бухгалтерлік есепті жетілдірудің өзіндік нұсқасын ұсынды: «Бухгалтерлік есеп әдістемесі мен технологиясын жетілдірудің маңызды бағыттарының бірі – бұл іскери практикадағы ауытқу әдісімен ақпаратты есепке алу. Сауда кәсіпорындары мен ұйымдарындағы бухгалтерлік есеп әдістемесінің дамуы, оның әдістемесі мен ұйымдастырылуын жетілдіру және сайып келгенде экономикалық механизмді жетілдіруде есеп пен бақылау рөлінің артуы осы саладағы ғылыми зерттеулерді күшейтуді және олардың нәтижелерін тәжірибеге кеңінен енгізуді талап етеді».

Сауда ұйымдарындағы бухгалтерлік есепті жүргізудің маңызы өте зор. Себебі күнделікті жүргізіліп отырған нақты дұрыс есептілік қызметтің табысты болуына бірден-бір себеп.

Сондықтан сауда ұйымдарының алдына бухгалтерлік есепті жүргізудің төмендегідей міндеттері қойылған:

1) сақталуды және ұтымды пайдалануды қамтамасыз ететін ұйымдардағы барлық мүліктің сандық – сомалық есебі;

2) ұйым мүлкін қалыптастыру көзінің есебі (ұйымның міндеттемесі);

3) сауда ұйымдарындағы бухгалтерлік өткізбенің көмегімен жүзеге асатын барлық шаруашылық процестердің сипаттамасы;

4) саудалық және басқарушылық қызметті жүзеге асыруға кеткен сандық және сапалық есебі;

5) ұйымды басқару және жетекшілік ету үшін қажетті ұйымның сауда қызметінің толық және жеткілікті ақпараттарының қалыптасуы;

б) аналитикалық есептің жүргізілуі тауарлардың, сатып алушылар, жабдықтаушылар және басқа да объектілер есебінің жан-жақты мағлұмат алу үшін қажеттілігі.

Саудадағы бухгалтерлік есептің нақты ерекшеліктеріне тауарларды қабылдауды, сақтауды және өткізуді есепке алу және тіркеу, сонымен қатар сату кезінде бақылау-касса машиналарын қолдану қажеттілігі жатады. Саудадағы есеп жүргізудің арнайы процедурасы көтерме және бөлшек сауда қызметіне әсер етеді, олардың әрқайсысында негізгі бағыттар анықталады. Бөлшек бухгалтерлік есеп тауарларды алу, сату және қайтару және басқа операцияларды есепке алуды қамтиды. Сауда ұйымдарының қызметінде айналым, сатып алу, тасымалдау, сату, қабылдау, тиеу-түсіру, сақтау, тұтынушыларға жеткізу, есептен шығару, есептен шығару және т.с.с. байланысты тауарлық операциялар бар.

Белгіленген объектілер саудадағы бухгалтерлік есептің рөлі мен маңызын күшейтеді. Бухгалтерлік есеп нарықтық экономикасы дамыған елдерде де, Қазақстан Республикасында да басқарудың маңызды функцияларының бірі болып табылады.

Бухгалтерлік есеп – бұл заңды тұлғаның шаруашылық операциялары, оның мүлкі, осы мүлікті қалыптастыру көздері, ұйым міндеттемелерінің пайда болуы мен қозғалысы туралы ақпаратты ақшалай түрде жинау, өлшеу, тіркеу, өңдеу және беру жүйесі.

Бастапқыда бухгалтерлік есеп, баланс, екі жақты жазу және түгендеу алғаш саудада пайда болды. Сауда ұйымында бухгалтерлік есепті жүргізу қатаң түрде ҚР заңнамалық, нормативтік құжаттарымен регламенттелуі тиіс.

Кесте 1 – Бухгалтерлік есеп бойынша заңнамалық-нормативтік құжаттар:

1-ші деңгей	«Бухгалтерлік есеп туралы» Заң, ҚР Азаматтық кодексі, бухгалтерлік есеп бойынша басқа да заңдар, ҚР Президентінің Жарлықтары ҚР Үкіметінің қаулылары
2-ші деңгей	Бухгалтерлік есеп бойынша ережелер (ХКЕС)
3-ші деңгей	Қазақстан Қаржы министрлігінің нормативтік құжаттары: бұйрықтар, әдістемелік ұсынымдар, нұсқаулықтар, түсініктемелер, хаттар
4-ші деңгей	Басқа министрліктер мен ведомстволардың нормативтік құжаттары
5-ші деңгей	Ұйымның есеп саясаты жөніндегі бұйрық, ұйымның басқа да жұмыс құжаттары

Тауарлар, кез келген актив сияқты, есепке алудың мынадай критерийлері (есепке алу элементін ұйымның балансына немесе кірістері мен шығыстары туралы есебіне қосу мүмкіндігі үшін қажетті сипаттамалар болған кезде ғана көрсетіледі):

1. Болашақта осы актив бойынша экономикалық пайда алу ықтималдығы болған кезде;

2. Есепке алу объектісін сатып алуға немесе өндіруге нақты шығындарды бағалау мүмкін болған кезде.

Тауарлар баланста оларды пайдаланудан болашақ экономикалық пайда алу мүмкіндігі болған кезде ғана танылады. Пайдаланудың экономикалық пайдасы ұйымдарға әртүрлі жолдармен келуі мүмкін, мысалы:

- тауарлар сатылуы мүмкін, бұл ретте тауарларды сатудан түсім алу пайда болады;

- тауар басқа активтерге айырбастау үшін немесе субъектінің қолданыстағы міндеттемелерін өтеу құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін, бұл ретте нақты ақша қаражатын үнемдеудегі, міндеттемелерді қысқартудағы немесе жаңа активтердің түсуіндегі пайда;

- тауарларды дивидендтер ретінде төлеу үшін де пайдалануға болады және т.б.

Тауарлар, барлық қорлар сияқты, сатудың мүмкін болатын таза құнының ең аз құны бойынша бағаланады.

Тауарлардың өзіндік құны тауарларды ағымдағы жай-күйіне және олардың ағымдағы орналасқан жеріне жеткізу мақсатында жүргізілген сатып алуға, қайта өңдеуге арналған барлық шығындарды, өзге де шығындарды қамтиды.

Сауда фирмаларында әкімшілік және бухгалтерлік бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ақпарат алу үшін материалдық жауапты адамдар үшін тауарлардың аналитикалық есебі жүргізіледі. Тек осы жағдайда ғана әрбір адамның өзіне сеніп тапсырылған құндылықтар үшін жеке жауапкершілігі қағидатын іс жүзінде жүзеге асыруға қол жеткізіледі.

Пайдаланушылар арасында ең танымал бірі есеп жүргізу әдістерінің бірі – 1С: бухгалтериядағы бөлшек сауда операцияларын есепке алу жүйесі. Әдетте, бұл транзакциялардың бірінші санаты, оны кәсіпкерлер толыққанды есепке алу жүйесіне көшу кезінде танысуы керек. Шаруашылық есепке алу операцияларын жүргізу мен тіркеудің дұрыстығына қатысты пайдаланушылар алдында туындайтын салықтық міндеттемелерден басқа, қолданылатын қосарланған жазба операцияларды неғұрлым ашық етуге көмектеседі.

Бұл сауда қорының жалпы жағдайына, айналым коэффициентіне және сайып келгенде пайдаға оң әсер етеді. Ұсынылған есеп жүйесі бірнеше қоймаларда орналасқан күрделі тауар номенклатурасына қызмет көрсетуге және кіріске алынған тауардың жоғалуын болдырмауға көмектеседі.

Отандық бухгалтерлік есеп стандартына айналған бұл танымал бағдарлама автоматтандырылған және автоматтандырылмаған сауда нүктелерінің операцияларын тіркеуге арналған. Екінші жағдайда, жазбалар деректерді дербес енгізетін маман жүзеге асырады. Дәл осы форма кәсіпкерлер үшін өте қолайлы, сондықтан бағдарламалық қосымшаны терең зерттемей-ақ, сауда операцияларын қалай көрсету керектігі туралы Нұсқаулық бағдарламалық ортамен жұмыс істеудің басында қажет.

Ең алдымен, 1С бөлшек сатуды есепке алу аясында: бухгалтерлік есеп бірқатар бастапқы және бухгалтерлік құжаттар арасындағы байланысты қамтамасыз етеді, атап айтқанда, келесі жазбалар қамтамасыз етіледі:

- қоймадағы тауарлардың түсуі және кіріске алынуы;
- бағаны қалыптастыру;
- бөлшек қоймаға ауыстыру;
- тауарды сату;
- инкассация және есепті шотқа түсімді қабылдау.
- Егер сақтау орны қойма болмаса да, бухгалтерлік жазба мыналарды қамтиды:
 - жеткізуші ішкі өндіріс болса да, тауарды жеткізушіден көтерме қоймадағы бөлшек сауда нүктесі арқылы қабылдау;
 - сату бағасын орнату және тауарды бөлшек қоймаға беру;
 - өнімдерін сату;
 - сатудан түскен түсімнің түсуі;
 - бөлшек қоймадан тауарды жөнелту.

Интерфейсте бәрі қарапайым ұйымдастырылған, бастысы – жоғарыда сипатталған алгоритмді игеру және оны бухгалтерлік есепте дұрыс көрсетуді үйрену.

Саудадағы бухгалтерлік есептің өзіндік ерекшеліктеріне тауарлардың түсуін, сақталуын және өткізілуін есепке алу және рәсімдеу, сондай-ақ сату кезінде бақылау-кассалық техниканы пайдалану қажеттілігі жатады. Саудадағы бухгалтерлік есептің ерекше тәртібі көтерме және бөлшек қызметті қозғайды, олардың әрқайсысында негізгі бағыттар айқындалған. Бөлшек саудадағы бухгалтерлік есеп тауарлардың түсуін, сатылуын және қайтарылуын есепке алуды және басқа да операцияларды қамтиды. Сатып алу-сату шартына сәйкес тауарға меншік құқығының ауысуы сату деп танылады. Жоғарыда айтылғандай, бөлшек сауда шартын жасасу сәті әрқашан оны орындау сәтімен сәйкес келеді. Сондықтан, сатып алушыдан дүкен кассасына төлем ала отырып, сатушы тауарларды сатуды дереу бухгалтерлік есепте көрсетеді. Тауарларды сату және қаржылық нәтижелерді қалыптастыру бойынша операциялардың сенімді көрінісі толығымен тауарлар мен ақша қаражаттарының қозғалысын есепке алуды ұйымдастыруға байланысты.

Сауда кәсіпорындарындағы тауарлардың қозғалысын есепке алу кіріс және шығыс құжаттарының дұрыс рәсімделуімен тікелей байланысты. Сауда ұйымдарындағы тауарлардың қозғалысын есепке алу тәртібі заңнамалық актілермен бекітіліп, сауда ұйымдарында тауарларды қабылдау, сақтау және беру операцияларын есепке алу және рәсімдеу жөніндегі Әдістемелік ұсыныстармен реттеледі. Көрсетілген әдістемелік ұсынымдардың тармағымен бөлшек сауда айналымының сомасы сатылған тауарлар үшін түскен түсім сомасы бойынша айқындалады. Түсім әрбір құрылымдық бөлімше бойынша күннің соңы мен басындағы бақылау-касса машиналары сомаларының көрсеткіштері арасындағы айырма ретінде есептеледі.

Бөлшек сауда кәсіпорындарында тауарларды сатудың синтетикалық есебі жүргізіледі. Осы шоттың кредиті бойынша өткізілген тауарлардың сату құны, ал дебет бойынша – тауарларды өткізуге байланысты шығыстар (сатып алу құнын, сатуға арналған шығыстарды қоса алғанда) және салықтар көрсетіледі. Кассалық құжаттар негізінде тауарларды сатудан түскен түсім сомасына мынадай жазба жасалады: Дт 1010 «касса»

Кт 1210 «сатып алшыдар мен тапсырыс берушілердің қысқа мерзімді дебиторлық берешегі» қосалқы шоты. Бір мезгілде ҚҚС сомасы есептеледі (егер сауда ұйымы салық төлеуші болып табылса): Дт 1210 «сату», 3130 «салықтар мен алымдар бойынша есеп айырысулар» «ҚҚС» қосалқы шоты. Демек, сауда ұйымы алған кірістің дұрыс көрсетілуі, ең алдымен, ақшаны есепке алу жөніндегі нұсқауларды орындаудың дәлдігіне байланысты.

Кез келген шаруашылық жүргізуші субъектілердің бөлшек сауда айналымы мынадай белгілер бойынша жіктеледі:

- сауда нысандары бойынша;
- аумақтық сипаттамасы бойынша;
- есеп айырысу нысанына қарай, құрамы бойынша;
- баға әсерін есепке алуға байланысты;
- өлшегіштер бойынша;
- құрылымы бойынша;
- есептілікті жасауы бойынша жіктеледі.

Қорытынды. Бөлшек сауда шеңберінде бухгалтерлік есепті, коммерциялық жұмысты дұрыс ұйымдастыру тауар айналымының өсуіне, халықтың жиынтық сұранысын жеткілікті түрде толық қанағаттандыруға және коммерциялық жетістіктерге жетуге ықпал етеді. Біз күткен пайда сату жүйесі мен бөлшек сауданың қаншалықты тиімді ұйымдастырылғандығына байланысты. Бөлшек сауда кәсіпорындары тауарларды халыққа тікелей сатады, яғни жеке тұлғаларға бөлшек сатудың өзіндік әдістері мен әдістерін қолдана отырып, олар ақырында өнімді өндірушінің тұтынушыға деген үндеуін аяқтайды. Бөлшек сатудың тиімді әдістерін таңдау – бөлшек сауда бизнесіндегі маңызды қадам. Тауарларды тиімді ұйымдастырылған сату сауда кәсіпорнының тауар айналымының өсуіне, халықтың сұранысының жақсырақ қанағаттандырылуына ықпал етеді және кәсіпорынның тиімді жұмысын қамтамасыз етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Назарова В.Л. Бухгалтерский учет в отраслях: Учебник / В.Л. Назарова. – Алматы Экономика, 2016. – 253 с.
2. Радостовец В.В. Теория и отраслевые особенности бухгалтерского учета: научное издание – Алматы: Центраудит-Казахстан, 2017. – 495 с.
3. Толпаков Ж.С. Бухгалтерский учет [Текст] – Учебник / Ж.С. Толпаков. – Караганда: ОАО Карагандинская полиграфия, 2016. – 980 с.
4. Акчурина Е.В. Бухгалтерский финансовый учет: Учебное пособие, – М.: Издательство «Экзамен». – 2019.
5. Бобров Н. Анализ новых тенденций в развитии розничной торговли. – М.: Маркетинг, 2019.
6. Безруких П.С., Кондраков Н.П., Палий В.Ф. Бухгалтерский учет: Учебник. – М.: Бухгалтерский учет, 2017.
7. Учет в торговле: // Приложение к журналу «Главбух». – 2018, № 1, с. 65.

А.К. Низамдинова¹, кандидат экономических наук, и.о. доцента

М.Б. Ниязбек², магистрант

^{1,2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Отражение бухгалтерского учета в торговле

Аннотация. Торговля является одной из ведущих отраслей экономики. Несомненно, в экономической деятельности страны торговые предприятия занимают одно из первых мест по количеству. Розничная торговля товарами выступает в качестве одного из определяющих показателей мощности предприятий торговли в целом, так как по ее значению можно оценить объем деятельности предприятия, который характеризует эффективность использования ресурсов предприятия и общие затраты на реализацию товаров. В сфере товарооборота розничный товарооборот оказывает влияние на другие показатели торговли, в частности на товарные запасы и их трудовой оборот в торговле и др. Уровень и качество анализа розничного товарооборота определяются следующими важными условиями: компетентностью руководства организации на всех уровнях управления; квалификацией специалистов, работающих в функциональных подразделениях; наличием информационной базы и обеспеченностью компьютерной техникой. Качественно проведенный анализ позволяет отразить «трудности» в использовании средств труда, а объективная и адекватная оценка полученных результатов позволяет более четко организовать оперативную и перспективную работу в данном направлении. В статье описано значение бухгалтерского учета в розничной торговле, порядок ведения. Актуальность темы определяется необходимостью совершенствования бухгалтерского учета реализации товаров в розничной торговле, наполнения его новым содержанием, новыми экономическими реалиями и разработки новых современных подходов и методов учета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовая отчетность, баланс, товарооборот, организация розничной торговли, торговый счет, дебиторская задолженность.

A.K. Nizamdinova¹, candidate of Economic Sciences, acting associate professor

M.B. Niyazbek², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Reflection of accounting in trade

Abstract. Trade is one of the leading sectors of the economy. Undoubtedly, in the economic activity of the country, trade is one of the first places in terms of the number of enterprises. Retail trade in goods acts as one of the indicators of the determining capacity of commercial enterprises in general, since by its essence it is possible to estimate the volume of activity of the enterprise, which characterizes the efficiency of using the resources of the enterprise and the total costs spent on the sale of goods. In the sphere of commodity turnover, retail trade turnover affects other indicators of trade, in particular commodity stocks and their labor turnover in trade, etc. The level and quality of retail turnover analysis is determined by the following important conditions: the competence of the organization's management at all levels of management; the qualifications of specialists working in functional divisions; the availability of an information base and the availability of computer equipment. A high-quality analysis allows us to show "difficulties" in using labor tools, and an objective and adequate assessment of the results obtained allows us to more clearly organize operational and promising work in this direction. The article describes the importance of accounting in retail trade, the procedure for conducting it. The relevance of the topic is determined by the need to improve accounting for the sale of goods in retail, its replenishment with new content, new economic realities and the development of new modern approaches and methods of accounting.

Keywords: accounting, financial statements, balance sheet, trade turnover, Retail Trade Organization, trading account, accounts receivable.

Павиз Юнес Рахим, профессор ассистенті
Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Түйіндеме. Мақалада әлемдегі елдердің экономикалық дамуының тиімді тетігі ретінде саналатын шағын және орта бизнестің (ары қарай – ШОБ) Қазақстандағы даму жағдайына талдау жасалынды. Елдегі осы бизнестің соңғы жылдардағы жағдайы мен қызмет саласы, сондай-ақ COVID-19 пандемиясынан кейінгі жағдайы қарастырылады. Ресми деректер негізінде ШОБ даму деңгейі және жағдайы талданып, шетелдік тәжірибемен салыстырылды. Шетелдік тәжірибені талдау және зерттеу мемлекеттік және жергілікті органдарға кәсіпкерлікті қолдаудың түрлі бағдарламаларын әзірлеуде және жүргізуде көп мүмкіндік береді. Осыған орай, шет елдердегі ШОБ мемлекеттік қолдау тетіктері зерттелді. ШОБ-тың дамуы мен қазіргі жағдайына талдау жасау кезінде ақпаратты жинау, топтастыру, өңдеу және қорытындылау әдістері қолданылып салыстырмалы талданды. Салыстырмалы және статистикалық талдау әдістері арқылы экономикалық индикаторлардың жүйелік проблемаларын айқындау себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеу аясы бойынша қорытынды жасалынды.

Түйінді сөздер: шағын және орта бизнес, әлемдік елдер, салыстырмалы талдау, статистикалық талдау, ЖІӨ, бизнес жүргізудің жеңілділігі индексі, өркендеу индексі

Кіріспе. ШОБ қазіргі заманғы нарықтық жүйенің негізгі элементі және дамыған нарықтық экономиканың кепілі, экономикалық және ғылыми-техникалық қозғаушы күштердің бірі болып табылады.

Дамушы елдерде ШОБ ұзақ уақыттан бері көп деңгейлі экономиканың негізі болып келеді және негізінен жұмыссыздыққа қарсы тұрудың, кірістерді теңестірудің және т.б. әлеуметтік функцияларын орындайды. Дамушы елдердің шағын кәсіпорындарының едәуір бөлігі индустрияға дейінгі еңбек нысандарының басым болуымен, тиімділіктің өте төмен деңгейімен және халықтың кедей топтарының тұтынушылық сұранысына назар аударумен сипатталады.

Отандық ғалымдар мен зерттеушілер соңғы жылдары елдегі ШОБ дамыту бойынша көптеген еңбектерін жазып, оны жаңғырту жөніндегі шаралар мен әртүрлі ұсыныстар жасауда. Алайда елімізде ШОБ даму деңгейі экономикалық дамыған елдермен салыстырғанда әлі де жетілдіруді, жаңартуды талап етеді. ШОБ дамытуда мемлекеттік қолдау да әлі де жеткіліксіз деңгейде. Осыған байланысты шет елдердегі ШОБ жағдайына, даму деңгейіне назар аударып, талдау қажеттілігі туындайды. Шетелдік тәжірибені зерттеу және ұтымды тәжірибелерін отандық

экономикада қолдану өте пайдалы болып отыр. Шетелдік тәжірибені талдау және зерттеу мемлекеттік және жергілікті органдарға кәсіпкерлікті қолдаудың түрлі бағдарламаларын әзірлеуде және жүргізуде көп мүмкіндік береді.

Экономикасы дамыған елдерде ШОБ дамуы жылдам, өйткені мемлекет кәсіпорындарды дамыту бағдарламаларына қолдауға үлкен мән береді және барынша ШОБ қолдау көрсетуге тырысады. Өйткені экономиканың тұрақты дамуының негізі болып табылатын, сонымен қатар халықтың көпшілігін жұмыспен қамтамасыз ететін түрі ретінде қабылдайды. Бұл елдерде ЖІӨ-нің 50-70%-ға жуығы шағын және орта кәсіпкерліктің үлесіне тиеді.

Бүгінде COVID-19 пандемиясы әлемдегі біршама елдерді экономикалық дағдарысқа әкеліп отырғаны белгілі. Қазақстанның да ШОБ осындай сыртқы күйзелістерге дайын болмауының едәуір дәрежесін көрсетті. Елімізде пандемия кезінде мемлекет кәсіпкерлерге біршама ауқымды әрі жедел қолдау көрсетілді.

Сараптамалық бөлім. World Bank жыл сайын әлемнің түрлі елдерінде бизнес ашуда және жүргізуде күрделілігін көрсететін Doing Business рейтингін жариялап отырады. Бұл рейтинг елдегі бизнестің жүру деңгейін көрсетеді және бұл әрбір елдің инвестициялар тартуына әсер етеді.

2020 жылғы жағдайды көрсететін бұл рейтинг кәсіпкердің жаңа кәсіпорынды тіркеу, кәсіпорын қызметі, сауда операцияларын жүргізу, келісім шарттардың орындалуын қамтамасыз ету, салық салу және кәсіпорынды жабу жөніндегі мемлекет талаптарын орындау уақыты мен құнын ескеретін кәсіпкерлік қызметті реттеудің 10 индикаторы негізінде жасалады. Әр индикатордың макроэкономикалық саясат, инфрақұрылым сапасы, жұмыс күшінің біліктілігі, валюта бағамдарының ауытқуы, инвесторлардың пікірлері, қауіпсіздік және сыбайлас жемқорлық деңгейі сияқты айнымалылар ескерілмейді. Осылайша, әлем елдерінің бизнес-ортасы саяси аспектілерді ескермей, тек мемлекеттік реттеу деңгейінде каралады. Қорытынды рейтингте барлық елдер бизнесті жүргізудің қолайлы жағдайлары бойынша 1-ден 189-ға дейін орын алады, бірінші орында тұрған елдің позициясы жоғары, бұл елде бизнес ашу және жүргізу жылдам, қарапайым және қауіпсіз дегенді білдіреді [1].

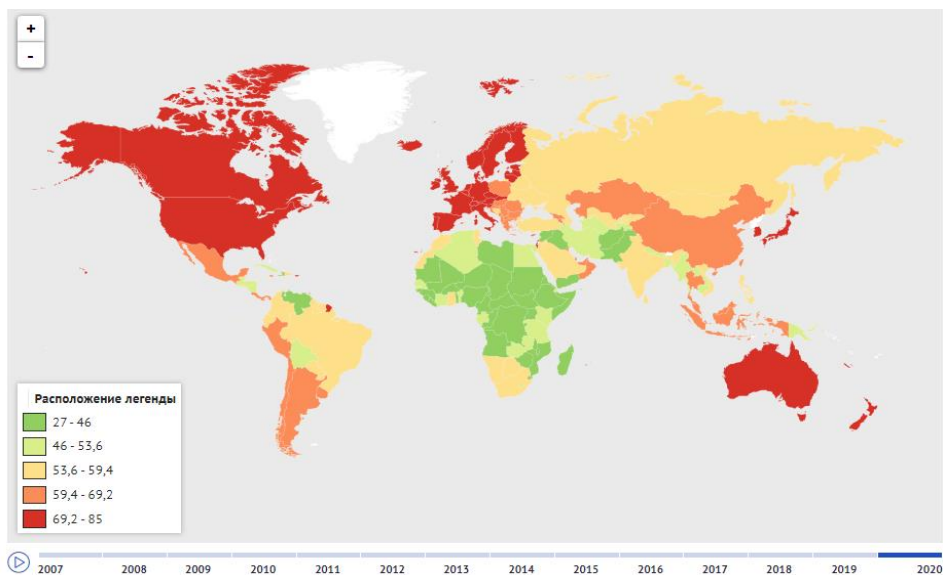
Кесте 1 – Бизнесті жүргізу қолайлылығының көрсеткіші бойынша әлем елдерінің жиынтық рейтингінің индикаторлары.

1.	Кәсіпорындарды тіркеу
2.	Құрылысқа рұқсат алу
3.	Электрмен жабдықтау жүйесіне қосылу
4.	Меншікті тіркеу
5.	Несиелеу
6.	Инвесторларды қорғау
7.	Салық салу
8.	Халықаралық сауда
9.	Келісімшарттардың орындалуын қамтамасыз ету
10.	Кәсіпорындарды тарату
Дереккөз [1] негізінде автормен құрастырылған	

Кестеде бизнесті жүргізу қолайлылығының көрсеткіші бойынша әлем елдерінің жиынтық рейтингі, сондай-ақ кәсіпкерлік қызметті реттеудің 10 индикаторы бойынша көрсетілген. Индикаторлар кестеде № 1-ден № 10-ға дейін көрсетілген.

Нәтижелер мен талқылаулар. Көптеген индустриалды дамыған елдерде ШОБ ЖІӨ-нің негізгі бөлігін құрайды және еңбекке қабілетті халықтың көпшілігін жұмыспен қамтамасыз ете отырып өзара бәсекелестікті тудырады. Еліміздің және бірқатар шет елдердің экономикасындағы шағын және орта бизнестің орнын сипаттайтын көрсеткіштерді салыстыра отырып, ЖІӨ-дегі ШОБ үлесі деңгейі бойынша және жұмыспен қамтығандардың жалпы санында Қазақстанның АҚШ және Ұлыбританияның дамыған елдерінен ғана емес, сонымен қатар посткеңестік кеңістіктегі елдерден – Польша, Венгриядан артта қалуы айқын көрінеді.

LEGATUM өркендеу индексі бойынша Дания әлемде бірінші орын алады. 2020 жыл бойынша Даниядағы әл-ауқат индексі 84,37 баллды құрады. Үздік 5 елдің қатарына Норвегия, Швейцария, Швеция және Финляндия кіреді [2].

Сурет 1 – LEGATUM өркендеу индексі бойынша елдердің әл-ауқат көрсеткіштері

Дереккөз [2] негізінде автормен құрастырылған

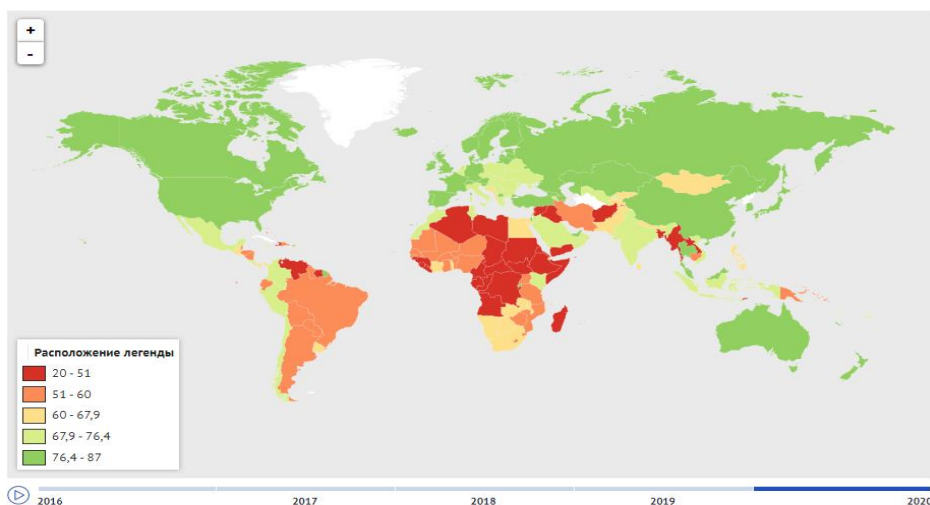
Ал Қазақстанның әл-ауқат индексі 60,57 баллды құрады және 62 орында орналасқан. 2016 жылмен салыстырғанда өсімі 2,49. Көрші Ресей 58,04 баллды құрап, 76 орында, 2016 жылмен салыстырғанда өсімі 1,86. Қырғызстан 55,99 баллды құрап, 90-шы орында орналасқан, 2016 жылмен салыстырғанда өсімі 2,59.

Кесте 2 – LEGATUM өркендеу индексі бойынша 2020 ж.эл-ауқат индексі

Ранг	Елдер	2016	2017	2018	2019	2020	Өсім +/- 2020/2016
1	Дания	83,11	83,47	83,88	84,01	84,37	1,25
2	Норвегия	82,94	83,91	84,48	84,07	83,81	0,88
3	Швейцария	82,66	82,73	83,35	83,69	83,35	0,68
4	Швеция	82,71	83,00	83,67	83,21	83,15	0,44
5	Финляндия	82,02	82,29	83,29	82,99	83,05	1,04
6	Нидерланды	81,76	82,07	82,41	82,48	82,04	0,28
7	Жаңа Зеландия	81,83	81,76	82,06	81,54	81,08	-0,75
8	Германия	80,65	80,69	81,01	81,37	81,07	0,42
9	Люксембург	80,46	80,44	80,77	80,79	81,02	0,56
10	Австрия	79,89	79,65	79,67	80,18	80,43	0,54
11	Қазақстан	58,08	59,02	59,48	59,77	60,57	2,49
12	Ресей	56,18	56,21	56,97	57,46	58,04	1,86
13	Әзірбайжан	53,21	53,27	54,39	55,76	57,69	4,48
14	Қырғызстан	53,40	53,64	55,23	56,01	55,99	2,59
15	Украина	52,08	52,31	53,60	54,43	55,73	3,65
16	Түркия	57,25	56,66	55,71	55,07	54,94	-2,31

Дереккөз [2] негізінде автормен құрастырылған

Бизнесті жүргізудің қарапайымдылығын бағалауда Жаңа Зеландия бизнес жүргізу жеңілділігі бойынша әлемде бірінші орын алады. 2020 жылғы жағдай бойынша Жаңа Зеландияда бизнесті жүргізу жеңілдігі 86,8 баллды құрады. Ең үздік – 5 елдің қатарына Сингапур, Гонконг, Дания және Корея Республикасы кіреді.

Сурет 2 – Бизнесті жүргізудің қарапайымдылығын бағалаудағы рейтинг

Дереккөз [2] негізінде автормен құрастырылған

Кесте 3 – Бизнесі жүргізудің қарапайымдылығын бағалаудағы индекс көрсеткіші

Ранг	Елдер	2016	2017	2018	2019	2020	Өсім +/- 2020/2016
1	Жаңа Зеландия	87,1	87,2	87,0	87,0	86,8	-0,4
2	Сингапур	84,9	85,4	85,6	85,8	86,2	1,3
3	Гонконг, Қытай	84,3	84,8	85,0	85,1	85,3	1,0
4	Дания	84,5	84,6	84,6	85,2	85,3	0,8
5	Корей Республикасы	83,1	84,0	84,0	84,0	84,0	0,9
6	АҚШ	83,6	83,6	83,6	83,6	84,0	0,4
7	Грузия	78,3	80,8	83,0	83,5	83,7	5,4
8	Біріккен Корольдігі	83,3	83,3	83,2	83,6	83,5	0,2
9	Норвегия	81,8	82,4	82,7	82,9	82,6	0,8
10	Швеция	81,6	82,2	82,2	82,0	82,0	0,4
11	Қазақстан	70,9	74,8	76,9	78,0	79,6	8,6
12	Ресей Федерациясы	74,1	75,3	76,5	77,4	78,2	4,1
13	Түркия	69,1	69,4	70,9	75,3	76,8	7,6
14	Әзірбайжан	65,4	64,3	66,8	73,6	76,7	11,3
15	Армения	69,1	70,6	71,5	73,2	74,5	5,4
16	Беларусь	68,7	72,6	73,6	74,4	74,3	5,6

Дереккөз [2] негізінде автормен құрастырылған

Қазақстан бизнесті жүргізудің қарапайымдылығын бағалауда 25-ші орында, 2020 жылғы жағдай бойынша 79,6, 2016 ж.салыстырғанда өсімі 8,6.

Көрші елдер Ресей 28-ші орынды иеленіп, 2020 жылғы жағдай бойынша 78,2, 2016 жылмен салыстырғанда өсімі 4,1.

Белорусия 49-шы орынды иеленіп, 2020 жылғы жағдай бойынша 74,3, 2016 ж.салыстырғанда өсімі 5,6.

Әлемдегі бизнеске қолайлы саналатын ел АҚШ-тың шағын және орта бизнесінің дамуын қарастыратын болсақ, АҚШ заңы бойынша ШОБ санатына 500 адамнан аспайтын жұмыс істейтін кәсіпкерлік субъектілері кіреді. Құрама Штаттардағы барлық шағын және орта кәсіпорындар 3 санатқа бөлінеді:

1) Кіші өнеркәсіпорындар – 20 адамға дейін жұмыс істейтін фирмалар;

2) Шағын кәсіпорындар – 20-дан 100 адамға дейін;

3) Орта кәсіпорындар – 100-ден 500 адамға дейін.

Қазіргі уақытта АҚШ-та 500-ден аз қызметкері бар 7 миллионға жуық кәсіпорын жұмыс істейді, оның ішінде 6 млн кәсіпорында 20-дан аз адам жұмыс істейді. Сонымен қатар, 18,3 млн жеке ауыл шаруашылығына жатпайтын кәсіпорындар бар. Жыл сайын 600 мыңға жуық шағын кәсіпорындар тіркеледі және соның ішінде 500 мыңға жуығы қайта жабылады. Алайда бұл процесс американдық кәсіпкерлер ешқандай

алаңдамайды, өйткені қайта жаңа кәсіпорын ашуға мүмкіндігі бар және орта соған қолайлы. Бизнесері банкротқа ұшыраған жағдайда да олар ынтасын жоғалтпайды және ескі бизнестің аяқталуын жаңаның басталуы ретінде қарастырады. Бұл құбылыс барлық американдық бизнестің өміршеңдігінің тамыры болып табылады [3].

АҚШ-тағы «капитализмнің тірегі» болып саналатын елде ШОБ қолдау принципі бүгін емес, елдегі Ұлы депрессия мен екінші дүниежүзілік соғыс кезіндепайда болған [4]. Кейбір елдерде әлі де дами бастаған федералды бағдарламалар АҚШ-та 1932 жылдан басталады. Бұл уақытта елдегі Ұлы депрессиядан кейін мемлекет соғыс салдарынан зардап шеккен ШОБ субсидиялай бастады. Ол кезде АҚШ-та маңызды әлеуметтік маңыздылықты баса көрсете отырып, жұмыс орындарын құруды қамтамасыз еткен шағын бизнес болды.

Соңғы жылдарда да ШОБ мемлекеттік қолдау әлемдік қаржы дағдарысы жағдайында да жүзеге асырылды. Мысалы, соңғы шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау туралы Заңында бизнесті кредиттеу процесін жандандыру үшін жергілікті банктерді қаржыландыруды ұлғайтуды, сондай-ақ шағын және орта бизнес пен жеке кәсіпкерлер үшін кредиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді төмендетуді көздейтін шаралар орындалды. Сондай-ақ, заң жобасында салықтық несие беру тәжірибесін кеңейту және кәсіпкерлердің кейбір топтарын табыс салығынан ішінара босату қарастырылған [5].

Еліміз үшін соңғы жылдардағы пандемия жағдайында жұмыссыздық деңгейінің артуы – ШОБ секторы үшін жағымды жағдай емес. Қазақстан экономикасының ағымдағы жылдың екінші тоқсанындағы төмендеуі жұмыссыздықтың жыл басындағы 4,8 пайыздан 5 пайызға дейін өсуімен қатар болды. Сонымен қатар, карантинге байланысты жұмысқа орналасқандардың статистикасы жұмыс берушінің бастамасы бойынша уақытша жұмыссыз және жалақысы сақталмайтын демалысқа шыққандар санының артқанын көрсетті. Екінші тоқсанда мұндай адамдардың саны бірінші тоқсандағы 130 000 адаммен салыстырғанда шамамен 545 000 өсті. Ресми жұмыссыздарды есепке алғанда олардың жалпы саны 1 млн жуық немесе 11%-ға жетеді, бұл толық болмаса да, нақты жұмыссыздық деңгейін дәлірек көрсетеді. Мысалы, шілде-тамыз айларында 2,4 миллион адам 42,5 мың теңге арнайы жәрдемақы алды, яғни бұл жұмыс күшінің 26% құрайды. Өңірлік деңгейде уақытша жұмыссыздарды есепке алғанда жұмыссыздық деңгейі Қарағанды облысында 19 пайызға, Ақтөбеде 16 пайызға, басқа облыстардың көпшілігінде 10 пайыздан асты. Алайда, Нұр-Сұлтан және Шымкент қалаларындағы статистика уақытша жұмыссыздарды көрсетпеді. Шағын және орта бизнесте жұмыспен қамтылғандар туралы статистикалық мәліметтер кеш жарияланады, бұл осы саладағы жұмыспен қамту жағдайын бағалауды қиындатады, дегенмен, санитарлық шектеулерге, жұмыссыздыққа байланысты ШОБ маңызды, сонымен қатар, жұмыссыздықтың жалпы жоғары деңгейі ШОБ қызметтеріне сұраныстың төмендеуін білдіреді [5].

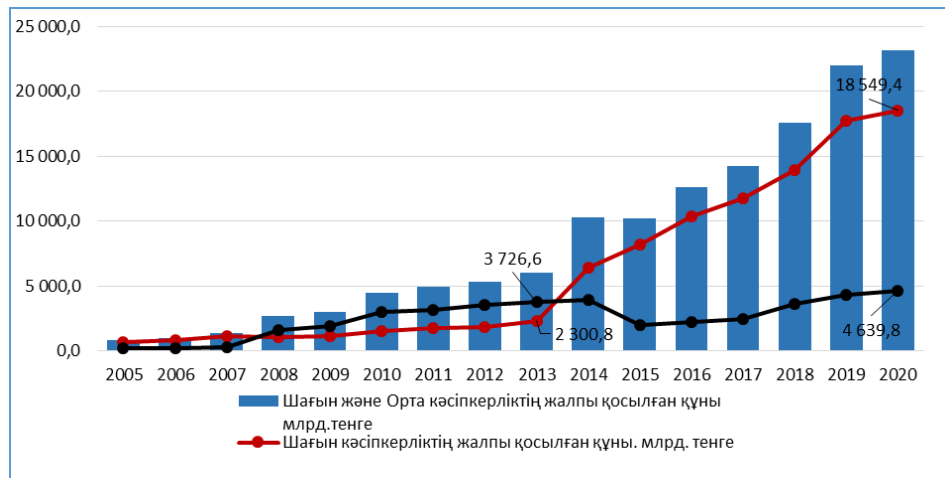
Шағын бизнестің кірісі 2020 жылдың екінші тоқсанында шамамен үштен біріне қысқарды. Экономиканың басынан өткерген пандемия күйзелісі айтарлықтай ауыр екені анық – жалпы Қазақстанда бірінші жартыжылдықта шағын кәсіпорындардың кірісі 1 триллион теңгеге немесе

жылдық есеппен 31%-ға қысқарды. Алматы облысында бірінші жартыжылдықта пайданың төмендеуі 91%-ға жетті, шамамен БҚО мен Атырау облысындағы фирмалардың кірісі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 70%-ға төмендеді, бұл шикізат бағасының төмендеуіне байланысты мұнай-газ секторына байланысты болуы мүмкін. Нұр-Сұлтанда шағын компаниялардың кірісі 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында Алматыда 41%-ға, 8%-ға төмендеді. Сонымен қатар, кіріс тіпті өскен өңірлер де болды, мысалы, Ақмола облысында – 66%-ға, Қызылорда, Түркістан және Солтүстік Қазақстан облыстарында шамамен 50%-ға. Пандемияға байланысты ШОБ мемлекеттік қолдау көлемі артты. Ағымдағы жылдың 8 айында республикалық бюджет шығыстары жыл сайын 20%-ға немесе 1,5 трлн теңгеге өсті. Дағдарысқа қарсы шаралардың жалпы пакеті көп санды есептемегенде, шамамен 6 триллион теңгеге немесе ЖІӨ-нің 8,5%-ына сәйкес келеді [6].

Кесте 4 – 2015-2020 жылдар аралығында Қазақстанның аймақтары бойынша белсенді шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің санының динамикасы

Белсенді шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны (өсімі-/+ 2015/2020)					
Аймақтар	Барлығы	соның ішінде			
		шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар	орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар	дара кәсіпкерлер	шаруа немесе фермер кожалықтары
Қазақстан Республикасы	105,2	321,4	-71,5	106,2	27,2
Ақмола	74,4	322,4	-72,1	60,6	41,4
Ақтөбе	156,5	280,7	-79,5	158,8	83,9
Алматы	32,9	173,2	-72,5	63,5	-4,8
Атырау	102,1	260,4	-69,4	89,1	88,3
Батыс Қазақстан	112,0	222,9	-61,2	99,7	111,9
Жамбыл	117,1	406,9	-74,0	195,0	16,5
Қарағанды	101,6	286,3	-76,6	80,4	88,3
Қостанай	55,1	221,2	-72,8	48,1	18,4
Қызылорда	199,9	213,4	-72,2	144,7	857,1
Маңғыстау	140,8	165,1	-79,5	133,9	305,7
Оңтүстік Қазақстан	-59,7	137,6	-75,5	-35,9	-94,3
Павлодар	21,1	128,5	-63,6	4,8	44,4
Солтүстік Қазақстан	610,2	408,4	-81,2	338,5	1988,7
Шығыс Қазақстан	52,3	150,0	-68,6	54,4	16,6
Нұр-Сұлтан қаласы	312,7	791,7	-70,9	223,8	17750,0
Алматы қаласы	177,1	315,3	-72,8	135,1	15283,3
Дереккөз [6] негізінде автормен құрастырылған					

3- кестеден көретініміздей еліміз бойынша белсенді шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің динамикасы Солтүстік Қазақстанда шаруа немесе фермер қожалықтары, шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалардың және дара кәсіпкерлер бойынша басымдылығын көреміз. Нұр-Сұлтан мен Алматы қалаларында шаруа немесе фермер қожалықтарының динамикасын көреміз.

Сурет 3 – 2005-2020 жылдар аралығында Қазақстанның шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің динамикасы

Дереккөз [6] негізінде автормен құрастырылған

Пандемияның әсерінен ШОБ-ты мемлекеттік қолдау көлемі бірнеше есеге өсті. Бизнесті мемлекеттік қолдаудың жоспарланған көлемі ағымдағы жылы өткен жылдардағы шамамен 0,4 триллион теңгеден 1,2 трлн жуық өсті. Біріншіден, бұл өңдеу өнеркәсібінен туризмге дейінгі салаларды қамтитын «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасын және экономиканың зардап шеккен секторларындағы ШОБ-ты жеңілдетілген несиелеу бағдарламасын қаржыландырудың 0,4 триллион теңгеге артуы, ол да қаржыландырылады. Ұлттық Банк айналым қаражатын толықтыру үшін жылына несие беруге бағытталған 0,8 трлн теңге сомасында [6].

Кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың негізгі бағыттары несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемені субсидиялау, банктік қызметтерге қол жеткізудің әртүрлі нысандары, инфрақұрылымдық шығындар, кәсіпкерлікке оқыту болып табылады.

2021 жылдың қазан айының бірінші онкүндігінің деректері бойынша «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы бойынша 380,4 млрд теңгеге 661 несие берілді, оның 180 млрд теңгеге жуығы осы аталған жылға [6].

Коронавирустың таралуына байланысты мемлекет тарапынан шағын кәсіпорындардың, соның ішінде шағын кәсіпкерліктің көрсетіліп жатқан қолдау шараларының қатарында салықты кейінге қалдыру, салықтар мен жарналарды төлеуден босату, сондай-ақ несиелік демалыстар,

тексерулерге мораторий енгізілді. Ағымдағы экономикалық дағдарыс қолайсыз эпидемиологиялық жағдаймен ұштасып, табыстың азаюына жауап ретінде көптеген кәсіпорындардың уақытша жабылуына және ішінара көлеңкеленуіне әкелуі мүмкін. Осы жағдайларда кәсіпкерлер үшін дағдарыс салдарын жеңілдету үшін несиелік және басқа ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ету маңызды.

Қорытынды. Нарықтық экономиканы жүргізудің әлемдік тәжірибесі нарықтық экономиканың жұмыс істеуінің маңызды шарты шағын және орта бизнестің болуымен өзара іс-қимылы болып табылатындығын айқын көрсетеді. Дамыған елдердің мысалында ШОБ жалпы ішкі өнімді өндіруде үлкен үлес алатын бизнесті инновациялық негізде дамыту тұрғысынан экономиканың ірі секторына айналдыру мүмкіндігі негізделген. Жаңа инновациялық кәсіпорындар айналасында шағын және орта бизнес құруға ерекше көңіл бөлінеді. Сондықтан ШОБ дамыту үшін құқықтық, экономикалық және ұйымдастырушылық жағдайлар жасау бүгінгі таңда еліміздің барлық деңгейлерінің маңызды міндеттерінің бірі болуы қажет.

Кез-келген мемлекеттің шағын және орта бизнесті дамытудағы оң және теріс жақтары бар. Біздің еліміз үшін кез-келген шетелдік тәжірибе шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту үшін және тұтастай алғанда еліміздің экономикасын жаңғырту үшін өте пайдалы болады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. The World Bank <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>
2. Индекс процветания LEGATUM™ 2021 Создание путей от бедности к процветанию <https://www.prosperity.com/rankings>
3. Баринова В. и др. Выполнение стратегии развития малого и среднего предпринимательства в России //Экономическое развитие России. 2018. Т. 25. № 11. С. 36-45.
4. Финансовая отчетность за год на 31.12.2019
Источник: <https://imstalcon.kz/shareholders/finansovaya-otchetnost-za-god-na-31-12-2019/>
5. Пандемия COVID-19: эффективны ли меры господдержки бизнеса в Казахстане? // www.kpmg.kz Малый бизнес: Учебное пособие / кол. авторов; Под редакцией В.Я. Горфинкеля. – М.: Кнорус, 2009.
6. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы <https://stat.gov.kz/>
7. Entrepreneurial Code of the Republic of Kazakhstan. 2015. Approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated October 29, № 375-V SAM. Astana.

Y.R. Paviz, assistant Professor
Sh. Yesenov Caspian University of Technology and Engineering

Comparative analysis small and medium-sized businesses in Kazakhstan

Abstract. The article analyzes the state of development of small and medium-sized businesses (hereinafter referred to as SMEs) in Kazakhstan, which is an effective mechanism for the economic development of the countries of the world. The article considers the state and scope of SME activity in the country in recent years, as well as the post-pandemic period. According to official data, the level of development of SMEs and the existing employment structure of its subjects are compared. The mechanisms of state support for SMEs abroad have been studied. When analyzing the development and current state of SMEs, methods of collecting, grouping, processing and summarizing information were used. Determination of systemic problems of economic indicators by means of comparative analysis, thus causal relationships are revealed. Conclusions were drawn in the field of research.

Keywords: small and medium-sized businesses, World countries, comparative analysis, statistical analysis, GDP, ease of Doing Business Index, Prosperity Index.

Ю.Р. Павиз, ассистент профессора
Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова,
г. Актау, Казахстан

Сравнительный анализ малого и среднего бизнеса в Казахстане

Аннотация. В статье анализируется состояние развития малого и среднего бизнеса (далее – МСБ) в Казахстане, который является эффективным механизмом экономического развития стран мира. Рассматривается состояние и сфера деятельности МСБ в стране за последние годы, также постпандемический период. По официальным данным сравнивается уровень развития МСБ, существующая структура занятости его субъектов. Изучены механизмы государственной поддержки МСБ за рубежом. При анализе развития и современного состояния МСП использовались методы сбора, группировки, обработки и обобщения информации. Определение системных проблем экономических показателей с помощью сравнительного анализа, таким образом выявлены причинно-следственные связи. Были сделаны выводы в области исследования.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, страны мира, сравнительный анализ, статистический анализ, ВВП, индекс легкости ведения бизнеса, индекс процветания.

Г.Е. Касенова¹, кандидат экономических наук, и.о. доцента
А. Есиркепова², бакалавриат, Высшая школа экономики и бизнеса
^{1, 2}Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТРУМЕНТОВ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ БАНКОВСКИХ УСЛУГ НАСЕЛЕНИЮ

Аннотация. В конкурентную эпоху для финансовых фирм, предоставляющих банковские услуги, стало необходимым понимать и удовлетворять потребности и требования клиентов, так как банк как элемент экономики не может существовать самостоятельно. Важное место в трансформации национальной экономики Республики Казахстан занимает банковский сектор, для которого особой задачей становится установление рыночных связей между населением, как потребителями банковских услуг и кредитными институтами на долгосрочной основе. Развитие рыночных отношений, а также банковских структур, обслуживающих их, приводит к значительному увеличению расчётно-платёжных отношений, спроса на банковские услуги со стороны субъектов рынка и переоценки значимости банков в современном рыночном обществе. В настоящее время предоставление качественных банковских услуг стало основным стратегическим инструментом банковского сектора. Таким образом, в статье исследуется влияние различных аспектов качества банковских услуг на удовлетворенность обслуживаемого населения. Была разработана структурированная анкета, рассчитанная на 212 респондентов-клиентов банка Jusan. Для обработки анализов использовалась программа SPSS. Результаты показывают, что, за исключением компетентности сотрудников, все другие переменные, такие как надёжность, уверенность, материальные ценности, отзывчивость, сочувствие и доступ к услугам, оказывают положительное влияние на удовлетворенность клиентов.

Ключевые слова: банковские услуги, банковский сектор, инструменты развития, экономика, цифровизация.

Введение. Особенности функционирования банковской системы в национальной экономике, движущейся в направлении рыночных отношений, в большой степени отражают уровень и характер развития производительных сил в транзитивной экономике. Эти особенности функционирования кредитных институтов регулируются рамками национального и международного законодательства. Формирование новых рыночных отношений в условиях дефицита финансовых ресурсов непосредственно влияет на развитие реального сектора экономики и усиливающаяся необходимость предоставления банковских услуг населению на качественно новом уровне, требуют трансформации деятельности банков в направлении аккумулирования свободных финансовых ресурсов населения для

обеспечения расширенного воспроизводства. В связи с этим научный интерес вызывает вопрос трансформации экономической сущности кредитного института и его значимости в управлении социальными и экономическими системами, включая и предоставление услуг субъектам экономики (внешний мир, государство, фирмы, домохозяйства) и, в особенности, населению [1]. Известно, что деятельность банков отражает потребности национальной экономики в инвестициях. Следовательно, в условиях формирования рыночных отношений традиционные методы привлечения инвестиций, как правило, не обеспечивают существенного подъема национальной экономики, поскольку недостаточно ориентированы на развитие и совершенствование взаимодействия банков с потенциальными клиентами – населением, как держателя существенного объема денежных средств. В этой сложной ситуации весьма актуальным становится поиск, обоснование и широкое внедрение в практику работы банков как особых экономических систем таких методов управления предоставлением услуг, использование которых позволило бы обеспечить увеличение объемов инвестиций и направление их в реальный сектор национальной экономики и, соответственно, подъем отечественного производства [2]. Анализ современного состояния рынка банковских услуг населению в условиях трансформации системы экономических отношений показывает, что решение задачи привлечения сбережений населения и их трансформации в инвестиции, имеет низкую эффективность. Во многом это связано с тем, что существуют определенные трудности адаптации населения, принимающего управленческие решения, из состояния регламентированности в состояние непредсказуемости, при этом бремя ответственности за принятие этого экономического решения возлагается на само население. Естественно, что в этом случае трансформируются тенденции и факторы предоставления банковских услуг населению [3]. В процессе управления экономическими системами формирование и развитие рынка банковских услуг населению гораздо в большей степени, чем другие продукты рынка банковских услуг юридическим лицам, зависит от региональных, этнических, экономических и религиозных факторов. Согласно отечественным исследованиям, несмотря на высокие темпы развития банковской системы Республики Казахстан в целом, роста количества кредитных организаций и их филиальной сети, банковские услуги, оказываемые населению Казахстана, остаются на низком уровне.

Так, в Программе среднесрочного развития Республики Казахстан на 2020-2025 годы отмечено, что «доступ к финансовым услугам территориально в основном сконцентрирован в столице (г. Нур-Султан) и областных центрах, а в регионах он остается низким. Поэтому изучение тенденций развития рынка банковских услуг населению и разработка перспективных направлений продвижения этого вида услуг с учетом изменений в финансовых предпочтениях населения является весьма актуальным в теории управления и теории транзитивной экономики. Исходя из такого понимания изменяющейся системы отношений, актуальность настоящего исследования состоит в необходимости разработки научно-методических и практических рекомендаций в сфере управления дальнейшим развитием и совершенствованием рынка банковских услуг населению Республики Казахстан с учетом особенностей современного этапа развития. Хочется от-

метить, что важным этапом создания и реализации банковской услуги является обеспечение ее построения таким образом, чтобы в процессе восприятия, общения и использования клиенты в лице населения получили экономический и моральный эффект, а банки обеспечили рост продаж банковских услуг и повышение эффективности своей деятельности. Только в данном направлении можно обеспечить всемерный рост охвата населением банковскими услугами по всей территории страны, создать условия для использования внутренних свободных сбережений для целей устойчивого развития национальной экономики и роста благосостояния.

Экспериментальная часть. На основании методологии Ali and Asheq (2020), были выявлены 7 показателей-ориентиров, которые показывают качество выполняемых банковских услуг. В него включены такие показатели, как *удовлетворенность клиента, надежность, ответственность, ответная реакция, сочувствие, гарантия, материальные ценности, доступ к сервису, компетенции сотрудников.* В ходе исследования клиентской базы банка Jusan были собраны данные о клиентах различных филиалов в г. Алматы.

Таблица 1 – Описательная статистика респондентов

Описание	Частота	Процент
Пол		
Мужскрй	140	64.1
Женский	72	33.9
Возраст		
21-30 лет	42	19.8
31-40 лет	102	48.1
41-50 лет	55	25.9
Больше 50 лет	13	6.2
Уровень образования		
Средне-специальное	28	13.2
Бакалавр	92	43.4
Магистр	40	18.9
Иные квалификации	52	24.5
Продолжительность использования услуг Jusan		
0-1 год	51	24.1
1-5 год	125	58.9
6-10 год	28	13.2
Больше 10 лет	8	3.8

В таблице 1 представлена описательная статистика респондентов. Видно, что большинство респондентов были клиентами мужского пола (64%), а 72 респондента были женщинами (34%). Что касается возраста, то почти половина респондентов были в возрасте от 31 до 40 лет (48%), тогда как 55 респондентов были в возрасте от 41 до 50 лет (26%). Что касается уровня образования, то большинство респондентов имеют как минимум диплом с отличием или степень бакалавра, 52 (24,5%) респондента имеют только средне-специальное образование, а 28 респондентов имеют непол-

ное среднее образование (13,2%). В части пользования банковскими услугами установлено, что 125 клиентов (58,9%) пользовались банковскими услугами от 1 до 5 лет, 51 клиент (24%) пользовались ими от 0 до 1 года и 28 клиентов (13,2%) от 6 до 10 лет.

Таблица 2 – Результаты анализа SPSS

	Beta коэффициент	t- коэффициент	Sig.	Толерантность	VIF
Удовлетворенность клиента	0.172	2.704	0.007	0.877	1.140
Ответственность	0.138	2.060	0.041	0.788	1.268
Эмпатия	0.335	4.414	0.000	0.320	3.121
Гарантии	0.210	3.239	0.001	0.839	1.191
Материальные ценности	0.162	2.249	0.026	0.837	1.195
Доступ к сервисам	0.176	2.496	0.013	0.678	1.474
Компетентность сотрудников	0.165	0.870	0.386	0.708	1.412

Для проверки гипотез был применен регрессионный анализ (табл. 2). Регрессионная модель показала 35,4% расхождение в понимании удовлетворенности клиентов банка по зависимым переменным. Таблица 2 показывает, что, за исключением компетентности сотрудников, надежность (Н1), уверенность (Н2), отзывчивость (Н3), материальные ценности (Н4), эмпатия (Н5) и доступ к услугам (Н6) оказались важными предикторами поведения клиентов банка. В исследовании семь аспектов показателей качества обслуживания положительно влияют на уровень удовлетворенности клиентов банка. Это означает, что более высокий уровень качества обслуживания обязательно приведет к большему количеству довольных клиентов.

Заключение. Чтобы сохранить превосходное обслуживание, а также улучшить интегрированную систему, бизнес-организациям важно ценить отношение клиентов. Разработка инструмента для измерения удовлетворенности клиентов имеет решающее значение для отрасли банковских услуг, особенно в такой развивающейся стране, как Казахстан. По сути, качество обслуживания состоит из семи аспектов: материальных аспектов, оперативности, сочувствия, уверенности, надежности, доступа и компетентности сотрудников. Кроме того, для повышения качества обслуживания руководство банка могло бы внедрить обновленные технологические шлюзы для мобильного банкинга. Банковская система Jusan должна предоставлять клиентам защищенные банковские услуги. Однако банки должны быть более радикальными в отношении взаимодействия, доступа и онлайн-консультаций с клиентами, чтобы повысить качество обслуживания в будущем. Наконец, банкам необходимо инвестировать в улучшение качества удобств, оборудования и технологий, чтобы ознакомиться с расширением использования смартфонов, ноутбуков, Интернета и социальных сетей, чтобы максимизировать производительность физических объектов, машин и технологий банка в обслуживании клиентов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Pakurár M., Haddad H., Nagy J., Popp J., & Oláh J. (2019). The service quality dimensions that affect customer satisfaction in the Jordanian banking sector. *Sustainability*, 11(4), 1113. <https://doi.org/10.3390/su11041113>.
2. Мешков А.В., Новикова В.В. Особенности банковских услуг населению в условиях цифровизации //Иновационный потенциал развития науки в контексте междисциплинарных исследований. – 2021. – С. 267-269.
3. Мешков А.В., Новикова В.В. Анализ эффективности банковских услуг населению. динамика чистого процентного дохода в ПАО «Сбербанк». – 2021.
4. Ганиев Р.Г., Фитина Е.К. Генезис интернет-изданий и продвижение банковских услуг в комплексе маркетинга //Глобальный научный потенциал. – 2019. – №. 11 (104). – С. 184.
5. Ермакова Л.В., Гудкова О.В., Дворецкая Ю.А. Иновационные технологии на рынке банковских услуг //Бюллетень науки и практики. – 2018. – Т. 4. – №. 5. – С. 424-429.

Г.Е. Касенова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а
А. Есиркепова², бакалавриат, Экономика және бизнес жоғары мектебі
^{1, 2} аль-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Халыққа банк қызметтерін дамыту үшін басқару құралдарын жетілдірудің негізгі жолдары

Түйіндеме. Бәсекелестік дәуірінде банктік қызметтерді ұсынатын қаржылық фирмалар үшін клиенттердің қажеттіліктері мен талаптарын түсіну және қанағаттандыру маңызды болды, өйткені банк экономиканың элементі ретінде өздігінен өмір сүре алмайды. Қазақстан Республикасының ұлттық экономикасын қайта құруда маңызды орынды банк секторы алады, ол үшін банктік қызметтерді тұтынушылар ретінде халық пен несиелік мекемелер арасында нарықтық қатынастарды ұзақ мерзімді негізде орнату ерекше міндетке айналады. . Нарықтық қатынастардың, сондай-ақ оларға қызмет көрсететін банк құрылымдарының дамуы есеп айырысу – төлем қатынастарының, нарық субъектілерінің банктік қызметтерге сұранысының айтарлықтай артуына және қазіргі нарықтық қоғамдағы банктердің маңыздылығын қайта бағалауға алып келеді. жоғары сапалы банк қызметтерін көрсету банк секторлары үшін негізгі стратегиялық құралға айналды. Осылайша, мақалада банктік қызметтер сапасының әртүрлі аспектілерінің қызмет көрсетілетін халықтың қанағаттанушылығына әсері қарастырылады. 212 респондент – Jusan Bank клиенттері үшін құрылымдық сауалнама әзірленді. Талдауларды өңдеу үшін SPSS бағдарламалық құралы

пайдаланылды. Нәтижелер қызметкерлердің құзыреттілігін қоспағанда, сенімділік, сенімділік, байлық, жауап беру, эмпатия және қызметтерге қол жеткізу сияқты барлық басқа айнымалылар тұтынушылардың қанағаттанушылығына оң әсер ететінін көрсетеді.

Түйінді сөздер: банктік қызметтер, банк секторы, даму құралдары, экономика, цифрландыру.

G.E. Kassenova¹, Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor
A. Yessirkepova², bachelor's degree, Higher School of Economics
and Buiseness

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Main ways to improve management tools for the development of banking services to the public

Abstract. In a competitive era, it has become essential for financial firms providing banking services to understand and meet the needs and requirements of customers, since a bank, as an element of the economy, cannot exist on its own. An important place in the transformation of the national economy of the Republic of Kazakhstan is occupied by the banking sector, for which the establishment of market relations between the population as consumers of banking services and credit institutions on a long-term basis becomes a special task. The development of market relations, as well as banking structures serving them, leads to a significant increase in settlement and payment relations, demand for banking services from market participants and a reassessment of the importance of banks in a modern market society. At present, the provision of high-quality banking services has become the main strategic tool for banking sectors. Thus, the article examines the influence of various aspects of the quality of banking services on the satisfaction of the population served. A structured questionnaire was developed for 212 respondents-clients of Jusan Bank. SPSS software was used to process the analyzes. The results show that, with the exception of employee competence, all other variables such as reliability, confidence, wealth, responsiveness, empathy, and access to services have a positive effect on customer satisfaction.

Keywords: banking services, banking sector, development tools, economy, digitalization.

А.С. Асилова¹, экономика ғылымдарының кандидаты
Ж.С. Карабаева², экономика ғылымдарының магистрі
^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Қ.Ж. Токаевтың Қазақстан халқына жолдауында 2021 жылғы 7 қазандағы № 670 Жарлығымен бекітілген Ұлттық жобалар тізбесі негізінде «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы халық алдына ұсынылған болатын [1].

Ақпарат таратудың басты орталығына айналған «Интернет»-тің зор мүмкіндігін барынша пайдалану адам баласын барлық салада бұрын сонды болмаған жетістіктерге жеткізді деуге болады. Осыған сәйкес білім беру саласына да түрлі өзгерістер алып келді. Бұл өз кезегінде жоғары оқу орындарының алдына жаңа бағыт, яғни заман талабына сай болатын жан-жақты дамыған жаңа мамандарды даярлап шығаруды талап етті. Дәстүрлі білім беру форматына жылдам қарқынмен енген технологиялармен қатар, жаңа білім беру техникасын алып келді.

Білім саласындағы техникалар (интерактивті такта, сонғы үлгідегі техникамен қамтамасыз етілген орталықтар, 3D модульді ситуациялық жағдайларды бейнелеу мүмкіндігі бар көзілдіріктер, қадағалау-бағалау жүйесінің бағдарламалары, өзге де білім саласына байланысты қолданылатын құрал-жабдықтар) оқу үрдісінде көбінде ақпарат тасымалдаушы білім беру технологиясының құралы есебінде пайдаланылады.

Оқыту технологиясы педагогикалық әдістерге негізделіп, инновациялық және интерактивтік әдістемелерін білім беру барысында пайдалана отырып, қорытынды нәтижеге, яғни ақпараттың қызық, әрі тез қабылдауына, білім сапасының көтерілуіне мән беріледі. 1960 жылдарда шет ел зерттеушілері «педагогикалық технология» терминді енгізді. В. Беспалько «педагогикалық технология дегеніміз – тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы, ал педагогикалық жағдайларға сай қолданылатын әдіс, тәсілдер – оның құрамды бөлігі ғана» – деген тұжырымдама берген [2].

Оқу-тәрбие процесінде инновациялық педагогикалық жаңалықтарды енгізудің 4кезеңін бөліп көрсетуге болады [3]:

Білім сапасын арттырудағы жаңа инновациялық технологияларды игере келе, келесі тұжырым жасауға болады: жаңа инновациялық технология түрлері көп, оларды дұрыс таңдай білу болашақ нәтижеге тікелей байланысты; жаңа білім беру технологиясында жүйелі түрде үздіксіз жүргізгенде ғана жетістікке жетуге болады; инновациялық оқыту технологиясын енгізу барысында оқу орындарының материалдық-техникалық базасының заман талабына сай болуы да білім беру сапасына тікелей байланысты.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қ.Ж. Токаевтың Қазақстан халқына жолдауы / <https://www.akorda.kz/kz/ulttyk-zhobalar-tizbesin-bekitu-turaly> [электронды ресурс] 2021.
2. Бұзаубақова К. «Жаңа ПЕД-технологияны меңгеру – міндет» / Қазақстан мектебі № 9-10. – 2005., 25-26 б.
3. Бейсенова Ж.Ж. «Инновациялық оқыту технологиясының оқыту процесінде қолданылу ерекшеліктері» / Халықаралық ғылыми-практикалық конференция / Caspian University. Алматы. – 2005., 85-88 б.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПРОГРАММА «УЧЕТ И АУДИТ» УНИВЕРСИТЕТА ТУРАН

Если Вы самостоятельны, ответственны и умеете отстаивать свою точку зрения, хотите быть всегда конкурентоспособным и финансово стабильным, то для этого существует одна из самых интересных и востребованных образовательных программ – Учет и аудит.

7 причин обучаться образовательной программе «Учет и аудит» в университете «Туран»:

- 1) высококвалифицированные ППС, сертифицированные бухгалтеры и аудиторы Казахстана, с практическим опытом работы;
- 2) возможность в процессе обучения изучить дисциплины для сертификации бухгалтеров
- 3) использование международной аналитической платформы Блумберг-терминала для финансово-экономического анализа и прогнозирования;
- 4) наличие обширной базы практики по образовательной программе на протяжении всего периода обучения;
- 5) возможность создать собственный бизнес в бизнес-инкубаторе университета;
- 6) интересная студенческая жизнь;
- 7) академическая мобильность.

Партнеры кафедры «Учет и аудит» – Палата профессиональных бухгалтеров Республики Казахстан, Ассоциации профессиональных бухгалтеров и аудиторов Казахстана, Палата аудиторов РК, ТОО «Учет.kz» и многочисленные организаций реального и финансового сектора экономики, оказывающие содействие в профессиональной сертификации обучающихся, предоставлении баз практик.

В рамках программ по академической мобильности студенты имеют возможность обучаться в предлагаемых на выбор вузах-партнерах:

1. University of Applied Sciences (Германия)
2. МГУ им. М.В. Ломоносова (Россия, г. Москва),
3. SolBridge International School of Business (Южная Корея),
4. Экономический Университет (Болгария, г. Варна).
5. Шяуляйский университет (Литва)
6. Graduate School of Management in Barcelona (Испания, г. Барселона)
7. University of Kuala Lumpur (Малайзия, г. Куала-Лумпур)
8. Университет Центральной Богемии (Чехия, г. Прага)
9. Санкт-Петербургский государственный экономический университет (Россия, г. Санкт-Петербург)
10. Институт экономики и антикризисного управления (Россия, г. Москва)
11. Istanbul Arel University (Турция, г. Стамбул)
12. University of Pécs (Венгрия, г. Будапешт)

Профессионал в области учета и аудита способен:

- ✓ Построить успешную карьеру бухгалтера в организациях различных сфер и направлений деятельности
- ✓ Работать в налоговых органах, страховых организациях и других финансовых учреждениях
- ✓ Заниматься финансово-экономическим анализом и планированием
- ✓ Оказывать услуги по консультированию в области учета и налогообложения
- ✓ Вести налоговый учет и составлять налоговую отчетность
- ✓ Работать удаленно с использованием специализированных бухгалтерских программ и технологии, сети Интернета
- ✓ Увеличить свой доход, обслуживая одновременно несколько организаций малого бизнеса

Образовательная программа «Учет и аудит» университета Туран

Если Вы самостоятельны, ответственны и умеете отстаивать свою точку зрения, хотите быть всегда конкурентоспособным и финансово стабильным, то для этого существует одна из самых интересных и востребованных образовательных программ – Учет и аудит.

Авторлар туралы мәлімет

Адилханов М.К. – магистрант, Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Асилова А.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Әуесбек А.Қ. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Бугай В.З. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға ғылыми қызметкер, Запорожье Ұлттық Университеті, Киев қ., Украина

Горбунова А.В. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Запорожье Ұлттық Университеті, Киев қ., Украина

Дауылбаев К.Б. – экономика ғылымдарының докторы, Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Есиркепова А. – бакалавриат, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Заманбек Е.М. – магистрант, Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Карабаева Ж.С. – экономика ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Касенова Г.Е. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Касымбекова Г.Р. – PhD докторы, қауымдастырылған профессор, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кенжебай Н. – бакалавриат, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Мамаева Р.С. – бакалавриат, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Низамдинова А.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Ниязбек М.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Нурсана С.Т. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Олейникова Л.Г. – экономика ғылымдарының докторы, аға ғылыми қызметкер, «Қаржы менеджменті академиясы» мемлекеттік ғылыми мекемесі, Киев, Украина

Павиз Ю.Р. – профессор ассистенті, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Пралиева С.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Череп А.В. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Запорожье Ұлттық Университеті, Киев қ., Украина

Череп О.Г. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Запорожье Ұлттық Университеті, Киев қ., Украина

Шавкатова К.Ш. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сведения об авторах

Адильханов М.К. – магистрант, Алматинский Технологический Университет, г. Алматы, Казахстан

Асилова А.С. – кандидат экономических наук, доцент, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Әуесбек А.Қ. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Бугай В.З. – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, Запорожский Национальный Университет, г. Киев, Украина

Горбунова А.В. – кандидат экономических наук, доцент, Запорожский Национальный Университет, г. Киев, Украина

Дауылбаев К.Б. – доктор экономических наук, Алматинский Технологический Университет, г. Алматы, Казахстан

Есиркепова А. – бакалавриат, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Заманбек Е.М. – магистрант, Алматинский Технологический Университет, г. Алматы, Казахстан

Карабаева Ж.С. – магистр экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Касенова Г.Е. – кандидат экономических наук, и.о. доцента, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Касымбекова Г.Р. – доктор PhD, ассоциированный профессор, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Кенжебай Н. – бакалавриат, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Мамаева Р.С. – бакалавриат, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Низамдинова А.К. – кандидат экономических наук, и.о. доцента, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Ниязбек М.Б. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Нурсана С.Т. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Олейникова Л.Г. – доктор экономических наук, старший научный сотрудник, ГНУУ «Академия финансового управления», г. Киев, Украина

Павиз Ю.Р. – ассистент профессора, Каспийский университет технологий и инжиниринга им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Пралиева С.Ж. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Череп А.В. – доктор экономических наук, профессор, Запорожский Национальный Университет, г. Киев, Украина

Череп О.Г. – доктор экономических наук, профессор, Запорожский Национальный Университет, г. Киев, Украина

Шавкатова К.Ш. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Информация о членах редакционной коллегии

Искаков Узан Мулдашевич – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Алиев Мурат Капбарович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Сатмурзаев Асан Адамбекович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Барышева Салима Кожаметовна – кандидат экономических наук, доцент, Казахстан

Глеужанова Данагуль Амангелдиновна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Валентина Бондаренко – кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник Института экономики РАН, академик РАЕН и МАЕБ, директор Международного фонда Н.Д. Кондратьева, Россия

Дюлгерова Нина – д.э.н., профессор, Варнерский Свободный университет имени Чернорица Храбра, Республика Варна

Темирханов Еркнат Уакбаевич – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Шимшиков Жангельды Ерденевич (Казахстан) – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РКП «Институт Экономики» КН МОН РК, Казахстан

Шамуратова Назгуль Балабаевна – доктор делового администрирования, Институт экономических исследований, Нур-Султан, Казахстан

Жамкеева Махаббат Кангожиевна – доктор PhD, Центр исследований, анализа и оценки эффективности, Нур-Султан, Казахстан

Петр Хайек – доктор PhD, Европейский институт прикладных наук и менеджмента, Прага, Чехия

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подписанными надписями, аннотации, не должен превышать 15 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (150-200 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются на казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;
- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 150-200 слов;
- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);
- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованных источников;
- список использованных источников (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.